

Demokrati i skolan

EN METODBOK

2 3 4 5 6 7
A B C D E F G H I J K L M

ANTONIA WULFF

© Antonia Wulff

Layout: Antonomia

Tryckort: Helsingfors

ISBN: 978-951-9211-73-2

Innehåll

Inledning	8
Den demokratiska läraren	10
Värdegrund	20
Ett fördjupat värdegrundsarbete	29
Beslutsfattande och samverkan	36
Att fatta beslut tillsammans	38
Demokratiska möten	44
Undervisning	46
Att lära sig att lära	49
Att lära sig på olika sätt	54
Att lära sig tillsammans	57
Utvärdering och bedömning	64
Utvärdering av det egna arbetet	66
Utvärdering av elevens arbete	67
Utvärdering av lärarens arbete	70
Arbetsmiljö	72
Den fysiska arbetsmiljön	72
Den psykosociala arbetsmiljön	79
Läs- och länktips	90
Bakgrund och medverkande	93

Bästa läsare

Med denna bok vill vi visa på de möjligheter som den demokratiska skolan rymmer och de positiva effekterna av delaktighet, både vad gäller elevernas inlärningsprocess och trivsel.

Under de senaste åren har det talats mycket om skolans demokratiska uppdrag och vikten av att eleverna utvecklar en beredskap för att aktivt delta i samhället. Vår utgångspunkt är att demokrati inte är något man lär sig teoretiskt, utan något man måste få uppleva. Det betyder att det inte räcker med undervisning om olika demokratiska processer. Både elever och personal skall känna att de kan påverka det som sker i skolan; ett aktivt deltagande utvecklas endast genom egna erfarenheter av delaktighet, påverkan och samverkan. Det här innebär en breddning av skolans demokratiska uppdrag, där demokratiska arbetsformer och en demokratisk verksamhetskultur är det centrala. I förlängningen betyder detta en annan syn på människan, kunskap och lärande.

Fastän demokrati för de flesta handlar om att få sin röst hörd och om att få vara med och fatta olika beslut, kan man säga att demokrati först och främst är en tillämpning av tanken om alla människors lika värde och inneboende förmåga. Förutsättningar för demokrati och delaktighet är att man blir sedd och lyssnad till, att man kan trivas i sig själv och att man känner att andra räknar med en - oberoende av hur man annars uppfattas som människa. Det handlar om att ge alla lika möjlighet att lära sig och växa som människa samt att erkänna att alla lär sig på olika sätt och har olika styrkor och svagheter. Därmed förutsätter också demokrati ett aktivt och kritiskt grepp, ett sökande efter nya perspektiv och ett ifrågasättande av det tillsynes självklara. För skolans del innebär detta en ny syn på både kunskap och lärande, där utgångspunkten är att det inte finns några enkla

svar eller sanningar, utan att klassen måste upptäcka svaren tillsammans. Därmed är lärande inte heller något som grundar sig på intelligens eller begåvning utan på en trygg inlärningsmiljö med varierande metoder, där eleverna drivs av en nyfikenhet att lära. Det medför förändringar i lärarrollen, där målsättningen är att skapa en lärarroll som uppmuntrar, handleder och stöder istället för att servera enkla svar.

En av de rädslor som många har visavi den demokratiska skolan är att barn och unga inte vet eller kan tillräckligt för att delta, fatta beslut eller ta ansvar. Frågan är dock vilken form av kunskap demokratin kan tänkas kräva, eftersom den utgår ifrån att alla människor besitter en viss expertis och att de bästa lösningarna nås då alla dessa perspektiv kommer fram. Vi utgår ifrån att alla, både gammal och ung, är experter på det som berör deras egen vardag och också har viljan att tillsammans förändra och förbättra. Vi är också övertygade om att ansvar inte kan tas förrän man ges möjligheten och att det är viktigt att låta unga människor prova på att ta ansvar samt känna av den tillit som ansvaret innebär.

En demokratisk verksamhetskultur innefattar ett aktivt arbete med värdegrundsfrågor och därmed också mot alla former av kränkningar och diskriminering. Utgångspunkten måste vara att alla har något att bidra med och att man genom att öppna upp för flera röster också öppnar upp för flera perspektiv, flera sanningar, som i sin tur innebär en bättre skola. Det gäller att våga problematisera 'självklarheter' och möta våra egna uppfattningar och förväntningar; hur ser vi på eleverna? En demokratisk skola är helt enkelt en skola där alla elever rymts och respekteras.

Skolan, lika väl som det övriga samhället, har blivit allt mer konkurrensinriktad och individcentrerad, vilket innebär en ökad press på den

enskilda skoleleven att lyckas, både studiemässigt och socialt. Trots att det finländska skolsystemet ofta prisas i olika internationella jämförelser, ger skolan fortfarande många elever en klump i magen av rädsla, stress och prestationsångest. Internationell forskning antyder att inte bara studierna går bättre i demokratiska skolor, utan att eleverna också mår bättre i skolor där de känner att deras röst hörs, att deras åsikter spelar roll och att de ingår i ett större sammanhang.

Men allt detta är förstås lättare sagt än gjort. Vår utgångspunkt har varit att det demokratiska greppet måste genomsyra allt som händer och görs i skolan – det räcker inte med en temadag vart tredje år! Vad vi vill göra med denna bok, är att öppna upp för en bredare diskussion om vad en demokratisk skola är men också erbjuda åtminstone en modell för skapandet av en sådan skola. Vi vet att det finns många fantastiskt bra lärare i skolorna i Svenskfinland, lärare som går in för att förändra och förbättra varje dag. Men vi vet också att det inte egentligen finns någon skola som gått in för att jobba demokratiskt på en mer strukturell och systematisk nivå. Denna bok riktar sig alltså till lärare, såväl i grundskolan som på andra stadiet, i stora såväl som små skolor, som är nyfikna på vad detta med skoldemokrati innebär, som vill prova på att jobba mer demokratiskt eller kanske revolutionera hela sin skola. Vi har utgått ifrån fem olika arbetsområden, som alla erbjuder olika infallsvinklar på demokrati samt tangerar olika delar av skolans verksamhet. Det första arbetsområdet är Värdegrunden, inom vilket vi arbetar med våra värderingar och hur vi förhåller oss till varandra. Det andra, Beslutsfattande och samverkan, fokuserar på var, hur och av vem besluten i skolan fattas, medan vi inom Undervisning och Utvärdering koncentrerar oss på inlärningsstilar, undervisningsmetoder och

skolans kunskapssyn. Inom det femte området, Arbetsmiljö, jobbar vi med skolmiljön och det sociala, det vill säga hur väl vi trivs i skolan och behandlar varandra. Vi har gått in för att tillämpa det demokratiska tänkandet och förhållningssättet på alla dessa arbetsområden och vågar hävda att de utgör en god grund för demokratiarbete.

En demokratisk skola kostar inte mera än en vanlig skola, men kräver en hel del råg i ryggen, kollegialt samarbete och pedagogiskt självförtroende samt lärare som är trygga i sig själva och i klassen. Vi påstår inte att det demokratiska greppet kommer att göra ditt jobb lättare, men vi är övertygade om att processen kommer att ge dig mycket och att det samarbete som demokratin för med sig leder till en trivsammare skola och mer välmående elever samt ett bättre arbetsklimat och ett gladare kollegium. Det handlar om mervärde, såväl i ditt arbete som i skolan och samhället.

*Projektledare Antonia Wulff
å hela styrgruppens vägnar*

”

Enligt Ungdomsbarometern 2008 upplevde 43 % av de tillfrågade att de inte på ett enda sätt deltog i sin näromgivning.

Den demokratiska läraren

Det är svårt att sätta fingret på vad det är som skapar en viss verksamhetskultur i en skola. Ett som är säkert är ändå att lärarkåren och den stämning den har inom sig påverkar stort. Läraryrket är heller inte som andra yrken; lärare utbildar så gott som alla andra yrken och har därmed en väldigt speciell roll i forandet av samhället. Lärarkåren är alltså i en nyckelposition vad gäller skolans – och hela samhällets – demokratiarbete.

Trots att den enskilda läraren kan förändra mycket, måste skolans demokratiarbete vara starkt förankrat i hela lärarkåren och skolsamfundet för att lyckas. Det här kapitlet riktar sig till lärarkollegiet och erbjuder stöd i form av olika verktyg som kollegiet kan använda sig av i sitt demokratiarbete.

En lärarroll i förändring

I dagens skola och klassrum innehar läraren fortfarande auktoritet både vad gäller kunskap och disciplin. I förlängningen gäller detta också lärarens värderingar och världsåskådning, vilket kan leda till en vinklad undervisning. Samtidigt har tillgången till information förbättrats i takt med att teknologin utvecklats. Idag kan man googla nästan vad som helst på ett par minuter.

Det ger anledning till att fundera över skolans och framför allt lärarens uppdrag och huruvida skolan och dess detaljerade läroplan har släpat efter i utvecklingen. Demokratin grundar sig på en positiv människosyn och tron på alla elevers potential och kapacitet. Därmed kräver det demokratiska greppet onekligen en förändring i lärarrollen och undervisningens uppbyggnad, där man frångår den kunskapsmässiga auktoriteten och öppnar upp för läraren som en form av medupptäckare. För att kunna se och bekräfta alla elever krävs ett öppet sinne, både i förhål-

Ambitionen är att alla elever skall få uppleva lusten att lära

lande till olika inlärningsstilar och temperament och personligheter. Målsättningen får inte vara att servera de rätta svaren; ambitionen är att alla elever skall få uppleva lusten att lära sig hitta sin egen inlärningsstil och inte bara lära sig att prestera väl för lärarens skull.

Demokratiarbete innefattar också arbete med de egna värderingarna och framför allt de egna uppfattningarna om och förväntningarna på skolan, eleverna och kollegerna; vad karaktäriserar en god elev; hur skiljer sig normen för flickor och pojkar? Det är självklart att man har olika förutfattade meningar – frågan är snarast hur

man handskas med dem och i vilken utsträckning de påverkar undervisningen. Om man som lärare till exempel ser muntliga färdigheter som det främsta uttrycket för kompetens och kunskap, kommer man antagligen också omedvetet att belöna och uppmuntra de verbala eleverna. Det viktiga är medvetenheten om de egna gränserna samt beredskapen att arbeta med dem. Trots att det demokratiska greppet inte kräver några direkta extraresurser, så kan man säga att det kanske kräver ett visst mått av pedagogiskt självförtroende och att man som lärare är trygg i sig själv och i klassen. Sedan kräver det en arbetsinsats av kollegiet; lärarkåren måste ta sig tid att samlas och diskutera de gemensamma linjedragningarna och målsättningarna för demokratiarbetet. Fastän alla lärare tolkar och arbetar med demokrati på olika sätt och det är en styrka i sig, är det viktigt att riktningen är densamma. På så vis förankras också demokratiarbetet i hela skolsamfundet. Lärarkåren och de gemensamma ramarna erbjuder ett forum för diskussion och utveckling; det är viktigt att revidera både struktur och arbetssätt med jämna mellanrum och fundera över huruvida ni når era målsättningar. Trots att demokratin till sin natur är inkluderande, är det nödvändigt att gå in för att avgränsa den. En central fråga för kollegiet är till exempel var gränsen för elevmedverkan går.

Demokratiarbete som lagarbete

Skolan är, precis som alla andra arbetsplatser, en del av det omgivande samhället och präglas av egna normer, strukturer och makthierarkier. Dagens skolstruktur, där läraren främst ansvarar för det egna ämnet eller den egna klassen, kan göra det svårt för lärare att jobba tillsammans. Men för att demokratiarbete skall lyckas och genomsyra hela verksamhetskulturen, måste

hela lärarkåren gå in för att arbeta som ett team. Det kräver inte bara en gemensam förståelse av demokrati, utan också att man inom lärarkåren litat på och respekterar varandra och det arbete man gör.

En bra fråga att ställa i början av processen är vem som egentligen tillhör lärarkåren; vem får till exempel vara med på lärarkårens skolfoto? Hur ser man på dem som så ofta kallas för den "övriga personalen"? Vidare kan det vara intressant att fundera över de olika hierarkier som finns inom lärarkåren; varför ses vissa ämnen konstant som viktigare än andra? Avspeglar sig denna syn också på de lärare som ansvarar för ämnena i fråga? Hur skapar man lärarmöten där alla lärare känner att de vågar delta i diskussionen och stå för de åsikter de har? Vem hänger i lärarrummet och vem håller mest till i sitt eget klassrum? Talar man om andra lärare i deras frånvaro? Din inställning till kollegerna och sättet ni behandlar varandra på speglar snabbt av sig på resten av skolan; endast lärare som känner sig trygga och accepterade i sin egen arbetsmiljö kan gå in för att skapa en demokratisk arbetsmiljö för eleverna.

Delaktighet och inflytande är en förutsättning för elevernas trivsel, men det samma gäller skolpersonalen. Därför måste skolledningen aktivt gå in för att förankra både beslut och processer i lärarkåren, främst genom att man tar sig tid att samlas och diskutera och planera tillsammans. Utöver fortbildningstillfällen och planeringsdagar, är det bra med tillfällen där det finns tid för innehållsmässiga diskussioner om undervisningsmetoder och -grepp. På så sätt lär man sig inte bara mer om kollegernas dagliga arbete, utan kommer också närmare varandra som grupp och kollegium. En av förutsättningarna för att man skall kunna jobba ihop, är att man

känner sig trygg i varandras sällskap, vågar be varandra om hjälp samt litar på varandra. Därför är det viktigt att lära känna varandra och göra saker tillsammans också utanför lärarrummet och skoldagen. En starkare sammanhållning skapas också med små gester, så som att till exempel börja möten genom att tacka dem som gjort något utöver det vanliga.

Att utvecklas som lärare

Ibland verkar det som om kraven som ställs på lärare blir fler för varje läsår och som om allt fler av dessa krav skulle hänföra sig till områden som traditionellt setts som föräldrarnas ansvar. Till utmaningarna kan – utöver en lärarroll i förändring – också stora och utmanande undervisningsgrupper räknas, och följderna blir att många lärare känner sig både stressade och pressade att uppfylla alla omgivningens förväntningar. Samtidigt får man som lärare sällan respons på det man gör, varken av kollegerna, rektorn eller eleverna. Utgångspunkten måste vara att ingen hinner med allt; samtidigt är värdegrunden en lika viktig del av läroplanen som de ämnesspecifika kapitlen och därmed måste dessa prioriteras jämlikt.

Lärlarlag av olika slag möjliggör ett mer djupgående samarbete med kolleger, i allt från pla-

vissa arbetsuppgifter och möta utmaningar tillsammans. De av er som redan arbetar i lärlarlag och ser det som ett naturligt inslag kan fundera över om ni kan gå ett steg längre; kan man ha lärlarlag över ämnesgränserna? Kan ni slå ihop lektioner och arbeta ämnesövergripande eller hitta ett gemensamt tema att arbeta med under en termin? Om lärarna har en öppen inställning och vågar be varandra om pedagogiska råd kommer också eleverna att märka av det. Också olika mentor- och stödsystem kan vara bra, kanske speciellt i förhållande till nya kolleger.

Det finns sällan något organiserat ramverk för feedback för lärare, och för dem som inte är närvarande i klassrummet är det svårt att få en överblick av vad som försiggår där. Samtidigt – och kanske just därför – kan det kännas svårt att ta emot feedback och därmed undviker många att till exempel öppna upp för respons och utvärdering från elevernas sida. Ofta är det också svårt att skilja på utvärderingen av en prestation och utvärderingen av en person. En av de största utmaningarna är alltså att inte ta det personligt utan professionellt. Här kan en parallell dras till många elevers svårigheter med att förhålla sig till bedömningen. Faktum är ändå att man lätt blir blind för mycket i sitt eget sätt att arbeta och att responsen därmed inte bara underlättar lärarens arbete, utan också ofta förbättrar det. Att ordna utvecklingssamtal med andra lärare kan vara ett sätt att öva sig i att både ge och ta emot feedback. Olika former av självutvärdering kan också vara bra att använda sig av då man utvärderar till exempel en viss kurs eller undervisningshelhet. I kapitlet Utvärdering och bedömning i denna bok erbjuds idéer kring hur man kan öppna upp för mera feedback från eleverna.

”

Hur skapar man lärarmöten där alla lärare känner att de vågar delta i diskussionen och stå för de åsikter de har.

nering av lektioner till rättning av prov. Lärlarlaget kan bestå av allt från två lärare till alla lärare inom en viss disciplin, och grundtanken är att dessa stöder varandra i arbetet genom att dela på

VERKTYG

Alla dessa övningar riktar sig till skolpersonalen.

Reflektionsövningar för lärarkåren:

- > **Reflektera över idealmänniskan och idealeleven – skiljer sig våra förväntningar?**
- > **Reflektera över den goda manliga och kvinnliga eleven – skiljer sig våra förväntningar?**
- > **Var går gränsen för elevmedverkan? Om vilka frågor skall elever få vara med och besluta?**

Pedagogisk afton

Bjud in inspirerande föreläsare och ordna en trevlig kväll för hela kollegiet med diskussion och debatt. En pedagogisk afton kan med fördel ordnas hemma hos någon.

Ämnescaféer & tvärvetenskapliga caféer

Ämneslärarna träffas regelbundet för att diskutera aktuella frågeställningar. Det samma kan med fördel göras tvärvetenskapligt.

Demokratikoordinatorer i lärarkåren

Skolpersonal med särskilt ansvar för skolans demokratiarbete, som ger stöd och råd åt elevkårsstyrelsen men också lyfter fram demokratifrågor på till exempel lärarmöten. Det är viktigt att dessa alltid jobbar i par, så att hela arbetsbördan inte faller på en person utan kan stöda varandra i arbetet.

Låt eleverna ordna utbildningsdag för lärarna

Låt eleverna ta upp sådana saker som de tycker att lärarna inte fattar. Låt eleverna förbereda ett par lektioner eller en hel temadag för lärarna, där eleverna undervisar och ordnar lektioner i ämnen som de är experter på. Exempel på ämnen kunde vara sociala media, internet och datateknik, modern dans eller musik. Det är viktigt att eleverna får konstruktiv respons på det arbete de gjort.

Denna övning kan gärna föregås av en reflektion eller diskussion kring vad god undervisning/inläring är (se kapitlet om Undervisning).

Demokratiska lärarmöten

Målsättning: att komma överens om gemensamma spelregler för lärarkårens möten

Tid: 30-45 minuter

Så här går det till: det är bra om någon i lärarkåren kan åta sig att leda denna övning. Be kollegerna fundera över vad som kännetecknar ett dåligt möte; vad tycker man inte om att händer på möten? Lista alla dessa saker på den vänstra sidan av ett blädderblock eller en tavla och gå igenom alla dessa punkt för punkt. Frågeställningen är vad motsatsen till detta skulle vara och hur man uppnår den. Skriv in det eftersträvarsvärda i den högra kolumnen och förbind er tillsammans i kollegiet till att sträva efter det.

Avsluta övningen genom att utvärdera er diskussion och fundera på kommunikationen i lärarkåren; vem talar och vem sitter tyst? Hur löser ni meningsskiljaktigheter och kunde de lösas på något annat sätt? Reflektera också kring huruvida de roller ni hade i övningen speglar de roller ni har i verkligheten; är ni nöjda med situationen och hur tacklar man det faktum att alla

kanske inte vågar säga vad de tycker och tänker? Det är viktigt att återgå till listan efter ett par möten för att kolla hur väl den fungerar och om något ännu kan göras för att förbättra kommunikationen och stämningen i lärarkåren.

Värdegrundsövning

Målsättning: att få igång en diskussion om värderingarna i skolan och speciellt de egna värderingarna i förhållande till andras värderingar. Övningen lämpar sig framför allt för lärarkårer som håller på att utarbeta en egen värdegrund eller påbörjar sitt värdegrundsarbete.

Så här går det till: alla deltagare ombeds fundera på de värderingar som de personligen ser som grundläggande i förhållande till skolan. Under 10 minuter får de skriva ned de 3-4 värderingar som de upplever som viktigast. De olika värderingarna skrivs på skilda papper. När alla har skrivit ned sina värderingar samlar diskussionsledaren in pappren och sorterar bort alla upprepningar. Därefter plockas sex slumpmässigt valda papper ut och läggs på ett bord.

Poängen med övningen är att gruppen skall enas om sex värderingar som alla medlemmar upplever som viktiga och kan skriva under. De slumpmässigt utvalda pappren fungerar som grund och det förslag som gruppen tar ställning till. Resten av lapparna läggs i en ring runtom de sex utvalda lapparna, eller på ett annat bord men utspridda så att man ser vad det står på dem. Alla ombeds under tystnad studera de utvalda lapparna och byta ut lappar som man inte kan omfatta. Dessa lappar plockas bort och ersätts med andra, ”viktigare”, värderingar. Antalet lappar förblir alltså det samma, det är bara innehållet som byts ut. Övningen fortsätter tills gruppen enats eller fastnat vid ett par frågeställningar. Innan man övergår till att diskutera resultatet

och själva övningen kan man fråga deltagarna om de som grupp skulle vilja lägga till en sjunde eller åttonde värdering.

Efter övningen är det viktigt att ge deltagarna möjlighet att diskutera igenom vad som hände: Vilka är de första tankarna och reflektionerna?

- > Hur resonerade du när du skrev ner värderingarna alternativt valde bort något?
- > Hur kändes det att se sin värdering väljas bort?
- > Hur känner du dig inför er gemensamma värdegrund?
- > Finns det någon som borde sättas till eller tas bort enligt dig?

Diskussionen kan med fördel övergå i reflektioner kring vad en värdegrund är och vilken funktion den fyller.

Sammanfattar värdegrunden existerande normer eller är den ett verktyg för förändring?

- > På vilket sätt kan och skall en värdegrund synas i skolvardagen?
- > Skiljer sig värdegrunden för elever och lärare?

En annan intressant frågeställning att diskutera är huruvida värdegrunden sammanfattar existerande normer eller är ett verktyg för förändring.

Det är tacksamt att fortsätta värdegrundsarbetet utifrån denna övning. Diskussioner och övningar kring den praktiska implementeringen av värdegrunden är till exempel ett bra sätt att gå vidare på.

Ta mänskliga rättigheter-temperaturen på din skola

Målsättning: att öka medvetenheten om värdegrunden i den egna skolan samt fundera på hur väl den korrelerar med verksamhetskulturen. Övningen ger oss en möjlighet att reflektera över hur värdegrunden förverkligas samt ger en fingervisning om var det ännu finns utrymme för förbättring.

Tid: 45-60 minuter

Så här går det till: deklarationen om de mänskliga rättigheterna har översatts till ett frågeformulär med 20 konkreta frågor (hittas längst bak i boken). Alla som deltar besvarar först individuellt frågorna i ca 10 min. Sedan delas gruppen in i mindre grupper om 3 till 4 personer per grupp där man funderar vidare: var resultaten förvånande? Finns där något man kan vara stolt över? Var finns de största utmaningarna? Vad kan man som individ göra och vad kan hela skolan göra för att förbättra situationen? Övningen avslutas gemensamt i hela gruppen med en diskussion om hur det kändes att besvara frågorna, hur väl man tycker att påståendena går att applicera på skolvardagen, vad man har lärt sig av övningen och på vilket sätt man personligen kan gå in för att förbättra situationen.

Fördjupningsmöjlighet: uppföljningen kan också konkretiseras genom att kollegiet tillsammans gör upp en handlingsplan för att förbättra situationen.

En demokratisk lärare

Målsättning: att reflektera över lärarrollen samt de egenskaper som en demokratisk lärare har.

Tid: 90 minuter

Så här går det till: Dela in kollegiet i mindre grupper. Fastän ämnesvisa eller lärarlagsgrupper förefaller naturliga, berikar ämnesblandade grupper processen. Er uppgift är att fundera över lärarrollen och hur ni till vardags bemöter eleverna, till exempel i klassrummet, i matsalen eller på skolgården. Alla börjar med att berätta hur de ser på sin relation till eleverna i olika situationer och olika roller. Ta er tid att i lugn och ro lyssna på varandra. Därefter diskuterar gruppen hur en demokratisk lärare skall bemöta eleverna, handla och bete sig i kollegiet. Denna diskussion bör föras på en allmän nivå; blanda inte in er själva ännu! När ni listat olika saker och funderat på frågeställningen ur olika perspektiv är det dags för er att fråga er själva: skiljer sig mitt beteende från den "demokratiska lärarens"? Överensstämmer mitt handlande med värdegrunden och de demokratiska principerna?

Deluppgift 2: Utveckla sedan olika situationer för de andra lärarna att ta ställning till, med den demokratiska läraren i blickfånget. Hitta på en situation eller ett problem som återspeglar en lärares vardag och utgå ifrån varje gruppmedlems erfarenheter. Ni kan exempelvis ställa frågan: hur skulle den demokratiska läraren reagera på rasistiska uttalanden i klassen eller på att en flicka luntar under provet? Utveckla alltså bara situationer eller problemställningar, fundera inte på lösningar. När varje grupp är klar med detta, överräcker man sina situationsexempel till en annan grupp, så att varje grupp får en bunt med situationer att ta ställning till.

Avsluta övningen med en gemensam diskussion, där alla ges möjligheten att reflektera över

samt uttrycka de tankar och känslor som övningen gav upphov till. Reflektera också över i vilken utsträckning övningen reflekterade verkligheten samt huruvida övningen gav er nya idéer eller perspektiv.

Den demokratiska klassrumssituationen

Målsättning: Att i grupp fundera över hur den demokratiska klassrumssituationen ser ut samt hur man som lärare skapar en sådan.

Tid: 90 minuter.

Så här går det till: Dela in kollegiet i mindre grupper. Fastän ämnesvisa eller lärarlagsgrupper kan förefalla naturliga, kan ämnesblandade grupper berika processen. Er uppgift är att fundera på demokrati med utgångspunkt i klassrummet och undervisningssituationen. Diskutera till exempel följande frågor:

- > Vad kunde en demokratisk klassrumssituation tänkas vara?
- > Hur skapar man ett demokratiskt klassrum?
- > Hur skall eleven uppleva klassrumssituationen? Vad skall eleven inte behöva känna?
- > Hur skall läraren behandla eleven?
- > Hur skall eleven behandla läraren?
- > Hur skall eleverna behandla varandra?
- > Hur undervisar man i ett demokratiskt klassrum?

> Hur utvärderar man i ett demokratiskt klassrum?

> Hur omsätter man värdegrunden i praktiken?

> Vilka hinder kan uppstå?

> Vad kan åstadkommas på kort sikt, vad på längre sikt?

Börja med att lista alla de saker ni strävar efter och fundera sedan över hur dessa uppnås. Fundera också gärna över utmaningar på vägen och hur de kan övervinnas. I slutet av diskussionen kommer ni överens om ett datum för nästa möte. Fram till dess har ni tid och möjlighet att prova på några av de saker som finns på er lista och fundera igenom huruvida era förslag fungerar i praktiken. Gruppen är bra som stöd och bollplank både då ni planerar och utvärderar ert arbete.

Ge rättvisa vitsord

Målsättning: Att reflektera över vilka faktorer som påverkar bedömningen av elever samt de kriterier man som lärare använder sig av i betygssättningen.

Tid: 2-3 timmar

Så här går det till: Samla hela kollegiet för en eftermiddag. Dela in gruppen i mindre grupper, antingen ämnesindelade eller blandade, och diskutera bland annat följande frågeställningar:

- > Vad är det som avgör vilket vitsord du ger en elev?
- > Hur mycket skall man beakta de olika elevernas personligheter och tem-

perament då man ger vitsord?

- > **Vad kan du göra för att bli mer objektiv och rättvis då du bedömer eleverna?**
- > **Gör upp en handlingsplan för er skola för att kunna ge så rättvisa vitsord som möjligt.**

Fördjupningsmöjlighet 1: ordna ett dylikt tillfälle för en grupp elever och be dem lista åtgärder som enligt dem kunde garantera en objektiv och rättvis bedömning.

Fördjupningsmöjlighet 2: kör med anonym bedömning i ett par veckor och kolla sedan huruvida bedömningen skilde sig. En annan möjlighet är att be en kollega kolla igenom de anonyma proven/upsatserna och sedan jämföra er bedömning.

Fördjupningsmöjlighet 3: På andra stadiet ges inga vitsord för elevens uppförande och det finns sällan riktlinjer för hur man skall gå tillväga då elever har brutit mot ordningsregler av olika slag. Diskutera i lärarkåren hur ni vill förhålla er i denna fråga. Diskutera också med eleverna före ni fattar någon form av beslut.

Ett brev till skoldemokraten

Målsättning: att bena ut dina egna förväntningar och målsättningar i förhållande till skolans och ditt eget demokratiarbete.

Tid: 30 min

Så här går det till: mot bakgrund av att förändringsarbete i en skola tar tid och måste ske i ett långtidsperspektiv, är tanken här att alla sätter sig ned med en penna och ett papper för att författa ett brev till sig själva om två år. Temat är förstås skoldemokrati och det egna demokra-

tiarbetet. Vad man fokuserar på i brevet är vars och ens ensak, men man kan förslagsvis skriva om sina visioner i dagsläget och vad man hoppas ha uppnått om två år. Breven läggs sedan i kuvert som förseglas och hålls på hemlig plats i två år.

Elevinflytandet i vår skola

Syfte: Att i grupp fundera över vad läroplanen säger om elevinflytande samt vad detta i praktiken innebär i skolan.

Tid: 90 minuter.

Så här går det till: Dela in kollegiet i mindre grupper. Fastän ämnesvisa eller lärarlagsgrupper kan förefalla naturliga, kan ämnesblandade grupper berika processen. Börja med att diskutera dagsläget; i vilka frågor har eleverna inflytande? Vilka strukturer garanterar att elevernas röst hörs? Vilka frågor intresserar sig eleverna för? Skriv ned dessa och lista sedan alla andra områden i skolan, det vill säga områden inom vilka eleverna inte har eller enligt er inte vill ha något inflytande. Gå tillsammans igenom listan punkt för punkt och fundera över om eleverna skall inkluderas eller inte. I de fall där gruppen svarar ja, är utmaningen att fundera på hur eleverna kan inkluderas och vad skolan kan göra för att stödja elevmedverkan. I de fall där gruppen svarar nej är följdfrågan hur ni kan veta det och varför eleverna inte skall inkluderas. Handlar elevernas ointresse om att de aldrig fått möjligheten att delta eller om dåliga erfarenheter? Diskutera sedan gruppens svar med hela kollegiet och fundera tillsammans över huruvida något av förslagen kunde testas i praktiken. Det är också intressant att jämföra var gränsen för elevmedverkan går i de olika grupperna.

Fördjupningsmöjlighet: Ge resultatet av lärarkårens diskussion till elevkårsstyrelsen för att

få höra deras åsikter. Samma övning kan också med fördel göras i grupper med både lärare och elever.

Motivera ditt ämne för eleverna

Målsättning: att öka motivationen hos eleverna genom att förankra inläringen samt ämnet ifråga i elevernas vardag.

Tid: 45 minuter

Så här går det till: Sätt dig ner med en ämneskollega och fundera över varför ert ämne ingår i läroplanen och hur ni motiverar ert ämne, speciellt med tanke på elevernas vardag. Våga också ta upp det till diskussion med eleverna och fundera tillsammans med dem på varför ämnet är viktigt. Genom att regelbundet återkomma till temat och förankra olika uppgifter och texter i elevernas vardag, blir det lättare för eleverna att ta till sig undervisningen.

Fördjupningsmöjlighet: För samma diskussion med en grupp elever, förslagsvis med nior, om hur ämnet kan göras relevant för sjuorna.

Lärarskuggning

Målsättning: att utvärdera den egna undervisningen med hjälp av en kollega och på så sätt få nya synvinklar och perspektiv.

Så här går det till: Ett bra sätt att få nya synvinklar på ditt arbete är att låta en kollega som du har förtroende för skugga dig under två eller flera lektioner. Be kollegan sätta sig längst bak i klassen och ge några grejer som du ber henne/honom hålla utkik efter. Det kan till exempel vara:

- a) ditt kroppsspråk och ordförråd
- b) vilka metoder och hjälpmedel du använder dig av
- c) hurdan kontakt du har med eleverna

d) i vilken utsträckning du tar elever med särskilda behov i beaktande

e) hur du tilltalar flickor respektive pojkar

Efter skuggningen är det viktigt att diskutera igenom kollegans observationer och i vilken grad de skiljer sig från din egen uppfattning. Om det finns saker du vill förändra, kan det vara bra att diskutera också förbättringsförslag med kollegan. Nästa gång är det kanske du som skuggar.

Gör gärna detta ofta och regelbundet. Vänjer ni er vid att någon skuggar er är det lättare att vara naturlig och då ser också den skuggande läraren mer och kan ge mer konstruktiv kritik. Testa att tillsammans med en kollega skugga varandra regelbundet under ett helt läsår, lägg upp utvecklingsmål för er själva och varandra och utvärdera tillsammans.

På spaningstur i skolan

– hur ser en elevs skolvardag ut?

Målsättning: att få en större förståelse för elevens perspektiv samt öka medvetenheten om hur skolmiljön påverkar trivselen och skolvardagen.

Tid: 45-60 minuter

Så här går det till: Börja dagen med att fundera på skolmiljön ur ett elevperspektiv:

- > vad gör eleverna under rasterna?
- > var håller olika årskurser/kön/personligheter till i skolan?
- > beteende/trivsselfaktorer i matsalen

Rör er sedan i skolan så som eleverna gör; vilken väg tar de när de går ut på rast, vad gör de på skolgården, hur tar de sig till matsalen och vågar

de gå på toaletten? Stanna då och då och fundera över hur det ser ut, om det är lätt att trivas där och om något saknas. Skriv ned iakttagelserna och funderingarna, både smått och stort. Sätt er sedan ned och diskutera igenom var förbättringar behövs och vad som kan göras. Fundera gärna på lösningar som inte kostar något. Skriv ned alla idéer och presentera dem sedan för resten av lärarna, elevkårsstyrelsen, direktionen etc.

Fördjupningsmöjlighet: låt eleverna guida er runt i skolan.

Värdegrund

Med värdegrund avses, precis som ordet antyder, den grund av värderingar som skolan vilar på och som undervisningen och verksamhetskulturen därmed skall förmedla. Poängen med värdegrunden är följaktligen att dess innehåll skall genomsyra precis allt det som händer och sker i skolan, allt från undervisningsmaterial och bedömningskriterier till julfester och stipendiebeskrivningar. Dessvärre är värdegrunden i dagens skola ett förhållandevis osynligt dokument och har i de flesta fall kommit att bli endast en mängd vackra ord, som ingen i skolan riktigt identifierar sig med. Därför hänför sig

”

En tillämpning av värdegrundens tankar om alla människors lika värde.

också den huvudsakliga problemställningen till det praktiska arbetet med värdegrunden, det vill säga hur skolsamfundet väljer att tillämpa den i vardagen. På vilket sätt väljer till exempel skolan att arbeta med jämställdhet, mångfaldsfrågor eller hållbar utveckling?

Vilken är din personliga insats för att förverkliga värdegrunden?

Man kan säga att arbetet med demokratifrågor är en tillämpning av värdegrundens tankar om alla människors lika värde. Samtidigt garanterar inte det i sig att utarbetandet, förverkligandet och uppföljandet av värdegrunden är en demokratisk process, där hela skolan getts möjlighet att delta. I det här kapitlet finns därför verktyg både för den process som skall utmynna i en värdegrund och för den praktiska tillämpningen av den. En större helhet, *Jämställdhet och genusperspektiv i skolan*, ingår också som exempel på hur man kan fördjupa värdegrundsarbetet.

Kritiska röster ifrågasätter hur man överhuvudtaget kan enas om en gemensam värdegrund, eftersom folk tenderar ha olika värderingar inte bara vad gäller skolans uppgift utan alla livets stora frågor. Man kan säga att man i skolans demokratiarbete följer principen om minsta gemensamma nämnare och på det viset försöker identifiera en minsta gemensamma värdegrund för skolan; den om alla människors lika värde. Samtidigt belyser värdegrunden främst skolans människosyn och hur man skall bete sig mot varandra. Värdegrunden är alltså inte en beskrivning av dagsläget utan snarare en vision av vartåt man strävar och vartåt man är på väg.

Det är också inom ramen för värdegrunden som frågor kring mångfald skall lyftas fram. Tanken om alla människors lika värde prövas ofta i mötet med något eller någon som är annorlunda, och här har skolan en stor utmaning.

Synliggörandet av mångfalden gör inlärningsmiljön tryggare för sådana elever som kanske inte annars skulle känna sig fullt välkomna.

En demokratisk skola är en skola där alla ryms och respekteras, också de som bryter mot normer av olika slag. Om man vill dra det till sin spets, kan man säga att det handlar om att inte planera skolan och undervisningen endast för finlandssvenska, vita, kristna, heterosexuella och icke-funktionshindrade elever med medelklassbakgrund, utan om att utgå ifrån att det finns en mångfald och låta den synas i allt från festtal till läromedel. Ett dylikt normkritiskt grepp kräver ett ständigt och systematiskt ifrågasättande av arbetsmetoder och de attityder de förmedlar, men kan ses som en förutsättning för en arbetsmiljö där olikheter respekteras och folk ges utrymme att vara sig själva. Synliggörandet av mångfalden gör inlärningsmiljön tryggare för sådana elever som kanske inte annars skulle känna sig fullt välkomna.

Normkritik handlar ändå inte om att ta avstånd från alla normer, utan snarare om att skilja mellan de normer som skapar trygghet och de som utesluter och begränsar elever; normen om att säga förlåt kan anses vara en positiv norm medan normen om att alla flickor är duktiga i skolan kan kännas både tung och svår. Å ena sidan måste man acceptera att olika stereoty-

pier och normer alltid kommer att finnas och att ingen lever upp till dem alla, å andra sidan arbeta för att medvetandegöra skolsamfundet om de strukturer som upprätthåller dessa. Därmed måste det normkritiska arbetet ske på både en individuell och en strukturell nivå – annars riskerar man att lägga grunden för ett upplägg där alla de som uppfattar sig själva som normala, enas om att vara snälla mot alla de där som är lite konstiga.

Avslutningsvis kan man konstatera att värdegrundsarbetet ofta faller på att värderingarna upplevs som något av en självklarhet. Men trots att tanken om alla människors lika värde kanske förefaller självklar i våra huvuden, skall man minnas att den inte alls är det i praktiken. Eleverna upplever inte att alla är lika värda; duktiga/snälla/lydiga elever ses som mer värda i förhållande till läraren och på samma sätt byggs också en inbördes hierarki upp mellan eleverna, där vissa på grund av beteende/utseende/kläder/intressen uppfattas som tuffa statuspersoner av klasskamraterna. Följaktligen är alla människors lika värde alls ingen självklarhet, utan något som man lär sig förstå, uppskatta och tillämpa. Där får skolsamfundet aldrig fransäga sig sitt ansvar.

VERKTYG

Dessa verktyg riktar sig till eleverna i skolan. Det är dock viktigt att du som lärare är på det klara med vad du vill uppnå med de olika verktygen och att du har förståelse för att vissa av elementen är nya också för eleverna. Diskutera gärna med en kollega om du känner dig osäker på något.

Att skapa en gemensam värdegrund

Målsättning: att reflektera över vilka värderingar skolan och undervisningen skall stå på och tillsammans enas om en värdegrund.

Målgrupp: hela skolan.

Så här går det till: denna övning grundar sig på flera olika delmoment och tanken är att man på det viset skall kunna inkludera hela skolsamfundet.

Lärare och äldre elever (åk 7 uppåt) gör *Värdegrundsövningen* på sid 12, där uppgiften är att kunna enas om sex gemensamma värderingar.

De yngre eleverna tar sig an värdegrunden utifrån de egenskaper som kännetecknar en god vän. Alla elever utrustas med ett pappersark och färgpennor och får i uppgift att rita en stor blomma och sedan fundera på vad som kännetecknar den goda vännen. Alla de egenskaper de kommer på skriver de ner, så att varje kronblad på blomman får en egenskap. För de äldre eleverna är det viktigt att komplettera denna övning med en diskussion om vad de vanligaste orden, till exempel respekt, innebär och hur man skapar det i klassen (se sid 82). Ett annat bra alternativ är en övning kring gemensamma arbetsregler (se sid 37).

När både eleverna och lärarna har fått komma med inlägg är det dags att sätta ihop tankarna till ett enhetligt förslag. Ett diskussionstillfälle

kring det färdiga utkastet till värdegrund rekommenderas, så att alla ännu hinner reagera och kanske lägga till något som fallit bort.

Föräldrarna kan inkluderas i värdegrundsarbetet genom att man kallar till ett diskussionstillfälle där man presenterar det utkast man har satt ihop på basis av elevernas och lärarnas tankar. Det är bra att låta föräldrarna diskutera i mindre grupper i klasserna och ge dem möjlighet att komma med tankar, förslag och idéer. En annan möjlighet är att skicka utkastet hem till alla föräldrar och be om kommentarer.

Låt föräldrarna berätta

Målsättning: att få föräldrarnas perspektiv på skolan och dess uppgift och på det viset förankra värdegrundsarbetet också hos föräldrarna.

Målgrupp: föräldrarna till dina elever. Övningen lämpar sig framför allt för det första föräldramötet.

Tid: 30 minuter

Så här går det till: Börja diskussionen genom att be alla föräldrar tyst för sig själva fundera över sin egen skolgång och vad som var bra eller dåligt med den. Övergå sedan till en diskussion i mindre grupper om vad föräldrarna dels vill att barnen skall minnas från skoltiden och ha upplevt, dels vilka färdigheter och värderingar som skolan skall ha gett barnen. På det viset tvingas föräldrarna fundera också över hemmets roll i processen. Andra möjliga frågeställningar är hurdan barnens skolgång skall vara, hurdan deras skola skall vara, vad det viktigaste med skolan är, vilka skolans centrala värderingar är samt vad föräldrarna förväntar sig av läraren.

För att göra diskussionen så konkret som möjligt är det bra att be föräldragrupperna om till exempel tre värderingar som de ser som oumbärliga i skolan. Låt inte föräldrarna ännu i det

här skedet ta ställning till ett färdigt dokument, utan låt dem själva komma fram till de centrala värderingarna.

Diskussion kring skolans värdegrund

Målsättning: att diskutera de värderingar som den egna skolan vilar på, öka medvetenheten om skolans värdegrund samt det egna ansvaret för att främja det som står i den.

Målgrupp: 7-9 och andra stadiet

Tid: 30 min samling hela skolan, 60 minuter i mindre grupper.

Så här går det till: den existerande värdegrunden fungerar som utgångspunkt för diskussionen. Låt alla läsa igenom den, och låt gärna dem som jobbat med formuleringarna presentera hur de tänkte. Följande frågeställningar kan till exempel tas upp:

- > **Vilken är din personliga värdegrund?**
- > **Vad tycker du om vår värdegrund?**
- > **Vad betyder värdegrunden?**
- > **Problematisera orden i värdegrunden; vad betyder de egentligen?**
- > **Syns värdegrunden i skolans vardag, och på vilket sätt i så fall?**
- > **Hur förverkligar man på bästa sätt en värdegrund?**
- > **Vilken form av regler kan man använda?**

Fördjupningsmöjlighet: denna övning fungerar bra som grund för olika former av upp-

följning och tillämpning. Alla klasser kan till exempel skriva ihop en handlingsplan där de förtydligar vad de förväntar sig av varandra. Alla elever kan också skriva ett brev till sig själva om ett år där de reflekterar över sin egen roll i värdegrundsarbetet. Också följande övning fungerar bra som uppföljning.

Att konkretisera värdegrunden

Målsättning: att arbeta med tillämpningen av den redan existerande värdegrunden

Målgrupp: 7-9 samt andra stadiet

Tid: 60-90 minuter

Så här går det till: ge alla elever en kopia av skolans värdegrund och läs tillsammans igenom den för att kolla att alla förstår den och dess funktion. Dela sedan in eleverna i grupper om fyra-fem och be dem gå igenom värdegrundens målsättningar en för en. Deras uppgift är att klura ut åtminstone ett sätt att praktiskt tillämpa var och en av dem, alternativt fem-sex stycken. När grupperna är färdiga samlas ni i klassen igen och grupperna får presentera sina idéer. Om man vill kan man fortsätta med att i klassen rösta mellan de olika förslagen. Då måste alla grupper välja ut ett av sina förslag och presentera det. Klassen går sedan in för att tillsammans jobba med det förslag som vinner.

Röstandet och tävlingen mellan gruppernas olika förslag kan dock upplevas negativ för elevernas motivation. Ett annat sätt att fortsätta kunde därmed vara att grupperna väljer en av sina idéer och utan att berätta för någon annan provar denna under den kommande veckan. Då veckan är slut får klasskamraterna gissa sig fram till vad de andra grupperna jobbat med under veckan och grupperna får presentera idén och hur de tycker att det gick.

Värderingsövning

Målsättning: att utmana elevernas attityder i olika frågor genom att be dem ta ställning till olika påståenden och därmed också vidga deras vyer och öka deras förståelse för olika åsikter.

Målgrupp: passar alla åldrar, men frågeställningarna måste anpassas efter gruppen ifråga.

Tid: ca 10 min per fråga och åtminstone 45 minuter för efterföljande diskussion

Material: ett utrymme så rymligt att deltagarna kan röra på sig

Så här går det till: En värderingsövning handlar inte om rätt och fel; den skall utmana deltagarnas uppfattningar och öka deras medvetenhet och förståelse för andra åsikter och synvinklar. Därför är det viktigt att atmosfären är trygg och tillåtande och att eleverna känner att de vågar uttrycka sina tankar och åsikter. Undvik påståenden där man indirekt tar ställning för

”

Hur vill du reagera på eventuella osakliga kommentarer.

eller emot grupper/fenomen som eleverna identifierar sig med; övningen får inte öppna upp för förolämpningar av något slag. Fundera också före du inleder övningen på hur du vill reagera på eventuella osakliga kommentarer.

Debattledaren sammanställer ett antal påståenden. Påståendena måste rymma en viss ambivalens; de skall vara formulerade så att man kan svara antingen ja eller nej och båda svarsalternativen måste vara realistiska. Debattledaren delar sedan in rummet i en ja-sida och en nej-sida. Påståendena läses sedan upp och deltagarna svarar genom att välja sida av rummet. Ett par

deltagare per sida får sedan redogöra för varför han/hon valde just den sidan. Om man övertygas av ett argument, eller tänker om, är det bara att byta sida. Det är viktigt att en övning som denna avslutas med en diskussion om både de enskilda påståendena och övningen i helhet, där eleverna kan ventilera de känslor och tankar som övningen gett upphov till. Man kan till exempel sätta sig i en ring på golvet och tala om hur det kändes att göra övningen, om det var svårt att bestämma sig för en viss sida och om det kändes pinsamt att byta sida. Sedan kan man övergå till att diskutera innehållet i frågeställningarna, vad eleverna har lärt sig och vad de tar med sig från övningen. Avsluta övningen genom att fundera på hur ni kan gå vidare i ert arbete med frågeställningen.

Fördjupningsmöjlighet: Istället för en ja- och nej-sida kan man använda sig av rummets fyra hörn: ja, nej, kanske och annat alternativ. I hörnet 'annat alternativ' ger deltagarna ett eget svar på påståendet. Det viktiga är att alla hörnen uppfattas som jämlika och möjliga hörn; eleverna skall inte behöva känna att de har valt fel hörn.

Ta mänskliga rättigheter-temperaturen på din skola

Målsättning: att öka medvetenheten om värdegrunden i den egna skolan samt fundera på hur väl den korrelerar med verksamhetskulturen. Övningen ger oss en möjlighet att reflektera över hur värdegrunden förverkligas samt ger en fingervisning om var det finns utrymme för förbättring.

Målgrupp: 7-9 och andra stadiet.

Tid: 45-60 minuter

Så här går det till: deklarationen om de mänskliga rättigheterna har översatts till ett

frågeformulär med 20 konkreta frågor (hittas längst bak i boken). Alla som deltar besvarar först frågorna individuellt i ca 10 minuter. Sedan delas gruppen in i mindre grupper om tre-fyra personer per grupp där man funderar vidare: Var resultaten förvånande? Finns där något man kan vara stolt över? Var finns de största utmaningarna? Vad kan man göra som individ och vad kan skolsamfundet göra för att förbättra situationen?

Fördjupningsmöjlighet: konkretisera uppföljningen genom att göra upp en handlingsplan i klassen för att förbättra situationen.

Kriterier för er demokratiska skola

Målsättning: att tillsammans reflektera över vad som kännetecknar en demokratisk skola och försöka enas om ett par kriterier som bör uppfyllas för att det skall vara en demokratisk skola.

Målgrupp: elever i 1-9 och andra stadiet. Också lärarkåren kan göra denna övning.

Tid: 120 minuter.

Så här går det till: dela in eleverna i grupper om fyra-fem elever, så löper diskussionen smidigare. Gruppernas uppgift är att definiera den demokratiska skolan och skriva ner tre till fem krav som måste uppfyllas för att skolan skall kunna kallas demokratisk. Det kan vara bra att rangordna kriterierna så får man en naturlig prioritetsordning.

Nästa steg är att grupperna presenterar sina kriterier. Cirkulera sedan pappren med kriterier så att alla grupper får jobba med en ny uppsättning kriterier. Deras uppgift är nu att studera den egna skolan utifrån kriterierna de har på sitt papper och identifiera åtminstone ett område som de vill utveckla och jobba med i den egna skolan. Avsluta övningen genom att

tillsammans diskutera hur ni fortsätter jobba och lägga upp en liten plan för det.

Demokratispejare i skolan

Målsättning: att låta eleverna granska skolan kritiskt genom att följa med en skoldag och medvetandegöra lärare om hur elever uppfattar skolmiljön och undervisningsmetoder och på så vis få upp ögonen för saker som kunde förbättras.

Tid: från en till flera skoldagar. Kan med fördel göras både i början och i slutet av läsåret.

Så här går det till: En grupp elever följer parvis med en skoldag med demokratiglasögon, det vill säga granskar trivsel, stämning, undervisningsmetoder och arbetsro genom att iaktta lektioner, matrasten, vanliga raster samt korridorerna. Det är bra att ha ett på förhand uppgjort schema som eleverna sedan följer samt färdiga frågeställningar för dem att besvara under dagen. Frågeställningarna kan gärna utarbetas tillsammans med eleverna.

Då dagen är slut sätter sig spejarna ned med en lärare och sammanställer resultaten. Det är viktigt att eleverna här ges möjligheten att också tala om sina känslor och upplevelser under dagen. Eleverna kan ha sett sådant som de tidigare blundat för, och det är viktigt att göra det klart för dem att det inte är deras fel att saker och ting är på tok, samt att ansvaret för att åtgärda problemen i första hand är skolledningens.

Demokratispejarnas resultat kan sedan presenteras under en morgonsamling och vidareanalyseras av både elevkårsstyrelsen och lärarkollegiet. Någon form av handlingsplan för framtiden är också en bra modell för uppföljning. Övningen kan gärna upprepas efter ett halvår för att se om saker har förändrats, speciellt de punkter som lyftes fram i handlingsplanen.

Förslag på frågor:

a) Lektioner: vilka undervisningsmetoder utnyttjas? Hur aktivt deltar eleverna? Hurdan är arbetsron och trivseln? Vad händer då läraren inte ser? Vem pratar?

b) Matsalen: hur sitter eleverna och hur länge äter de? Hurdan är trivseln och stämningen? Hur bemöts kökspersonalen? Vem går först i kön och vem är inte alls där? Hurdan är ljudnivån?

c) Rasterna: vad gör eleverna under rasten och var håller de till? Hur många ensamma elever ser man, hur mycket bråk förekommer och hur många lärare syns ute på rasten?

Fördjupningsmöjlighet: den här övningen kan med fördel göras i samarbete med grannskolan.

Pappersdockan

Målsättning: att reflektera över de krav som ställs på elever idag, vem det är som har dessa förväntningar och huruvida dessa krav och förväntningar faktiskt är det man vill sträva efter.

Målgrupp: Elever i 7-9 och på andra stadiet.

Tid: 2 timmar

Så här går det till: alla elever får ett stort pappark, lägger sig ner på det och ber en kompis fylla i konturerna. Eleverna fyller sedan i alla de egenskaper som de tycker att kännetecknar en perfekt elev. Läraren kan med fördel delta i övningen, men skall i så fall skriva in egenskaper för den perfekta läraren. När alla är klara samlas man i mindre grupper för att diskutera vilka egenskaper man har valt. Det är viktigt att avsluta övningen med en gemensam diskussion om hur det kändes att göra övningen, hur realistiska de olika dockorna var och i vilken grad eleverna kände igen sig. Andra frågor att ta upp är huruvida kraven kommer från en själv eller andra, om det finns skillnader mellan de

egenskaper som tjejerna och killarna förväntas ha och därmed också skriver ner samt varifrån kraven kommer – är det skolan, hemmet och föräldrarna eller vännerna? Övningen avslutas med en diskussion kring hur man kan handskas med dessa krav och förväntningar, och man kan till exempel be alla elever att tyst för sig själva fundera över en sak som de tänker förändra efter denna diskussion.

Idéspruta för en synligare värdegrund

Målsättning: att medvetandegöra eleverna om vissa av de normer som råder i skolan och samhället i stort samt deras egen roll i upprätthållandet av dem.

Så här går det till: här följer olika metoder som kan användas för att lyfta fram normer inom ramen för undervisningen. Många av de här frågeställningarna lämpar sig bra som underlag för diskussion.

> Uppsatser om demokrati och deltagande, normer och normbrytande skriver man lätt i både modersmål och övriga språk. Viktigt att tänka på när ni skriver om normbrytande och förtryck är på vilket sätt ens egen bakgrund färgar ens skrivande. Att som vit västerlänning skriva om förtryck som hänför sig till att vara färgad är inte lätt om man vill undvika fördomar och stereotypier. Låt eleverna läsa varandras texter och ifrågasätta på vilket sätt den egna bakgrunden och livssituationen färgar texten. Diskutera tillsammans hur ni kan få en mer mångsidig bild av verkligheten.

> Fundera på de texter ni läser, de exempelmeningar som används i grammatiken samt exemplen i olika matematikövningar ur ett mångfalds- och normkritiskt perspektiv. Det är inget som hindrar er från att föra in både mångfald och globala rättvisefrågor där! Här kan man

också fundera på de sånger man sjunger i musikundervisningen.

> Låt eleverna läsa utdrag ur böcker eller tidningar utan att avslöja författarens namn, kön, ålder, bakgrund, nationalitet eller årtalet då texten är skriven. Belys gärna det normöverskridande genom att använda allt från brev skrivna av krigsherrar för hundratals år sedan och pamfletter från proteströrelser mot slaveri till texter av samtida kvinnosträdkämpar. Vad kan antas om skribenten och skribentens historiska sammanhang? Jämför era exempel med det som är normen för det skrivande ni behandlar, till exempel dagspress eller politisk skrift.

> Granska de texter, böcker och filmer som tagits upp i undervisningen på sistone; vem är huvudperson? Varför förväntas alla identifiera sig med manliga huvudpersoner medan bara flickor kan identifiera sig med de kvinnliga huvudpersoner? Kan samma resonemang föras i förhållande till hudfärg, sexuell läggning och funktionshinder?

> Inom modersmålet kan man problematisera och diskutera skillnaden mellan "litteratur" och "kvinnlige författare" eller "invandrarförfattare".

> Inom engelskan kan man problematisera engelskans ställning som ett världsspråk. Vilka är för- och nackdelarna, vad är bakgrunden till detta, vad kan det leda till i framtiden, en hurdan utveckling är önskvärd gällande språkutveckling och världsspråk och vilka människorättsfrågor berör denna diskussion?

> Ge eleverna i uppdrag att granska delar av läromedel utifrån värdegrunden och ett mångfaldsperspektiv och svartlista alla dem som inte fyller kriterierna. Hur ser människorna ut på bilderna i läromedlen? Förekommer någon mångfald överhuvudtaget? Hur lyfter biologiboken

fram sexuella minoriteter? Vilken är normen i skolböckerna vad gäller socioekonomisk ställning, hudfärg, storlek, rörlighet, kön, sexualitet, nationalitet, religion, valmöjligheter, etc. Detta kan göras både inom ett enskilt ämne och ämnesövergripande med alla skolans böcker.

> Reflektera över skolans traditioner och budskapet bakom dem; hur skall man förhålla sig till kulturella traditioner som har en klar kristen förankring? Vad står det i skolans stipendiebeskrivningar och varför är stipendier alltid individbaserade? Vilka värderingar för traditioner som gammeldansen fram i förhållande till kön, klass etc.? Är skolans traditioner och värdegrunden kompatibla? Om inte, borde man ändra på traditionerna eller kanske slopa dem helt och hållet?

> Instifta ett årligt stipendium för elever som gjort ett gott arbete inom ramen för skolans värdegrund. Det kunde till exempel vara en elev som arbetat för att förebygga mobbning eller en elev som har medverkat till att öka medvetenheten om sexuella trakasserier.

> I gymnastiken kan man diskutera varför gymnastiken är könssegregerad, det vill säga indelad i flick- och pojkgrupper, och huruvida detta handlar om olika normer för den manliga och kvinnliga kroppen eller olika intressen och förmågor. Skall flickor spöras att ta plats endast när killarna inte är med? Vidare kan man fundera över hur man undviker tävlingsmomentet eller hur man tillgodoser allas behov då vissa elever är ovana vid sport och har dåliga erfarenheter.

Den rätta tidpunkten för värdegrundsfrågor

Målsättning: att finna rätt tidpunkt för att lyfta fram värdegrundsfrågor.

Så här går det till: utnyttja någon av de internationella dagar som firas för att uppmärksamma olika värdegrundsrelaterade teman. Här följer några exempel:

8 januari Internationella läskunnighetsdagen

6 februari Samernas nationaldag

21 februari Internationella modersmålsdagen (UNESCO)

8 mars Internationella kvinnodagen

19 mars Minna Canth-dagen, jämställdhetsdagen

21 mars Internationella dagen mot rasism

22 mars Internationella vattendagen

7 april Internationella hälsodagen (WHO)

8 april Internationella dagen för romer

22 april Jordens dag

23 april Internationella bok- och copyrightdagen (UNESCO)

1 maj Internationella arbetardagen

3 maj Internationella pressfrihetsdagen

8 maj Röda korsets dag

9 maj Europadagen

15 maj Internationella familjedagen

17 maj Internationella dagen mot homofobi

21 maj Internationella dagen för kulturell mångfald

31 maj Internationella tobaksfria dagen (WHO)

5 juni Internationella miljödagen

9 augusti Internationella dagen för ursprungsfolk

12 augusti Internationella ungdomsdagen

8 september Internationella läskunnighetsdagen (UNESCO)

16 september Internationella dagen för skyddandet av ozonlagret

22 september Internationella bilfria dagen

Sista söndagen i september De dövas dag

5 oktober Internationella lärardagen (UNESCO)

10 oktober Internationella dagen för mental hälsa

15 oktober Vita kapparens dag

16 oktober Internationella matdagen (FAO)

17 oktober Internationella dagen för utrotandet av fattigdom

24 oktober FN-dagen

9 november Internationella dagen mot fascism och anti-semitism

16 november Internationella dagen för tolerans (UNESCO)

17 november Internationella elevdagen

20 november Internationella dagen för barn & barnens rättigheter (FN)

25 november Internationella dagen för utrotandet av våld mot kvinnor

29 november Internationella dagen för solidaritet med det palestinska folket

1 december Internationella AIDS-dagen (WHO)

2 december Internationella dagen för utrotandet av slaveri (FN)

3 december Internationella dagen för handikappade

10 december Internationella dagen för mänskliga rättigheter

ETT FÖRDJUPAT VÄRDEGRUNDSARBETE

Målsättning: att utveckla och konkretisera värdegrundsarbetet genom att välja endast en del av värdegrunden och gå in för att fördjupa skolans arbete på det området. Nedan följer ett exempel på hur man kunde fördjupa arbetet kring jämställdhet:

Jämställdhet och genusperspektiv

Jämställdhet upplevs ofta som något av en självklarhet i dagens skola. Samtidigt bemöts flickor och pojkar ofta olika i klassrummet; de förväntas uppföra sig på olika sätt, ha olika färdigheter och fördjupa sig i olika ämnen. Trots att läroplaner och skollagar är fullständigt könsneutrala har flickor ofta genomgående högre vitsord än pojkar och tvingas prestera mera för en 8 i modersmål än vad en pojke har gjort för samma vitsord. Samtidigt innehar pojkarna ungefär två tredjedelar av taltiden i klassrummet. I förlängningen leder det till att skolan ger flickor och pojkar olika utgångspunkter för fortsatta studier och för arbetsmarknaden.

Man kan säga att det är en "dold läroplan" som styr; den säger att pojkar har träslöjd och att flickor gillar konståkning, att språk är kvinnligt och fysik manligt, att kvinnliga elever är flitiga, samvetsgranna och duktiga och manliga elever busiga och för omogna för att förstå eller orka satsa på skolarbetet. Dessa uppfattningar speglar oftast samhällets bilder av vad som är manligt och kvinnligt och lägger grunden för det sociala och kulturella könet, genus.

- > **Hur har bilden av flickor och pojkar förändrats sedan du eller dina föräldrar gick i skola?**

- > **Vilka uppfattningar och förväntningar finns kvar?**

- > **Vilka könsnormer tycker du dig se bland eleverna i skolan? Hur tar de sig uttryck?**

- > **På vilket sätt tror du att du stöder/bryter dessa normer hos eleverna?**

Stereotypa uppfattningar om kön bidrar till att både lärare och elever omedvetet uppmuntrar det "könsriktiga" beteendet, främst genom att bestraffa motsatsen. Ett exempel kunde vara pratsamma flickor som får oresonligt stränga tillsägelser eller en pojke som blir retad för alltför goda skolresultat. Därmed spelar lärare, elever och hela skolsamfundet en stor roll i att upprätthålla och återskapa den dolda läroplanen i skolan. För att kunna ta itu med jämställdhetsarbetet måste man därför först våga reflektera över sitt eget förhållningssätt och möta sina egna förutfattade meningar om kön.

Ofta tas det förgivet att människor är på ett visst sätt bara för att de är flickor eller pojkar, män eller kvinnor – som i exemplet med träslöjd och konståkning. De olika egenskaper, färdighe-

Merparten av glåporden och mobbningen i våra skolor hänför sig till normer om kropp, kön och sexualitet.

ter och intressen som de förväntas ha är ofta varandras motsatser, vilket speglar uppfattningen om män och kvinnor som varandras motsatser – och komplement. I förlängningen ses mäns och kvinnors olikhet som grund för den fysiska attraktionen och den romantiska kärleken; flickor

och pojkar förväntas bli kära i varandra just för att de är olika. Det leder dels till att olikheterna mellan flickor och pojkar ses som ett självändamål, dels till att alla icke-heterosexuella osynliggörs. Den här uppfattningen kallas också för heteronormativitet och problemet är att den är så inskränkt; alla som inte passar in i normen om maskulina män och feminina kvinnor ses helt enkelt som "fel".

Arbetet med köns- och jämställdhetsfrågor har en stark mobbningsförebyggande dimension, eftersom merparten av glåporden och mobbningen i våra skolor hänför sig till normer om kropp, kön och sexualitet. Skolpersonalen fungerar som förebilder och måste föregå med gott exempel och visa att skolan inte tolererar någon som helst form av könsmobbing eller sexuella trakasserier. Istället för att bara fördöma dem som använder sig av glåpord, efterlyses en diskussion om varifrån normerna kommer, om varför man säger vissa saker till klasskompisarna och vilka normer som gäller visavi status och makt i kompisgruppen. Genom att aktivt lyfta fram köns- och jämställdhetsfrågor och utmana rådande uppfattningarna om manligt, kvinnligt och normalt, samt ge eleverna utrymme att reflektera över sin egen könsidentitet och sexualitet, skapas en öppen atmosfär där eleverna vågar ifrågasätta olika normer och känna sig trygga i sig själva. En trygg skolmiljö är det bästa preventivmedlet mot oönskade och kränkande ord eller handlingar.

Jämställdhetsarbetet kan se ut på många olika sätt, men det viktiga är att det genomsyrar all skolans verksamhet och är välförankrat i skolsamfundet. Det som kan upplevas svårt i början är att övertyga hela kollegiet om vikten av att jobba med jämställdhets- och könsfrågor. Många upplever antagligen att skolan redan är

förhållandevis jämställd, medan andra kanske tycker att det finns viktigare frågor att ta itu med. Därför är det bra att börja med att titta på skolan och dess verksamhet ur ett köns- och jämställdhetsperspektiv;

- > **Förväntar vi oss olika saker av flickor och pojkar i skolan?**
- > **Fördelas uppgifter och ansvar automatiskt enligt kön?**
- > **Planeras undervisning och aktiviteter jämställt?**
- > **Vem fattar besluten och påverkas män och kvinnor olika av besluten?**
- > **Fördelas stipendier jämnt och hur är stipendiebeskrivningarna författade?**

Man brukar tala om att syna verksamheten med jämställdhetsglasögon. Det är också bra att ordna fortbildningstillfällen för skolpersonalen, så att man delar både en kunskapsbas och förståelse för temat och dess relevans för den egna skolan.

Nedan följer förslag på hur man arbetar med jämställdhets- och könsfrågor i skolan.

VERKTYG

Dessa verktyg riktar sig till eleverna i skolan. Det är viktigt att du som lärare är på det klara med vad du vill uppnå med de olika verktygen och att du har förståelse för att vissa av elementen är nya också för eleverna. Diskutera gärna med en kollega om du känner dig osäker på något.

Könsstämpling bland eleverna

Målsättning: att ge eleverna verktyg att fundera över och förstå könsnormer och hur man kan bryta dem.

Målgrupp: 4-9

Tid: 2 timmar

Så här går det till: dela in eleverna i grupper om fyra. Be grupperna börja med att rita konturerna av en pojke och av en flicka på stora pappersark. Deras uppgift är att skriva ned vad som är typiskt flickigt och pojkigt i deras skola. Efter det får de reflektera över vad detta beror på och huruvida förväntningarna på flickor och pojkar skiljer sig, det vill säga vilka konsekvenserna av skillnaderna kan tänkas vara. När grupperna är färdiga med sina bilder och beskrivningar får de presentera dem för sina klasskamrater.

Under den andra lektionen diskuterar hela klassen tillsammans hur det kändes att göra övningen, om det var svårt att beskriva flickan och pojken och varför de olika gruppernas beskrivningar påminde så mycket om varandra. Utmana gärna eleverna genom att ifrågasätta om alla flickor respektive pojkar faktiskt är sådana där, hur det känns att inte identifiera sig med bilden och vad som händer om man bryter mot dessa beskrivningar. Fråga också eleverna om de upplever att de förväntas bete sig på ett visst sätt hemma, i skolan eller bland kompisarna, be dem ge exempel på sådana diskussioner och fundera på varifrån dessa förväntningar kommer. Understryk gärna att alla människor varken kan eller vill definiera sig som antingen man eller kvinna. Det är bra att avsluta övningen med att fundera över vad som kan göras för att bredda dessa roller och göra det lättare för att alla att vara sådana de är; hur kan elever och skolpersonal stöda varandra här?

Statistik över fördelningen av taltid

Målsättning: att uppmärksamma vissa könsspecifika strukturer i det egna klassrummet, framför allt fördelningen av taltid och uppmärksamhet samt bemötande, och diskutera dess betydelse.

Målgrupp: grundskolans övre klasser samt andra stadiet

Tid: mellan ett par skoldagar och en hel vecka.

Så här går det till: två elever ges i uppgift att föra bok över hur många flickor och pojkar som markerar, hur många som får ordet i klassen och hur många som avbryter. Om man vill kan man också ta tid och se hur länge de talar när de fått ordet. Be också eleverna att intervjua några elever om hur de upplever jämställdheten under lektionstid. I slutet av skoldagen eller –veckan samlas sedan statistiken in och får fungera som grund för en diskussion om fördelningen av taltid, könsspecifika mönster och elevernas upplevelse av jämställdheten i klassen. Frågor att reflektera kring är till exempel hur säker man måste vara på ett svar för att markera, hur det känns att ha fel inför kompisarna eller att bli avbruten samt vad man i klassen kan göra för att taltiden skall fördelas jämnare. Det är dock viktigt att se till att man inte indirekt går åt de mer tystlåtna eleverna; fortsätt gärna diskussionen genom att fundera på vad timaktivitet innebär och klargöra att det inte betyder att varje uttalande bedöms som en prestation utan att det handlar om att bidra till en process.

Fördjupningsmöjlighet: Om man vill gå ett steg längre kan eleverna fundera över hur läraren bemöter flickor som avbryter och pojkar som avbryter, hur läraren tilltalar flickor respektive pojkar samt uppmuntrar dem att svara och ber dem vara tystare.

Värderingsövning

Målsättning: att utmana tanken om att flickor och pojkar är olika genom att be eleverna ta ställning till olika påståenden.

Målgrupp: passar alla åldrar, men frågeställningarna måste anpassas efter gruppen ifråga.

Tid: ca 10 min per fråga och åtminstone 45 minuter för efterföljande diskussion.

Material: ett utrymme så rymligt att deltagarna kan röra på sig.

Så här går det till: Debattledaren sammanställer antingen ensam eller tillsammans med några elever ett antal påståenden som kopplas till elevernas vardag. Påståendena måste rymma en viss ambivalens; de skall vara formulerade så att man kan svara antingen ja eller nej och båda svarsalternativen måste vara realistiska. Påståendena skall vara formulerade så att de ifrågasätter och provocerar könsspecifika normer och gränser. Undvik svartvita påståenden som bara konserverar etablerade "sanningar" och påståenden där man tar ställning för eller emot grupper/fenomen som eleverna kanske identifierar sig med. Fundera också före du inleder övningen på hur du vill reagera på eventuella osakliga kommentarer.

Debattledaren delar in rummet i en ja-sida och en nej-sida. Påståendena läses sedan upp och deltagarna svarar genom att välja sida av rummet. Ett par deltagare per sida får sedan redogöra för varför han/hon valde just den sidan. Om man övertygas av ett argument, eller tänker om, är det bara att byta sida. Om alla elever väljer samma sida, kan man be ett par elever försöka argumentera utifrån den motsatta åsikten. Man kan också hjälpa debatten på traven genom att ställa följdfrågor i stil med "hur tar det sig i uttryck?". Förslag till påståenden kunde vara:

- > I vår skola behandlas flickor och pojkar lika.
- > Under lektionerna får flickor och pojkar lika mycket utrymme att uttala sig och delta i diskussioner.
- > Om en flicka spelar bättre fotboll än pojkarna tycker vissa att det handlar om tur och inte skicklighet.
- > Det finns vissa kläder som man ska ha för att vara "rätt" som flicka eller pojke
- > Flickor utsätts för mer verbalt våld än pojkar och pojkar utsätts för mer fysiskt våld än flickor.
- > I Finland har kvinnor och män lika skyldigheter, möjligheter och rättigheter.

Då klassen har tagit ställning till alla påståenden är det viktigt att diskutera både påståendena och övningen i sin helhet och ge eleverna en möjlighet att ventilerar de känslor och tankar som övningen gett upphov till. Man kan till exempel sätta sig i en ring på golvet och tala om hur det kändes att göra övningen, om det var svårt att bestämma sig för en viss sida och om det kändes pinsamt att byta sida. Sedan kan man gå vidare till att diskutera innehållet i frågeställningarna, vad eleverna har lärt sig och vad de tar med sig från övningen. Avsluta övningen genom att fundera på hur ni kan gå vidare i ert arbete med frågeställningen.

Jämställdhetsutskott

Målsättning: att skapa och upprätthålla en struktur för ett systematiskt och långsiktigt jämställdhetsarbete i skolan.

Målgrupp: grundskolan och andra stadiet (på andra stadiet är det lagstadgat att arbeta med dessa frågor)

Tid: åtminstone ett läsår. Gruppens mandatperiod måste vara så lång att de hinner sätta sig in i frågan samt försöka sig på olika åtgärder.

Så här går det till: skolan tillsätter en grupp som koordinerar, ansvarar för, övervakar och följer upp skolans jämställdhetsarbete. Valet av utskottsmedlemmar skall förstås vara demokratiskt och gärna ske då hela skolan är samlad. Gruppen består av representanter för alla olika grupper i skolan; förslagsvis tre elever, två lärare samt en representant för den övriga skolpersonalen. I samband med valet kan skolan också enas om riktlinjer för utskottets verksamhet. Annars drar utskottet upp sina riktlinjer, men det är viktigt att de åtgärder som vidtas är förankrade i hela skolsamfundet. Det är också viktigt att man inom utskottet kommer överens om vad de olika medlemmarnas roller är, till exempel elevernas och lärarnas, samt funderar över hur mycket tid man kan och skall lägga ned på arbetet.

Jämställdhetsarbetet kan få stöd och struktur av en så kallad jämställdhetsplan. Om en sådan plan redan existerar är gruppens uppgift dels att följa upp de åtgärder som finns i den, dels att utreda huruvida dess målsättningar har nåtts. Om skolan inte har en plan är gruppens första uppgift att göra en kartläggning av läget i skolan. Målsättningen med kartläggningen är att få en överblick av situationen i skolan samt identifiera de största utmaningarna. Kartläggningen kan vara en enkät som elever, lärare och övrig personal ombeds fylla i och eventuellt också intervjuer med några slump-

mässigt utvalda för att förtydliga och fördjupa. Materialet och resultaten analyseras grundligt och åtgärder formuleras som sedan utgör grunden för jämställdhetsarbetet i skolan (se verktyget Jämställdhetsplan nedan).

Utskottet skall också fundera över hur resten av skolan kan involveras i arbetet och om man till exempel kan hänga upp protokollen från utskottets möten någonstans i skolan. Resultaten av kartläggningen kan gärna presenteras för hela skolan. Det är också utskottet som funderar över hur jämställdhetsfrågor kan tas upp i skolan, till exempel inom ramen för olika ämnen, under temadagar eller under en fortbildningsdag eller –eftermiddag för lärarkåren.

Jämställdhetsplan

Målsättning: att lägga grunden för ett långsiktigt och målinriktat jämställdhetsarbete i skolan med kontinuerlig uppföljning.

Målgrupp: planen riktar sig till hela skolsamfundet, men det är bra att utnämna en grupp som har det huvudsakliga ansvaret för processen, till exempel jämställdhetsutskottet.

Tid: arbetet med planen tar mellan 3 och 6 månader

Så här går det till: För att se till att planen är förankrad i hela skolsamfundet måste man börja med en kartläggning av jämställdhetsläget i skolan. Jämställdhetsplanen ska vara lokalt förankrad för att åtgärder ska kunna kopplats till de utmaningar som finns. Då kartläggningen analyserats grundligt är det dags att fundera över vad som kan göras. Det är viktigt att hålla åtgärderna på en konkret och gripbar nivå, och att man klargör vem som ansvarar för vad. Genom att dra upp riktlinjer och målsättningar för skolans jämställdhetsarbete samt enas om konkreta metoder och åtgärder, blir jämställdhetsarbetet ett återkommande inslag i skolvardagen. I planen skall det även framgå hur

skolan ämnar öka kunskapen och medvetenheten om ämnet; fortbildningar i jämställdhet, sexuella trakasserier och könsmobbing, samt temadagar med kunniga föreläsare eller diskussioner och dramaövningar är exempel på användbara metoder som fungerar både med lärare och elever. Genom att sätta upp delmål av olika slag gör man det lättare att både strukturera och följa upp arbetet. Huvudsaken är att åtgärderna är kopplade till målen och enkla att följa upp. Jämställdhetsplanen skall utvärderas med jämna mellanrum. Det är också viktigt att revidera och omarbeta planen regelbundet, eftersom vissa problem kommer att försvinna medan andra kanske dyker upp.

Beslutsfattande och samverkan

För många utgör beslutsfattande och röstande kärnan i demokratin och så är också fallet då man diskuterar demokrati i skolan; de flesta associerar till elevkårsstyrelser och andra former av elev-medverkan. Trots att många andra komponenter också ingår i den demokratiska skolan, kan man säga att beslutsfattande är den röda tråd som genomsyrar och formar hela skolan och dess verksamhetskultur. Därmed är beslutsfattandet i skolan en process som skall involvera så många som möjligt och både skall och får ta tid.

Delaktighet i beslutsfattande är grundläggande

”

Detta ger den enskilda skolan stor frihet att pröva sig fram och skapa sina egna strukturer.

de i en demokratisk skola. Vid sidan av tillgång till information kan man säga att det direkta eller representativa deltagandet i beslutsfattandet är en förutsättning för en demokrati. Till detta hör också känslan av att kunna påverka och av att de som finns omkring en lyssnar på en och är intresserade av vad man har att säga. Detta är förstås viktigt för både eleverna och skolperso-

nalen, men det är framför allt från elevhåll som det klagas på alltför små påverkningsmöjligheter.

För att demokratin skall kunna förankras i hela verksamhetskulturen måste det finnas strukturer för medverkan och delaktighet. Egentligen finns det inga regler för hur dessa strukturer skall se ut. Trots att skollagen till exempel påbjuder någon form av elevrepresentativt organ på andra stadiet, definierar den inte vilken form av elevrepresentation som skall finnas. Detta ger den enskilda skolan stor frihet att pröva sig fram och skapa sina egna strukturer. Strukturerna skall förstås inte vara huggna i sten utan skall vara öppna för kreativitet och nytänkande och förändras med tiden. Eleverna måste till exempel kunna påverka hur de organiserar sig. Ett knep för att underlätta och stödja de demokratiska processerna i skolan, är att reservera en veckotimme för klassmöten, grupphandledarträffar, skolmöten, elevkårsmöten och dylikt. Det innebär att det finns en ruta i veckoschemat som är tom för alla och som är till för det gemensamma arbetet för en bättre skola.

Utgångspunkten i den demokratiska skolan är att alla processer är viktiga för skolsamfundet som helhet och att alla av princip har något att bidra med. Därför skall informationen om när, var, hur och varför beslut fattas vara tillgänglig för alla, så att alla ges samma möjlighet att bilda sig en informerad åsikt och påverka processen.

Genom att bjuda in till exempel elevrepresenter till alla möten och sammanträden, kan man enkelt få höra flera olika åsikter och synvinklar samt starkare förankra processer i hela skolsamfundet.

En viktig fråga att ställa i den egna skolan är var gränsen för elevmedverkan går. Också här är skollagen luddig då den säger att elever skall höras i ärenden som rör dem; vilka skolrelaterade ärenden berör inte eleverna? Det är självklart att man inte kan bortse från de juridiska skillnaderna; en lärare har till exempel vissa lagstadgade skyldigheter och ansvarsområden och kan också ställas till svars på ett helt annat sätt än en elev. Samtidigt underskattas ofta eleverna då man räknar med att de inte är intresserade av vissa frågor eller kanske till och med inte har kapacitet att handskas med dem. Man skall också minnas att eleverna kan inkluderas på mängder av olika sätt; det behöver inte vara ett formellt möte utan kan också vara en informell diskussion under en lektion. Det gäller att fundera över både hur eleverna kan göra sina röster hörda och vad man själv kan göra för att höra eleverna.

Det sägs också ofta att ungdomar behöver positiva upplevelser av delaktighet och engagemang, främst i form av konkreta resultat, för att också i framtiden välja att delta i samhället. Det är klart att det är inspirerande och sporrande med resultat, men det betyder inte att elever inte skulle vara intresserade av till exempel innehållsmässiga frågor. Det är farligt att lägga in ett likhetstecken mellan elevmedverkan och konkreta resultat, såsom införskaffningar av olika slag, och det är framför allt väldigt långt ifrån tanken om demokrati. Man skall också minnas att röstandet inte alls är det centrala; det centrala är processen och skolan som arena för diskussion. För demokrati handlar också om att lära sig att

respektera och lyssna på andra, att inse att man haft fel och sedan omformulera sin åsikt samt acceptera att majoriteten tycker något helt annat och att den egna åsikten därmed inte kommer att vinna gehör denna gång. Demokrati handlar ytterst om att finna former för samarbete och tillsammans skapa en skola där alla trivs.

Utgångspunkten i den demokratiska skolan är att alla processer är viktiga för skolsamfundet som helhet och att alla av princip har något att bidra med.

VERKTYG

Dessa verktyg riktar sig till eleverna i skolan. Det är dock viktigt att du som lärare är på det klara med vad du vill uppnå med de olika verktygen och att du har förståelse för att vissa av elementen är nya också för eleverna. Diskutera gärna med en kollega om du känner dig osäker på något.

ATT FATTA BESLUT TILLSAMMANS

Hur funkar det idag?

Målsättning: att reflektera över de existerande strukturerna för beslutsfattande och samverkan och utvärdera hur väl de fungerar.

Målgrupp: alla medlemmar av skolsamfundet.

Så här går det till: huvudsaken i denna process är att alla medlemmar av skolsamfundet på sätt eller annat ges möjligheten att delta och uttrycka sin åsikt. En enkel metod är att hela skolan viker en lektion för denna diskussion och sedan samlas man i klasserna för att diskutera. Det kan förstås också vara blandade grupper - det viktiga är att grupperna är så små att alla hinner och vågar uttala sig. Grupperna kan förslagsvis välja en ordförande och en sekreterare. Frågorna på mötesagendan är bland annat hur informationsutbytet och beslutsfattandet i skolan funkar samt vilka de stora problemen och utmaningarna är. Gå här gärna igenom de olika grupperna i skolan och deras möjlighet att ta del av de olika processerna. Avsluta gärna med en runda där alla får säga en sak de skulle vilja ändra på och ta sedan ställning till hur ni vill gå vidare. Varje grupp kan förslagsvis välja en representant som sedan ingår i en arbetsgrupp som utarbetar ett konkret förslag, för årsmötet eller skolkonferensen att ta ställning till.

Omröstning i klassen

Målsättning: Att snabbt få höra elevernas åsikt i en viss fråga

Tid: 10 minuter

Så här går det till: Omröstningar kan ordnas på mängder av olika sätt och ger snabbt en överblick av åsikterna i klassen.

- Räkna upp de olika alternativ man kan rösta på och be eleverna rösta genom att räcka upp handen. Om det är en känslig fråga kan man be eleverna stänga ögonen under omröstningen.

- Skriv upp de olika alternativen på tavlan och be eleverna komma upp och antingen dra ett streck eller tejpa en post-it under det alternativ de stöder. Räkna tillsammans rösterna.

- Sluten omröstning tar lite längre tid. Då skriver eleverna ned vad de röstar på alternativt ritar en symbol av något slag. Det är bra att ha åtminstone en frivillig elev som räknar rösterna.

- Använd kroppsspråk för att säga vad ni tycker och tänker. Om ni vill kunna få snabb pejl på läget i en fråga, be eleverna lägga tummen upp / ned / mitten för att visa vad de tycker. När man vant sig vid att använda denna metod går det snabbt och den kan användas i de flesta situationer. Den kräver dessutom att alla engagerar sig, inte bara de som ofta och gärna talar.

Fördjupningsmöjlighet: I de övre klasserna är det bra att problematisera tanken om demokratiska majoritetsbeslut. Varför röstar man enligt det systemet? Är det demokratiskt att majoriteten alltid vinner? Finns det andra möjligheter? Vilka är fördelarna med konsensus?

Gemensamma ordningsregler

Målsättning: Att skapa en stark sammanhållning och en skolkultur där reglerna respekteras.

Tid: 2 timmar

Målgrupp: lämpar sig för alla stadier. Fundera gärna på hur föräldrarna kan inkluderas i processen.

Så här går det till: Det räcker inte med att man känner till regler; man måste också förstå varför de finns där. Börja med att i mindre grupper fundera över hur det fungerar i klassen eller skolan nu, hur man skapar en trivsamt miljö för alla och vilka de viktigaste reglerna kunde vara. Be grupperna skriva ner ett par punkter som de skulle vilja att vara med i ordningsreglerna. Grupperna presenterar sina förslag och alla meningar skrivs upp på tavlan. Be klassen fundera över om något fattas, borde tas bort eller skrivas om och be dem komma med ändringsförslag. Klassen röstar sedan om ändringsförslagen och till slut om hela dokumentet. Kom ihåg att vara tydlig med de ramar och begränsningar som finns från skolans och kommunens sida.

Detta kan göras både med de regler som gäller i den egna klassen och de som gäller hela skolan. I de lägre klasserna är det bra att be alla skriva under att de lovar att följa reglerna. Då blir det mer som ett kontrakt som hela klassen ingår.

Fördjupningsmöjlighet: Vill man använda regelskrivandet som en övning i etik och gemenskapsbyggande kan man ta för vana att revidera och diskutera skolans regler varje år. Eventuellt kan man börja varje kalenderår, för att ge de yngsta eleverna chans att hitta sin plats i skolsamfundet, med ett skolmöte då man slänger de gamla reglerna och skriver nya.

Starta ett internt diskussionsforum på skolans hemsidor.

Diskussionsforum

Målsättning: att skapa en gemensam arena för diskussion och debatt för alla i skolan.

Så här går det till: det absolut enklaste är att starta ett internt diskussionsforum på skolans hemsidor, där både elever och lärare kan delta och skriva inlägg om dels sådant som gäller skolan, dels sådant som intresserar i allmänhet. Det lönar sig att hålla diskussionsforumet internt och låst med lösenord, eftersom övervakningen då blir enklare. Många skolor har ett par elever som administrerar sidorna och ansvarar för att följa med diskussionen och reagera ifall det förekommer osakligheter. Dessa elever kan förslagsvis belönas med ett diplom eller ett hedersomnämmande. På andra stadiet kan eleverna också belönas med en kurs.

Demokratipostlådan

Målsättning: att sänka ribban för feedback och idéer från alla de som går och arbetar i skolan.

Så här går det till: Postlådan placeras ut någonstans på en synlig plats i skolan och tanken är att vem som helst i skolan kan lägga en lapp i lådan med funderingar kring skolan, undervisningen eller trivseln. Det viktiga är att någon från antingen elevkårsstyrelsen eller lärarkåren ansvarar för att lådan töms regelbundet och att det är klart för alla vad som händer med lapparna.

En deklaration om elevens rättigheter

Målsättning: att reflektera över de mänskliga rättigheterna och vad de innebär i en skolkontext.

Tid: 3 timmar.

Målgrupp: fjärde årskursen uppåt.

Så här går det till: introducera de mänskliga rättigheterna och diskutera i klassen vad en rättighet är för något, vem som har dem och vad som händer om man inte respekterar någon annans rättigheter eller om dina egna rättigheter inte respekteras. Dela in eleverna i mindre grupper och låt dem bekanta sig med till exempel skollagen och konventionen om barnens rättigheter. Ge eleverna i uppgift att fundera över sina rättigheter i skolan och skriva ihop en deklaration om dessa. Eleverna skall sedan lista också de skyldigheter som kommer med rättigheterna. Be också eleverna reflektera över hur man handskas med fall där dessa rättigheter inte respekteras.

Övningen kan fungera som ett bra underlag för diskussioner om exempelvis mobbning, det vill säga situationer när eleverna kanske inte respekterar klasskamraternas rättigheter.

Ett årsmöte för hela skolan

Målsättning: att samla hela skolan för att tillsammans fatta de största besluten inför det kommande läsåret samt ge hela skolan en möjlighet att delta på lika villkor.

Tid: en eftermiddag torde räcka för själva mötet men det är bra att ha förberedande möten samt små arbetsgrupper och utskott under själva mötet.

Målgrupp: hela skolan, elever, lärare, skolledning och övrig personal. Också representanter för föräldraföreningen skall bjudas in.

Så här går det till: precis som i många fören-

ingar är årsmötet det högsta beslutande organet och tänkt att fungera som en riksdag. Det betyder att årsmötet tillsammans drar upp riktlinjer för det kommande året, kommer överens om teman och prioriteringar samt tillsätter olika arbetsgrupper, som sedan ställs till svar inför nästa årsmöte. Alla i skolan har en röst.

Någon form av arbetsgrupp måste ansvara för planerandet av mötet och de praktiska arrangemangen. Gruppen består av representanter för de olika grupperna i skolan. En kallelse måste gå ut till hela skolan samt ett förslag till föredragningslista, så att alla hinner förbereda sig och sätta sig in i de frågor som skall diskuteras. Det kan vara bra att reservera lektionen före mötet för en förberedande diskussion i klassen om vilka frågor som känns angelägna, vilka önskemål som finns med tanke på det kommande året, och idéer kring bland annat temadagar, utflykter och skoltrivsln. Tänk också på att introducera årsmötet och vad som förväntas av eleverna för de elever som inte har varit med förr.

Årsmötet väljer en mötesordförande och sekreterare och godkänner sedan en slutgiltig föredragningslista. Det är bra att låta en elev leda mötet – rektorn kan förslagsvis fungera som sekreterare. Det är bra att börja med att titta tillbaka på det gångna året och hur det har funkat, genom att till exempel be de olika arbetsgrupperna avge någon form av rapport samt utvärdera resultaten och konsekvenserna av beslut och ändringar. Sedan övergår man till att fundera på det kommande året och dess prioriteringar. Alla beslut som direkt berör alla i skolan skall fattas på årsmötet, så som olika målsättningar och övergripande tema för läsåret, sportdagar och specialarrangemang i stil med temadagar samt dokument som ordningsregler, säkerhets-, antimobbings- och jämställdhetsplaner. Det är

också årsmötet som tillsätter olika arbetsgrupper, kommittéer och utskott. Eftersom vissa tycker att det är svårt att tala inför hela årsmötet, är det bra att överväga mindre diskussionsgrupper som en del av mötet.

Skolkonferens

Målsättning: att samla hela skolan till diskussion om något aktuellt ämne och på det viset garantera att alla är medvetna om vad som är på gång samt har möjlighet att påverka processen.

Tid: 60-120 minuter, förslagsvis en gång i början av hösten och en gång under våren.

Målgrupp: hela skolan, elever, lärare, skolledning samt övrig personal. Också föräldrarepresentanter kan bjudas in.

Så här går det till: hela skolan informeras om när, var och varför mötet skall ordnas. Skolkonferensen behöver inte alls vara lika formell som ett årsmöte, men det är ändå bra att komma överens om en mötesagenda samt välja en ordförande och sekreterare för mötet. Skolkonferensen kan också bara vara ett diskussionsmöte, där alla ges möjligheten att uttrycka sin åsikt i en viss fråga. Det är bra att sluta mötet med att enas om hur man går vidare samt se till att alla informeras om eventuell uppföljning.

Fördjupningsmöjlighet 1: Skolan kan också komma överens om ett par ständigt aktuella ämnen, som sedan behandlas regelbundet på dessa möten.

Fördjupningsmöjlighet 2: Skolan ägnar en hel dag åt skolkonferensen och inleder då dagen med olika workshops och diskussioner i mindre grupper (gärna gränsöverskridande). På så vis ges alla möjlighet att delta och uttrycka sin åsikt i något skede av dagen samt att förbereda sig inför stordiskussionen. En skolkonferens om skoltrivsel kunde förslagsvis inledas genom att

rektorn och elevkårsordförande hälsar alla välkomna och presenterar de olika arbetsgrupperna. Det kan vara bra att börja med att göra någon form av samarbetsövning, där både eleverna och skolpersonalen deltar (se Den psykosociala arbetsmiljön). Grupperna är blandade och diskuterar till exempel internetbaserad mobbning, sexuella trakasserier, fysisk hälsa, stress eller arbetsmiljön. På eftermiddagen samlas alla igen och grupperna ges möjlighet att presentera sin diskussion och potentiella förslag till åtgärder. Mötet leds av en elev och en representant för skolpersonalen. Innan mötet avslutas kommer man överens om hur man går vidare.

Skolmöte

Målsättning: att garantera dialogen mellan de olika parterna i skolan genom att samla ett antal representanter till ett möte där aktuella frågor diskuteras och linjedragningar görs.

Tid: 45-60 minuter var sjätte vecka.

Så här går det till: Man kan välja mellan att tillsätta en grupp som förbereder och ordför mötena eller att ha ett roterande ordförandeskap med en öppen agenda, det vill säga man kommer överens om vad som skall diskuteras i början av varje möte.

Klassrådet diskuterar allt från trivsel och undervisningsmetoder till läromedel och stress.

Klassråd

Målsättning: att skapa ett forum för klassen, där aktuella frågor kan diskuteras, och därmed skapa en starkare sammanhållning och bättre strämning i klassen.

Tid: 45-60 minuter, förslagsvis en gång i månaden.

Så här går det till: tanken är att klassrådet diskuterar allt från trivsel och undervisningsmetoder till läromedel och stress. Man kan välja mellan att tillsätta en grupp som förbereder och ordför mötena eller att ha ett roterande ordförandeskap med en öppen agenda, det vill säga man kommer överens om vad som skall diskuteras i början av varje möte. Klassen bestämmer huruvida klassföreståndaren/grupphandledaren skall inbjudas till mötet.

Elevforum

Målsättning: att skapa ett forum där representanter för de olika klasserna diskuterar aktuella frågor som rör skolan och undervisningen.

Tid: 45-60 minuter, förslagsvis en gång i månaden.

Så här går det till: i början av läsåret väljer varje klass två representanter till elevforum. Dessa två representerar sedan klassen och har ansvar för att informera klassen om de diskussioner som förs i elevforum samt föra fram klassens åsikter och tankar i olika frågor. Elevforum väljer en ordförande inom sig, förslagsvis två som delar på ordförandeskapet. Elevforum är främst till för diskussion men kan till exempel användas som elevbollplank för rektorn och lärarkåren eller olika arbetsgrupper.

Fördjupningsmöjlighet: Elevforum kan kompletteras av alla skolans klasslärare/grupphandledare.

Elevrepresentanter på lärarmötet

Målsättning: Att se till att elevernas röst och perspektiv kommer fram på alla möten samt att alla beslut som fattas har diskuterats med elever.

Så här går det till: Det är enklast att bjuda in

representanter för elevkårsstyrelsen, dock alltid minst två representanter. Om det finns andra elevrepresentativa organ i skolan kan man också bjuda in någon därifrån, alternativt en arbetsgrupp som är relevant för mötet i fråga. Det är viktigt att se till att alla så tidigt som möjligt får information om var och när mötet hålls.

Eftersom det också finns delar av lärarmötet som elever inte kan delta i, är det bra att lägga alla de ärendena i slutet av agendan så att elevrepresentanterna kan vara med om alla andra ärenden och sedan gå. Ett bra tips är att alltid ha en "eleverna informerar"-paragraf på lärarmötet, så att lärarna också vet vad som är på gång i elevkårsstyrelsen.

Kommittéer, arbetsgrupper och utskott

Målsättning: Att förankra beslut och aktiviteter i så många olika parter som möjligt

Målgrupp: Hela skolan

Så här går det till: Genom att ha olika grupper som ansvarar för och arbetar med olika teman, där representanter från alla olika grupper i skolan ingår, kan flera delta och påverka i skolan. Det kan vara en evenemangskommitté, ett matutskott som hjälper kökspersonalen med menyplaneringen, en grupp som funderar på filmkvällen och en som planerar undervisningsmaterialet i fysik. Diskutera vilka grupper som behövs på ett årsmöte, stormöte eller lärar- och elevkårsstyrelsemötet. Fundera också på hur ofta de förväntas ha möten och vilka ansvarsuppgifter de har.

Som exempel kan man tänka sig "Utskottet för beslutsfattande och samverkan". Utskottet består av två lärare, tre elever samt en köksa. Utskottets huvudsakliga uppgift är att fundera över huruvida beslutsfattande och samverkan i skolan fungerar samt vilka förbättringar som

kunde göras. Utskottsmedlemmarna börjar med att titta på läroplanstexten om delaktighet och inflytande och fundera över hur väl den stämmer in på den egna skolan. Därefter har en konsultering bland alla i skolan ordnats, där klassmötet tagit ställning till texten. Ett annat exempel på utskottets verksamhet kunde vara att gå runt i skolan och intervjua både lärare, elever och övrig personal om hur de tycker det fungerar i skolan. Kommentarer och idéerna skrivs sedan ner på stora planscher, som sedan hängs upp på väggen i korridoren.

En demokratisk skolstruktur

Målsättning: att omorganisera skolans struktur för att stöda informationsutbytet och alla skolans gruppers deltagande i beslutsfattande

Målgrupp: hela skolan och alla de olika organ som ingår i skolsamfundet

Så här går det till: inled processen med en utvärdering av de existerande strukturerna i skolan. Det kan till exempel göras enligt Hur fungerar det idag?-verktyget i detta kapitel. Då skolsamfundet gemensamt lyckats identifiera de huvudsakliga problemen och utmaningarna, är det dags att blicka framåt och fundera över hur dessa kunde åtgärdas. Också här är det centrala att så många som möjligt deltar i processen och att hela skolsamfundets röst reflekteras i slutresultatet. I och med att tillgången till både information och organ där beslut fattas ofta avgörs av om man är lärare, elev eller övrig personal, är det bra att låta dessa grupper diskutera möjliga lösningar inom sig. När de olika grupperna kommit fram till olika förslag, gäller det att hitta lösningar som hela skolan kan enas om. Det kan till exempel göras genom ett skolmöte eller en skolkonferens.

Vad gäller skolstrukturen finns det förstås inte

några rätta svar; skolan måste med hänsyn till storlek och stadium helt enkelt pröva sig fram. Omstruktureringar kan göras inom lärarkåren, där man till exempel kan gå in för att skapa nya lärarlag eller årskursenheter, dvs. alla klasslärare för åk 3-4 jobbar ihop. Bäst fungerar antagligen en kombination av olika strukturer; ett exempel kunde vara en skola där eleverna dels representeras av elevkårsstyrelsen, dels av ett forum där alla klasser representeras av två elever samt sin lärare. Utöver dessa finns ett demokratiutskott samt ett jämställdhetsutskott.

Också här är det centrala att så många som möjligt deltar i processen och att hela skolsamfundets röst reflekteras i slutresultatet.

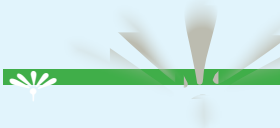
DEMOKRATISKA MÖTEN:

Möten kan ordnas och hållas på miljontals olika sätt. Det viktiga är att informationen är tillräcklig, så att folk vet att det ordnas ett möte och har kunnat förbereda sig.

- > Att fundera på upplägg utifrån syfte: om det handlar om att informera kanske det är okej att 'experten' föreläser, men handlar det om att planera något är det viktigt att alla kan komma med inlägg. För brainstorming och dylikt lämpar sig kanske mindre, friare grupper bäst.
- > Prova på så kallade öppna möten. Det innebär att man bestämmer en tid och en plats samt en fråga som skall diskuteras och så kan vem som helst delta i mötet. Då är det särskilt viktigt att se till att det informerats ordentligt och i god tid.
- > Prova på att ha två mötesordförande som tillsammans förbereder och sedan leder mötet.
- > Låt mötesordförandeskapet rotera så att alla ges möjligheten att vara ordförande någongång. Mötesordförandens viktigaste uppgift är att underlätta allas deltagande i diskussionerna samt fördela ordet så jämnt som möjligt.
- > Ordna möten med så kallad öppen agenda. Det innebär att man inte har någon på förhand uppgjord föredragningslista, utan istället i början av mötet öppnar en diskussion om vad som

skall diskuteras. För att sänka tröskeln kan man be mötesdeltagarna skriva ner förslag på papperslappar, som sedan läses upp.

- > Istället för en allmän diskussion där deltagarna ber om ordet, kan man ha en runda där alla ombeds säga vad de tycker i en speciell fråga. På det viset sänker man förhoppningsvis tröskeln för att delta och får höra allas åsikt. Om man vill kan man begränsa taltiden eller bara låta folk nämna två saker.
- > Pausa i ett par minuter för diskussioner med den som sitter närmast. Använd dig av en "talboll" eller "taltråd", det vill säga endast den som har bollen/tråden får tala. Den som har ordet virar tråden runt fingret och när tråden är slut är också taltiden slut.
- > Mötesordförande kan be olika personer bereda olika punkter inför mötet, till exempel en kort sammanfattning av något som hänt och som man vill informera de andra om. På det viset inkluderas flera i processen.
- > Efter att mötet avslutats är det bra att ha en kort utvärdering, där alla får säga vad de tyckte om mötet. Det kan göras muntligt så att alla i tur och ordning kort säger vad de tyckte eller sedan skriftligt. På det här viset får man reda på om folk kände sig bekväma och vågade tala samt hur ordförandeskapet och beslutsfattandet fungerade.

”

...viktigt att alla kan komma med inlägg.

Undervisning

Undervisningen är ett område som ofta glöms bort i diskussionen om skoldemokrati – kanske för att många av oss främst förknippar demokrati med att rösta och bestämma om olika saker. Men det är i klassrummet och inom ramen för undervisningen som skolans uppdrag förverkligas strukturellt och därmed är diskussionen om vad demokrati kan tänkas innebära i ett klassrum central; hur skapar man en demokratisk inlärningssituation?

Demokrati handlar om människovärde. Det betyder att den demokratiska skolan måste ge alla elever lika möjligheter att lära sig och växa som människa. Det öppnar upp för en diskussion om dels synen på människan, dels synen på kunskap och lärande.

Man kan säga att skolan som institution har en klar – om än outtalad – uppfattning om vad en god elev är, vad intelligens är samt vilken sorts kunskap som är relevant. Det handlar förstås delvis om en läroplan som i detalj redogör för vad eleverna skall lära sig, men också om en inbördes hierarki mellan de olika ämnena och en struktur och ett upplägg som favoriserar ett visst beteende och inlärningsmönster. Detta betyder att vissa ämnen upplevs som viktigare och mer prestigefyllda än andra och att elever som inte betar sig i enlighet med normen för den goda eleven eller har svårt för att lära sig genom traditionell katederundervisning, upplevs som trotsiga och problematiska. I förlängningen be-

tyder det att det finns ont om utrymme för individuella eller kreativa initiativ och lösningar.

Om man återgår till den demokratiska skolan och dess tanke om alla människors lika värde

Det gäller att skapa ett klassrum där eleverna känner tillit och stöd från skolans sida.

samt dess tro på människans kapacitet och inboende förmåga, så gäller det att skapa ett klassrum där eleverna, vare sig de upplevs som duktiga eller slarviga slashasar, känner tillit och stöd från skolans sida, vågar be om hjälp och nyfiket och vetgirigt går in för att hitta sitt eget sätt att lära. Det handlar om att skapa ett klassrum och en skola med en positiv syn på människan. Tittar man på de latinska rötterna till ordet 'educate', 'ex ducere', så betyder de egentligen 'leda ut', alltså skall undervisningen bygga på de förmågor som människan redan besitter. Här kan man dra en parallell till den idag förhärskande tanken om att lära ut de rätta svaren.

Ett demokratiskt förhållningssätt till kunskap bygger på att det inte finns några färdiga, rätta svar eller enkla lösningar; utgångspunkten måste vara att kunskap är något man upptäcker tillsammans. Det är långt ifrån vår läroplan och en undervisning som alltid utgår ifrån och rör

sig mot det redan identifierade målet och slutresultatet, men är samtidigt en förutsättning för att eleverna skall kunna utveckla förmågan att kreativt och fantasifullt se och hitta nya lösningar. Men det kräver att man frångår den traditionella synen på vad en lärare är och gör och skapar en ny roll, en som grundar sig på att uppmuntra, stöda och handleda istället för att så att säga servera rätta svar. Det i sin tur kräver ett skifte från ett klassrum där alla förväntas lära sig på samma sätt till en skola där man utgår ifrån att det finns lika många olika inlärningsstilar och behov som det finns elever i klassrummet. Det är klart att det inte finns någon undervisningsmetod där alla elevers behov tillgodoses samtidigt och just därför gäller det att sträva efter ett så mångsidigt upplägg som möjligt, där metoderna och arbetssätten varierar och elevernas olika sinnen utmanas och stöds. På det viset stöder undervisningen inte heller bara de som har lätt för att lära sig och trivs med den traditionella katederundervisningen. Samtidigt får man inte glömma bort de elever för vilka ett klassrum i ständig rörelse kan orsaka både stress och koncentrationssvårigheter.

En god atmosfär och arbetsmiljö är en förutsättning för en demokratisk undervisning; eleverna måste känna sig tillräckligt trygga både i sig själva och i klassen för att våga testa nya saker och utmana sig själva. Ett av de största hindren för en lustfylld inlärningsprocess är rädslan för att svara fel eller misslyckas på något vis. Där har också vissa ämnen en speciellt stark laddning; matematik är till exempel ofta ett ämne där man antingen ses som intelligent eller dum och elever som placeras i den senare kategorin får ofta en känsla av att loppet redan är kört. Retoriken om begåvning och intelligens är farlig, eftersom den ger sken av att det bara är vissa som kan lära sig

och lyckas riktigt bra. Det är viktigt att diskutera sådana här saker i klassen, speciellt också i förhållande till den hierarki som ofta råder mellan olika ämnen och olika former av intelligens. Normerna och de osynliga reglerna skiljer sig också mellan skolor; i någon klass ser man snett på duktiga elever medan man i andra resonerar helt tvärtom. Inget är viktigare än att alla elever får uppleva glädjen i att lära samt känna sig duktiga ibland. Man kan säga att det är skolans huvudsakliga uppgift!

Inget är viktigare än att alla elever får uppleva glädjen i att lära samt känna sig duktiga ibland.

De största utmaningarna i det demokratiska klassrummet är alltså de attitydförändringar som krävs - och det gäller både eleverna och lärarna. För lärarnas del handlar det i första hand om att stiga ur en roll eller delar av en roll och om att börja göra saker lite annorlunda, med en lite annan attityd. För elevernas del handlar det om att plötsligt dels reflektera mera aktivt över sin egen roll i skolan och i klassrummet, dels om att ta ett större ansvar för den egna inlärningsprocessen. I och med att man öppnar upp för mera deltagande från elevernas sida, delegerar man inte bara en del av arbetet till dem utan öppnar också upp för en mer inkluderande arbetsmiljö- och kultur i klassen.

En av farorna med demokratiarbetet är dock att man i sin strävan efter aktivitet och delaktighet, bygger undervisningen på elevernas muntliga deltagande och förmåga att uttrycka åsikter. Eftersom alla inte känner sig bekväma med att

debattera i klassen och det kan vara svårt för tystlåtna och blyga elever att be om ordet i klassen, speciellt om det finns många elever som redan deltar aktivt, är det viktigt att fundera också över andra sätt att arbeta demokratiskt på. Ett tips är att alltid först be eleverna fundera för sig själva, skriva ner tankar eller bilder i anknytning till en frågeställning, och sedan be eleverna diskutera i grupp. På så sätt stimulerar man såväl det individuella som det kollektiva processandet, men beaktar den enskilda eleven i högre grad. Här skall man också komma ihåg att eleverna har skolats i ett system som inte lämnat mycket utrymme för dialog och deltagande och därför kanske inte genast förstår varför saker görs på ett annat sätt. Ta er därför tid att tillsammans fundera över vad god undervisning och inlärn timer är och hur den kan skapas.

VERKTYG

Dessa verktyg riktar sig till eleverna i skolan. Det är dock viktigt att du som lärare är på det klara med vad du vill uppnå med de olika verktygen och att du har förståelse för att vissa av elementen är nya också för eleverna. Diskutera gärna med en kollega om du känner dig osäker på något.

ATT LÄRA SIG ATT LÄRA

Planering av undervisningen

Målsättning: att öka elevernas motivation samt känsla av delaktighet och inflytande genom att ta med dem redan i planeringsskedet av undervisningen, samt medvetandegöra eleverna om deras ansvar i inlärningsprocessen.

Metod 1: Ett möte före kursens början

Målgrupp: 7-9 samt andra stadiet

Tid: 60 min, antingen ett par veckor före kursens början eller kursens första lektion.

Så här går det till: Samla alla elever som skall gå kursen ifråga. Presentera läroplanen eller kursbeskrivningen och diskutera hur ni vill använda lektionerna. Vad tycker eleverna att de kan läsa på egen hand, vad skall gås igenom på lektionstid och finns det studiebesök eller dylikt som kan göras? Diskutera inte bara innehåll och metoder utan också utvärdering och bedömningsgrunder (se kapitlet Utvärdering och bedömning). Det ger också dig som lärare en möjlighet att koordinera och se till att uppgifter som kräver mycket tid och förberedelse av såväl eleverna som dig inte går på varandra i olika kurser.

Metod 2: Första lektionen

Målgrupp: 7-9 samt andra stadiet

Tid: 45-60 minuter under de två första lektionerna

Så här går det till: Under kursens första lektion läggs kurstemat upp på tavlan. Eleverna brainstormar kring vad kursen skall handla om och vad de vill jobba med inom ramen för temat. Första hemläxan är att fundera över hur man vill jobba, vad man har för förväntningar och vad man har för luckor, vilket sedan diskuteras under nästa lektion.

Metod 3: veckoplanering

Målgrupp: 1-6

Tid: 45 minuter på måndag morgon samt fredag eftermiddag

Så här går det till: klassen kommer tillsammans överens om inlärningsmål för veckan men eleverna väljer själva när de jobbar med vilka uppgifter. På fredag eftermiddag utvärderar eleverna veckan som gått, med fokus på sitt eget arbete.

Metod 4: inlärningsmål och självständigt arbete under kursens gång

Målgrupp: lämpar sig för alla åldrar

Tid: 45-60 minuter under åtminstone tre lektioner, gärna flera.

Så här går det till: Utarbeta ett inlärningsmål och en tidtabell tillsammans med eleverna men låt dem bestämma hur de når målet. Du kan gärna ge dem några olika exempel på metoder. För yngre elever är det bra att ge dem till exempel tre finska-uppgifter och tre lektioner men låta eleverna bestämma när de gör vilka uppgifter.

Möjlig fördjupning: två parallella kurser, till exempel engelska och historia, där lärarna leder och föreläser då och då, medan eleverna jobbar självständigt med en uppsats i historia på engelska.

Metod 5: att tillsammans lägga upp riktlinjer för bedömningen

Målgrupp: 7-9 samt andra stadiet

Tid: 45-60 minuter

Så här går det till: som lärare har du bestämt att man under kursens lopp samlar ett visst antal poäng och att detta görs genom timaktivitet, ett pararbete, en individuell inlämningsuppgift samt ett prov. Under första lektionen bestämmer man tillsammans hur mycket de olika momenten är värda, det vill säga hur många poäng de ger. Problematisera gärna den vikt som bedömningen ges samt de kriterier som man som lärare använder för att bedöma timaktiviteten.

Uppskatta tidsanvändningen

Målsättning: att hjälpa eleverna planera sin tidsanvändning och att planera tid för skolan.

Målgrupp: Åk 7-9, andra stadiet

Tid: 30 minuter. Övningen lämpar sig för början av läs- eller kalenderåret

Så här går det till: Alla elever ritar en cirkel på ett stort papper. Cirkeln representerar ett dygn. Be sedan eleverna uppskatta hur mycket tid de kommer att ägna åt skola, läsläsning, sömn, måltider, fritidsintressen, motion, tid med familj och vänner etc. Uppgiften kan också göras i två omgångar så att den första cirkeln representerar nuläget och den andra framtiden och en önskan om hur tiden användes. Samla in dessa eller be eleverna spara sina egna papper och återkom till dessa under året. Stämde era uppskattningar? Om inte, varför inte? Är det något ni kunde ha gjort annorlunda? Skulle ni omfördela tiden om ni gjorde den idag?

Ämnesintegrering och temahelheter

Målsättning: att lära elever att förstå samband och sammanhang, att bygga på och ge utrymme

för elevernas nyfikenhet samt tillsammans upptäcka kunskap.

Metod 1: kombinera två olika ämnen

Målgrupp: lämpar sig för både grundskolan och andra stadiet

Tid: ett arbetssätt som genomsyrar alla de lektioner du har i två-tre veckor.

Så här går det till: fundera på vad du vill uppnå med ämnesintegreringen samt vilka äm-

En undervisningshelhet i musik och franska, där eleverna med utgångspunkt i fransk musik jobbar med den franska vokabulären och grammatiken.

nen som går att kombinera med ditt eget ämne. Fundera sedan tillsammans med din kollega på hur de två ämnena kan stöda varandra och vilken form av arbetsuppgifter och metoder som dels skulle stöda elevernas utveckling och inlärnin-
g, dels utmana dem inom båda ämnena. Ett exempel kunde vara en undervisningshelhet i musik och franska, där eleverna med utgångspunkt i fransk musik jobbar med den franska vokabulären och grammatiken. Ett annat exempel kunde vara en helhet där man går in för att förstå filosofi och fysik utgående från de beröringspunkter som finns i deras respektive utveckling. Man kan då välja att utgå ifrån personer som Isaac Newton, fenomen som relativitetsteorin eller filosofiska frågor kring kunskap.

Metod 2: kombinera tre-fyra olika ämnen

Målgrupp: lämpar sig för både grundskolan och andra stadiet.

Tid: ett arbetssätt som genomsyrar alla de lektioner du har i två-tre veckor.

Så här går det till: koordinera undervisningen i tre-fyra olika ämnen genom att välja ett tema som tangerar dem alla. Ett exempel kunde vara att ta upp barocken med utgångspunkt i historia, musik, bildkonst och modersmål (eller ett annat språk). Ett annat exempel kunde vara utomeuropeiska kulturer som skulle lyftas fram inom ramen för geografi, biologi, historia, musik och bildkonst.

Metod 3: total ämnesintegrering

Målgrupp: lämpar sig främst för grundskolans lägre klasser, eftersom samma lärare då ansvarar för merparten av ämnena.

Tid: ett arbetssätt som genomsyrar alla de lektioner du har i sjök av fem-sex veckor.

Så här går det till: med utgångspunkt i läroplanen väljs ett tema, som introduceras på valfritt sätt. Under de kommande veckorna utgår all undervisning från det temat, vilket betyder att man behandlar allt stoff som tangerar temat i läroplanen. Ett exempel på tema kunde vara Ryssland, vilket innebär att man lär sig om Rysslands historia, geografi, biologi, kultur och litteratur samt förhållande till Finland. Traditionella läromedel kan vara svåra att anpassa till ett dylikt arbetssätt men informationssökandet utgör en del av inlärningsprocessen. Varje temahelhet avslutas med någon form av gemensam sammanfattning av vad man har lärt sig. Det kan vara en temafest där alla presenterar det de lärt sig eller de projektarbeten de gjort alternativt tar del av rysk kultur, till exempel mat, film

eller dans. En annan möjlighet är att planera en presentation av något slag som man håller för parallellklassen, där eleverna till exempel skall ta sig igenom en spårning eller en äventyrsvärld med olika frågor och programpunkter. Olika former av portfolios och egna böcker lämpar sig också bra för ämnesintegreringen. Då kan eleverna samla allt det de har lärt sig och också fokusera på det som intresserar dem mest. Se kapitlet om utvärdering för flera metoder.

Att tänka på: alla lärare har en tendens att se det egna ämnet som det viktigaste ämnet, därför är det viktigt att fundera över hur man ser till att alla ämnen ses som lika starka och lika viktiga då man planerar ämnesintegrerad undervisning.

Problembaserat lärande (PBL)

Målsättning: Uppmuntra eleverna till självständiga problemlösande studier genom att inspirera dem till att arbeta utgående från egna erfarenheter och egna intressen

Målgrupp: lämpar sig för både 7-9 och andra stadiet.

Tid: PBL är en längre process; minst 4 lektioner under en vecka men det kan också utvecklas till ett längre projekt, t.ex. en hel gymnasiekurs.

Så här går det till: Inom problembaserat lärande utgår man ifrån en process där eleverna skall lösa problem, så kallade case, genom att själva leta reda på den relevanta kunskapen. En grundmodell kan se ut så här:

1. Utgångspunkten: problemformuleringsfasen

Temat för din undervisning lägger grunden för processen, eftersom det är utgående ifrån det som eleverna skall ringa in sina egna erfarenheter och/eller intresseområden. Vid behov kan projektet inledas

med en introduktion av läraren eller en gästföreläsare.

2. Idékläckning: vinjetten

Som lärare har du i förväg förberett ett material som eleverna kan använda som inspiration - på "PBL-språk" kallas detta för "vinjetten". Det kan vara ett kompendium med tidningsartiklar eller bilder, som direkt eller indirekt kan kopplas till temat. Dela in eleverna i 3-personers grupper och ge dem 30 minuter för att diskutera och associera utgående ifrån materialet. Vad får de för tankar? Vad är det som intresserar dem? Finns det något problem som de skulle vilja arbeta med?

Vissa grupper hittar fort något de vill jobba med medan andra behöver tid och kanske till och med grälar om vad de skall jobba vidare med. Stöd gärna dessa grupper genom att ställa tillägsfrågor och uppmuntra dem till kompromisser. Det är dock viktigt att eleverna känner att det är de som har formulerat sin problemställning.

Beroende på projektets omfattning använder du en eller två lektioner på problemformuleringsfasen. När fasen är avslutad skall alla grupper ha en problemställning som de önskar undersöka. Gruppen skall också komma överens om en arbetsfördelning och en tidtabell – helst i form av ett skriftligt kontrakt.

3. En systematisering av problemställningen

Nästa steg är en träff med de olika grupperna, där ni tillsammans funderar kring temat. Målsättningen är att stöda gruppen i deras process och göra dem uppmärksamma på vilken form av kunskap som krävs för att problemet skall kunna lösas samt var de kan finna den.

4. Kunskapsinhämtning

Utgående från denna första träff förbereder och genomför eleverna sedan en första kunskapsinhämtning. De kan fördela uppgifterna mellan sig, men som lärare bör du i det här skedet betona att alla gruppmedlemmar vid nästa träff bör kunna berätta om vad de andra har uträttat och kommit fram till.

5. Bearbeta och belys problemformuleringen

Eleverna arbetar sedan individuellt eller i grupp med det material som de har samlat in. Deras uppgift är att relatera den nya kunskapen till problemställningen och fastställa en teoretisk bakgrund. Eleverna behöver åtminstone 2 lektioner för detta arbete.

6. Regelbundna träffar

Det är viktigt att grupperna och läraren träffas regelbundet, förslagsvis varannan lektion.

Varje träff inleds med att eleverna beskriver vad de andra i gruppen har gjort sedan sist. Om de inte kan svara är det ett tecken på att arbetet inom gruppen har fungerat dåligt och då måste ni tillsammans fundera på hur gruppen skall organisera sitt arbete i framtiden. Be också eleverna beskriva vad de själva har gjort och lärt sig före ni sedan övergår till att fundera över det fortsatta arbetet; vad behöver eleverna fortfarande få veta, hur skall slutprodukten se ut och vad krävs för att resultatet skall bli bra? Träffen behöver inte ta längre än 10-20 minuter.

7. Tillämpad bearbetning av problemområdet

I slutet av processen skall eleverna sammanställa sina resultat och fundera över hur de presenterar dem för sina klasskamrater.

8. Redovisning för hela gruppen

9. Avslutande utvärderingsträff

Upplevelsebaserat lärande – en inlärningsfilosofi

Målsättning: att utveckla och använda sig av metoder där eleverna lär sig genom att göra och uppleva.

Målgrupp: greppet kan användas med alla åldrar.

Så här går det till: I vardagen tittar man ofta bakåt och funderar på vad man har upplevt och hur det kändes. Lärande sker omedvetet, och oftast då man lär sig av erfarenheter och upplevelser, sker det nästan av misstag. Den upplevelsebaserade inläringen fungerar långt enligt samma principer, i och med att den grundar sig på tanken om att man lär sig genom att göra och uppleva. Upplevelsen analyseras sedan kritiskt, ses ur ett både personligt och mer allmängiltigt perspektiv och resulterar följaktligen i en större medvetenhet om det egna handlandet och dess konsekvenser, en medvetenhet som man sedan bär med sig i kommande upplevelser.

För att kunna utnyttja den upplevelsebaserade inläringen i klassrummet måste utrymme skapas för dels någon form av aktivitet, dels reflektion. Ofta förknippas den upplevelsebaserade inläringen bara med någon form av rolig aktivitet, men det är viktigt att händelserna analyseras ordentligt och att det på det viset ges utrymme för en inlärningsprocess. Aktiviteten kan vara allt från grupparbeten och diskussioner till problemlösning, modellbyggen och exkursioner. Det viktiga är att alla aktivt kan ta del av händelsen. Som lärare kan man egentligen inte planera resultatet av händelsen eller aktiviteten, men man kan stöda processen genom att förbe-

reda analysen och utvärderingen.

Efter avslutad aktivitet börjar analyserandet och återberättandet. Vad var det egentligen som hände? Hur reagerade deltagarna? Hur kändes det? Efter att de personliga upplevelserna diskuterats tas diskussionen till en mer generell nivå. Såg man några mönster i händelseförloppet? Vad kan man dra för slutsatser? Och hur funkar det i riktiga livet? Vad kan man ta med sig från övningen?

Många av verktygen i det här materialet grundar sig på eller har inslag av det upplevelsebaserade lärandet. Det viktiga är att aldrig lämna inlärningsprocessen på hälft, eftersom det då ofta bara blir en skojig lek eller aktivitet, utan att processen alltid avslutas med reflektion och utvärdering.

Andra tips och metoder:

Låt eleverna fritt associera runt ett ämne innan själva undervisningen börjar, individuellt eller i grupp, genom tankekartor, bilder etc. Eleverna kan presentera sina tankar eller hålla dem för sig själv.

- > **Be eleverna fundera tyst för sig själva först och skriva ner tankar eller bilder i anknytning till en frågeställning. Efter 5-10 minuter ber man eleverna diskutera i grupper om 3-4. Dela in eleverna i grupper om fem och ge dem fem minuter för att diskutera förväntningar och förhoppningar gällande kursen eller undervisningshelheten. Om man vill kan grupperna få en minut var för att kort presentera sin diskussion.**

- > Låt eleverna göra olika tester för att finna sin egen inlärningsstil.
 - > Låt eleverna klura ut var de finner svar och lösningar. Ge eleverna en frågeställning eller flera specifika frågor som de skall besvara med hjälp av de hjälpmedel som de hittar och väljer. Man kan också låta eleverna ge varandra olika uppgifter och teman.
 - > Ge inte färdiga uppsatsrubriker åt eleverna utan be dem formulera en egen problemställning och föra ett resonemang kring den.
 - > Låt eleverna konstruera sina egna skolböcker, genom att samla all den info de finner väsentlig. Också dokumentärfilmer och webbsidor kan användas på det sättet.
 - > Be eleverna berätta för varandra om de olika metoder de använder sig av till exempel inför ett prov och be dem sedan testa en ny metod inför nästa prov. Ett av kursens slutmoment kan utgöras av att ni utvärderar denna övning.
- de samt uppmuntra dem att ta ställning i olika diskussioner i klassen.
- Så här går det till:** Låt eleverna öva sin argumentationsförmåga i undervisningen genom att exempelvis:
- > Låta eleverna försvara och förklara en historisk persons handlande
 - > Dela in klassen i en ja- och en nej-sida. Läs upp ett påstående av något slag och be eleverna välja sida enligt vad de tycker. Låt de två sidorna turvis redogöra för vad de tycker och på det viset övertala den andra sidan. Understryk att man får byta sida när som helst under debattens gång.
 - > Be eleverna ta ställning för eller emot en synpunkt, ett perspektiv eller dylikt. Dela sedan klassen i två grupper enligt elevernas val och be varje "lag" utveckla argument för att övertala motståndarsidan.
 - > Be klassen lista alla olika perspektiv på en fråga, ett dilemma eller en historisk händelse. För att stöda eleverna att träna sin föreställningsförmåga och utveckla sin analytiska förmåga kan man i argumentationsövningar låta individen eller gruppen lista de argument som kan användas emot den egna positionen och sedan möta dessa genom att lista sina tre starkaste argument. Varje sida får sedan presentera sin position och diskussionen avslutas sedan med att alla sidor får ett sista inlägg då man skall

ATT LÄRA SIG PÅ OLIKA SÄTT

Målsättning: att med små medel skapa ett klassrum med varierande undervisningsmetoder, där det finns utrymme för att lära sig på olika sätt.

Metod 1: argumentera mera

Målsättning: Att låta eleverna öva upp sin argumentationsförmåga och sitt analytiska tänkan-

möta de nya argument som lyfts mot en, det vill säga på kort tid utveckla ytterligare försvar för sin position.

Metod 2: konkretisera siffrorna

Så här går det till: Matematiken kan och borde varieras in i det oändliga för att tillåta alla att lära sig om och fascineras av matematikens mysterier. Nedan följer några konkreta tips på hur räkneövningar kan tas ner på en konkret och lekfull nivå.

- > Trigonometri-kapitlet kan avslutas med en skattjakt där man tar sig fram genom att använda sin kunskap i trigonometri för att räkna ut vinklar och sträckor.
- > Geometrin kan avslutas med att rita och planera hus.
- > Genom att introducera olösta matematiska mysterier och teorier som hänför sig till varje matematikkapitel öppnar du upp för ett mångsidigt perspektiv på matematik.
- > Ta in tidningen i matematikklassrummet. Om din skola ännu inte prenumererar på en matematisk journal, be biblioteket beställa in en. Varje dag görs nya matematiska upptäckter; inkludera dem i din undervisning.
- > Visa på hur funktioner så som fibonacci och det gyllene snittet återfinns i naturen

> Visa hur matematiken spelar roll för eventuella framtida yrken genom att introducera meteorologi och kaosteori, arkitektur och det gyllene snittet, ekonomi och spelteori, matematikens användningsområden inom allt från astronomi till cellbiologi.

> Att konkretisera räkneövningar med klossar, figurer, illustrationer och rep kan vara en användbar metod även för äldre elever och studerande. Här lönar det sig också att utnyttja Matelandet (se bibliotekskapitlet).

Metod 3: Berätta en historia!

Så här går det till: Betydelsen av behärskan av skriv- och läsfärdigheter för utvecklingen av vårt samhälle är de flesta medvetna om, men hur är det med matematikens historia, fysikens historia eller konsthistorien? Ta för vana att bit för bit ge eleverna den historiska bakgrunden till ditt ämne, och uppmuntra dem att fantisera kring framtidens upptäckter och åtaganden inom ämnet ni studerar.

Metod 4: Skola utanför skolan

Målsättning: att uppmuntra eleverna till egna initiativ och aktivt deltagande genom att godkänna också prestationer utanför skolan, till exempel i föreningslivet.

Så här går det till: Många elever gör saker utanför skolan och på fritiden som ger oersättliga upplevelser, erfarenheter och lärdomar. Musik, idrott, konst, resor, föreningsengagemang, välgörenhetsarbete, läsning och andra intressen är några exempel på aktiviteter som väl kunde uppmuntras och erkännas i högre grad av skolan. Tillsammans med de övriga lärarna kan du

fundera på hur ni vill erkänna lärupplevelser och erfarenheter utanför skolan och på vilket sätt ni kan uppmuntra elever att lära sig mer på egen hand.

Många elever gör saker utanför skolan och på fritiden som ger oersättliga upplevelser, erfarenheter och lärdomar.

- > All frånvaro är inte dålig frånvaro. Låt hela skolan diskutera och utveckla gemensamma riktlinjer för när och hur mycket en elev får vara frånvarande samt hur frånvaro kan kompenseras.
- > Lär känna dina elever så att du vet vad de är intresserade av och sysslar med på fritiden så att du bättre kan förstå vilka slags "experter" du har i klassrummet och bättre kan uppmuntra och utnyttja dem i klassrummet.
- > Någon vecka kan du testa att ge elever valmöjligheten att exempelvis göra ett hemexperiment istället för att komma på biologilektionen på måndag morgon, skriva ett brev till dig som kompensation för en språk-lektion osv.

Andra metoder och tips:

- > Ägna var tionde lektion till repetition och frågor.
- > Utnyttja bilder i din undervisning och låt dem stöda textmaterialet. Kan man till exempel ha ett häfte med bilder som representerar Europas historia under ett visst århundrande?
- > Låt eleverna välja en bild som de fördjupar sig i istället för att alltid använda texter. Kan man ha bilder istället för rubriker när man skriver essäer? Kan man låta elever välja en bild för att illustrera ett svar på en fråga?
- > Verbalisera och konkretisera ämnen som matematik och fysik genom att låta cykelhjulet illustrera radie och diameter, funktioner naturföreteelser samt dra paralleller till arkitektur och konst och det gyllene snittet.
- > Rollspelsaktiga övningar där alla i klassen ges en roll med olika karaktärsdrag och sedan ombeds diskutera något fungerar ofta bra och öppnar också upp för en diskussion kring hurdana roller man i vanliga fall har i gruppen.
- > Med hjälp av dramapedagogiska arbetssätt kan man ge utrymme för känslor och tankar som annars kan vara svåra att uttrycka i ord. Forum-teater är ett exempel på en metod

som fungerar bra i arbetet med att förebygga mobbning och våld i skolan.

- > Genom studiebesök vidgar man lätt vyerna och tar in nya perspektiv.
- > Många organisationer besöker också gärna skolor för att berätta om sin verksamhet eller hålla föredrag om ett speciellt ämne.
- > Genom att godkänna också prestationer utanför skolan uppmuntrar man till egna initiativ och aktivt deltagande i till exempel föreningslivet. Det finns också flera brädspel som kan användas i undervisningen, ordförklaringspel som Alias fungerar till exempel bra i språkundervisningen medan spelet DEMO har utvecklats för undervisningen i samhällslära.

ATT LÄRA SIG TILLSAMMANS

Målsättning: att bredda synen på kunskap och lärande genom att understryka hur mycket alla och envar har att bidra med samt bygga på elevernas nyfikenhet och glädje att lära

Så här går det till: Satsa på efterläsningar istället för föreläsningar; eleverna berättar och läraren fördjupar och kompletterar. På det viset både utgår man ifrån och drar nytta av den kunskap och expertis som eleverna redan har.

Börja lektionen genom att fråga vem som förstått läxan och vem som har stött på problem. Para sedan ihop eleverna så att de kan förklara för varandra.

Repetera föregående lektion genom att ställa alla elever en kort fråga. Det lär både dem som måste stoppa sig själv från att markera och dem som plötsligt tvingas delta i något de inte vanligtvis deltar i.

- > Ge eleverna i läxa att förbereda en läxförhörsaktig fråga till klassen. Under nästa lektion får de fungera som lärare för en liten stund och ställa sin fråga.
- > Avbryt undervisningen med jämna mellanrum för att låta eleverna diskutera parvis i ett par minuter.
- > Avbryt undervisningen för en runda där alla i klassen får säga något kort.
- > Ägna var tionde lektion åt en så kallad 'levande läroplan'. Det betyder att klassen tillsammans bestämmer vad de vill lära sig den timmen. Om klassen vill lära sig om lokomotiv blir nästa fråga hur man kan lär sig mera; finns det ett museum, känner någon i klassen en lokförare, vad kan man hitta på internet?
- > Ägna var tionde lektion till att koppla undervisningen till vad som händer i världen just nu.
- > Be eleverna följa med nyheterna aktivt under veckan och låt dem sedan gruppvis förbereda en nyhetssändning för sina klasskamrater. Eleverna ges 20 minuter varje fredag för nyhetssändningen och väljer själva vad

de tar upp. Om man inte vill uppträda inför hela klassen kan man också göra ett flygblad. Nyheterna kan också läsas upp i parallellklassen eller för de yngre eleverna.

- > Låt slumpen avgöra tema. Använd dig till exempel av en jordglob, ett lexikon eller en frimärkssamling, låt en elev dra ett frimärke och så arbetar ni med det landet eller ämnet som tema.
- > Utgå ifrån det som klassen redan vet, genom att till exempel inleda en ny kurs genom att ha en tom tidsaxel på tavlan och låta eleverna fylla i det de redan kan. Luckorna utgör sedan det huvudsakliga kursinnehållet. Låt eleverna med hjälp av dig och andra tillgängliga källor lära varandra det de redan vet.
- > Ge alla elever i uppgift att bevaka en viss aspekt av en kurs under kursens gång. Det kan till exempel handla om att följa med ett visst land, en historisk person eller en organisation under ett århundrade eller i konsthistorien. Eleverna ansvarar för att ta reda på så mycket som möjligt om den de representerar och skall hela tiden relatera till undervisningens innehåll och så att säga undervisa klasskamraterna i vad deras person, land eller organisation gör eller upplever. Detta bäddar för en spännande dynamik i klassen där flera olika perspektiv hela tiden kommer fram. Me-

toden kan tas ett steg längre genom att låta elevgrupper ansvara för olika områden (ett land, en tidsepok etc) under hela terminen eller läsåret och ha som uppgift att föra in det perspektivet i alla olika ämnen.

- > Prova på att köra olika metoder parallellt och låta eleverna välja den metod som passar dem bäst. Ett exempel kunde vara tre olika sätt att ta sig an fotosyntesen, där eleverna får välja mellan att rita en serie, forska i grupp eller gå på föreläsning.
- > Utnyttja den kunskap som finns i skolan och låt elever och lärare berätta om sina specialintressen.

Att göra en egen Wikipedia

Målsättning: att utgå ifrån den kunskap eleverna redan har i ett ämne och öva sig i att leta reda på information och se samband.

Målgrupp: 1-9

Tid: 60 min till att börja med. 10 min efter varje lektion i ämnet i fråga.

Material: ett stort pappersark

Så här går det till: Istället för att introducera ett nytt tema inom något ämne börjar du med att fråga vad eleverna vet om temat. Eleverna får skriva upp allt de vet om ämnet på ett stort pappersark. Fundera sedan tillsammans på vad ni ännu skulle vilja veta om ämnet och hur man får reda på det. Använd er av internet, uppslagsverk, böcker, tidningar och människor ni känner. Komplettera er Wikipedia anefter. Om man märker att något av det man skrev ner i början inte var korrekt, så är det bara att stryka ut det och skriva in det korrekta istället.

Elever som lärare

Målsättning: att tillsammans med eleverna reflektera över hur man lär sig och vad som är god undervisning, öka medvetenheten om det egna ansvaret i inlärningsprocessen samt olika inlärningsstilar

Metod 1

Målgrupp: sexorna håller lektioner för de yngre eleverna

Så här går det till: börja med en diskussion om hur eleverna själva lär sig och vad som är viktigt när man lär ut saker och ting. Dela in eleverna i grupper om två eller tre och ge dem sedan ett klart inlärningsmål för lektionen ifråga.

Det här är också en bra metod om det finns någon i klassen som till exempel har någon intressant hobby, som kunde vara intressant för resten av klassen att bekanta sig med.

Metod 2

Målgrupp: Lämpar sig främst för äldre elever, andra stadiet.

Så här går det till: börja med en diskussion om hur eleverna själva lär sig och vad som är viktigt när man lär ut saker och ting. Fundera också tillsammans på vad lärarens roll i klassrummet egentligen är. Presentera sedan vad kursen enligt läroplanen skall innehålla och fördela lektionerna mellan eleverna, så att alla elever ansvarar för åtminstone en lektion. Diskutera er fram till ämnen och inlärningsmål för alla lektioner och ge sedan eleverna fria händer att planera sina lektioner. Det bästa är om eleverna kan jobba i par och tillsammans ansvara för en lektion. Avsluta sedan varje lektion med någon form av utvärdering.

Fördjupningsmöjlighet: man kan också erbjuda elever en möjlighet att förbereda och hålla en lektion istället för att skriva prov i en kurs. Lektionen ifråga kan hållas för den egna klassen

alternativt för yngre elever i skolan och förutsätter förstås att eleven ifråga verkligen sätter sig in i ämnet.

Att lära sig i grupp

Målsättning: att eleverna lär sig att samarbeta och uppskatta den expertis som klasskamraterna bidrar med.

Så här går det till: Låt eleverna besvara frågor i grupp, exempelvis genom att en elev börjar och resten kompletterar.

- > Låt eleverna läsa texter i grupp som de sedan förklarar för resten av klassen.
- > Räkna i par eller i grupper om tre.
- > Integrera olika diskussionsgrupper i din undervisning.
- > Dela in klassen i mindre grupper och de dem diskutera ett specifikt ämne eller en frågeställning. Man kan be någon i gruppen föra protokoll.
- > Prova på att ge eleverna tre minuter för diskussion och reflektion med dem som sitter närmast. Om man vill kan man be de små grupperna kort redogöra för sina tankar.
- > Dela in klassen i grupper om fyra och låt dessa grupper göra i princip allting tillsammans, veckoplanering, uppgifter, prov etc. Gruppen kan inte gå vidare förrän hela gruppen är färdig med en viss uppgift, vilket sporrar dem till att hjälpa varandra och

jobba tillsammans. Satsa på olika former av slumpmässig indelning för att undvika klickbildning.

Grupparbeten

Målsättning: att motverka den ojämna ansvars- och arbetsfördelning som grupparbeten ofta kritiserats för samt öka medvetenheten om det egna ansvaret i alla inlärningsprocesser.

Så här går det till: nedan följer några förslag på hur det kan gå till.

- > Fundera på huruvida du vill låta eleverna välja grupper själva eller använda dig av någon form av slumpmässig gruppindelning.
- > Inled arbetet med en diskussion om gemensamma arbetsregler, som gruppmedlemmarna sedan förbinder sig till att följa.
- > Inled arbetet med en diskussion där de olika gruppmedlemmarna får berätta vad de är bra på och vad de tror att de behöver hjälp med. Gruppens utmaning är sedan att i själva processen inte bara utnyttja alla de olika styrkor som finns i gruppen utan också hjälpa varandra där det behövs och faktiskt gå in för att lära sig av och med varandra.
- > Ge alla grupper i uppgift att utarbeta en klar ansvarsfördelning i gruppen samt en metod för att följa upp de olika uppgifterna och ansvarsområdena. Risker här är att eleverna väljer de ansvarsområden som de alltid har
- > i dylika processer och därför är det viktigt att som lärare understryka inlärningsaspekten och uppmuntra eleverna att välja nya områden och stöda varandra processen igenom.
- > Ge alla grupper olika teman som de jobbar med. Efter att den första uppgiften avklarats blandar man om och skapar nya grupper, där medlemmarna måste börja med att undervisa varandra i vad de kommit fram till i den första uppgiften.
- > Ordna regelbundna handledarträffar där man går igenom vad som hänt sedan sist. Då skall alla gruppens medlemmar kunna berätta vad de andra gjort sen sist.
- > Prova på att ge alla gruppmedlemmar olika arbetsuppgifter som sedan skall lämnas in i hela gruppens namn. Låt eleverna utvärdera gruppens arbete, arbetsfördelningen och klasskamraternas arbetsinsats innan du som lärare säger något alls.
- > Strunta i vitsorden för grupparbetets slutprodukt, lägg istället tyngdpunkten på processen, gruppens samarbete och arbetsfördelning.

Strunta i vitsorden för
grupparbetets slutprodukt!

Att tackla politiska val i undervisningen

Målsättning: att lyfta fram det stundande valet på ett sätt som gör valet intressant och relevant för eleverna. Trots att merparten av eleverna ännu inte har rösträtt påverkas de i lika hög grad som någon annan av de beslut som fattas på lokal, nationell eller europeisk nivå. Också er skola påverkas av dessa beslut. Nedan följer ett antal idéer kring hur man kan uppmärksamma och arbeta med olika val.

OBS! Om man väljer att bjuda in kandidater är det viktigt att fundera över vilka partiers representanter man bjuder in och att problematisera urvalet också med eleverna. Fundera tillsammans med dem på huruvida debatten hade sett annorlunda ut om alla partier hade varit representerade.

Förberedelser:

- > Det kan vara bra att se till att alla elever och lärare vet vad kommunalpolitikerna sysslar med och vilken
- > sorts frågor de får avgöra.

Gör en uppföljning av de senaste fyra

- > årens kommunalpolitik.
- > Ordna studiebesök till stadshuset eller andra kommunala organ.
- > Läs tidningar och klipp ut allt som

har att göra med ett visst parti och skapa deras partitidning.

Att bevaka en enskild kandidat:

- > Läs politikernas bloggar och insändare.
- > Granska politikernas hemsidor.
- > Googla kandidaterna.
- > Sänd e-post till kandidater om det är något ni undrar över.
- > Samla in enskilda kandidaters valmaterial samt jämför bild, text, åsikter, layout med andra kandidaters eller jämför ett partis kandidater.

Att ta ställning:

- > Ordna en demonstration där ni tar ställning för en fråga som känns viktig, exempelvis skolmat, -skjutsar eller -böcker
- > Sammanfatta de för er viktigaste frågorna i samband med kommunalvalet och skicka dessa till alla kandidater i er kommun.
- > Låt eleverna bevaka nyheterna under en eller ett par veckor och låt dem skapa sig en uppfattning om de olika partiernas linjer. Dela sedan in eleverna i grupper och be dem fungera som ett visst partis nyhetsbyrå och skriva pressmeddelanden från partiet. Ett steg svårare är att be eleverna

reagera på nyheter så som de tror att partiet i fråga skulle ha gjort.

sammanfattar vad de olika partiernas huvudbudskap var.

Paneldebatter:

- > Ordna en elevpaneldebatt där elever får i uppgift att representera olika partier eller personer.
 - > Förbered debatten genom att låta eleverna skriva ihop frågor.
 - > Låt klasserna ställa en fråga per klass.
 - > Låt politikerna ställa frågor till eleverna.
 - > Bjud in några kandidater till debatten. Är de fler än 6 brukar det vara svårt att hinna lyssna ordentligt på alla.
 - > Ordna en debatt med 3 - 4 kandidater och 1 - 2 elever som också deltar i debatten.
 - > Bjud in också representanter för medborgarsamhället, som kan ge en annan synvinkel i många frågor
 - > Låt två lärare debattera skolfrågor sinsemellan.
 - > Sänd ut debattspejare i salen som frågar vad enskilda elever tycker om debatten och politikernas svar.
 - > Ha debattspejare som efter debatten
- > Filma debatten.
 - > Ordna ett skuggval i skolan.
 - > Analysera vilken typ av frågor som politikerna tog upp under debatten och vilka de undvek.
 - > Analysera den retorik de olika kandidaterna använde sig av. Använde de sig av fakta- eller känslobaserade argument?
 - > Gör som lärare en uppföljning av debatten för fyra år sedan och jämför de frågor som debatterades då.
 - > Låt eleverna analysera debatten som ni filmade.

”

Ordna ett skuggval i skolan.

Utvärdering och bedömning

Att lära sig att utvärdera sitt eget arbete och få konstruktiv respons på den egna arbetsinsatsen, är förutsättningar för att man skall kunna lära sig att lära. Samtidigt är bedömningen en central faktor i diskussionen om illamående bland eleverna, till exempel i förhållande till skolstress, prestationsångest och mobbning. Trots att de regelbundna vitsorden och betygen utgör ett visst ramverk i våra skolor, kan utvärdering och bedömning göras på en mängd olika sätt. Det finns också flera principiella frågor att ställa i förhållande till bedömningen. Är vitsorden outhärliga? Vad är det som utvärderas och i förhållande till vad? Vem utvärderar och vem utvärderas? Metoderna och principerna för bedömningen hör till de stora utmaningarna i den demokratiska skolan, eftersom det sällan finns utrymme för att diskutera och påverka dem.

Det svåra med all form av utvärdering är att skilja mellan utvärderingen av en prestation och utvärderingen av en människa. För eleverna är det ofta svårt att tolka det vitsord de fått och vad det innebär för deras individuella förmåga och potential. Dessutom gör bedömningen det svårt för eleverna att skapa sig egna ramar och mål, anpassade efter deras egen nivå och deras egna ambitioner. Därför borde sifferbedömningen

alltid kompletteras av någon form av skriftliga eller muntliga omdömen samt elevens egen inlärningsplan och reflektion över processen. Genom att understryka det processinriktade och individuella i inläringen, avdramatiseras bedömningen och ökas elevens medvetenhet om den egna delaktigheten och det egna ansvaret.

Sedan är då frågan vad det riktigt är som utvärderas och vilka kriterier som används. Om man förlitar sig på lagtexten, så är svaret att ”elevernas inläring, arbete och uppförande skall bedömas mångsidigt” (lagen om den grundläggande utbildningen, 22 §). Samtidigt understryker forskningen det subjektiva i bedömningen, speciellt vad gäller uppförande och timaktivitet, något som kommit att bli en allt större del av bedömningen (se t.ex. Sitra-rapporten i bibliotekskapitlet). Man menar att det är svårt att bedöma utan att också ta faktorer som inte har något att göra med inläringen i beaktande, så som elevens temperament och sociala förmågor.

En för det demokratiska greppet central fråga är vem det är som utvärderar och vem det är som utvärderas. I de flesta skolor är det entydigt att det är lärarna som utvärderar och eleverna som utvärderas, men så behöver det förstås inte alls vara. Det sorgliga i det upplägget är dels att man går miste om elevernas bidrag, både i förhållande till undervisningen och de andra eleverna, dels att eleverna aldrig ges möjligheten att lära sig att utvärdera sin inläring och egna insats

Är vitsorden outhärliga?

– något som är fullständigt nödvändigt med tanke på elevernas framtida studier och lärande. Hur man än vänder och vrider på det så är det till eleverna som undervisningen riktar sig och det är deras inlärningsprocess som skall vara i fokus. Därmed är också regelbunden respons från elevernas sida viktig för att undervisningen skall fylla sin funktion. Samtidigt är många lärare negativt inställda till tanken om utvärdering från elevernas sida, något som verkar bero främst på fördomar eller negativa erfarenheter. Men öppnar man upp för en diskussion om undervisningen, så öppnar man också upp för en bättre kommunikation och dialog i klassen, vilket i förlängningen medverkar till ett gott arbetsklimat där folk respekterar varandra och ger varandra konstruktiv kritik.

Det här kapitlet är indelat i tre delar, utvärdering av det egna arbetet, utvärdering av elevens arbete och slutligen utvärdering av lärarens arbete.

VERKTYG

Dessa verktyg riktar sig till eleverna i skolan. Det är dock viktigt att du som lärare är på det klara med vad du vill uppnå med de olika verktygen och att du har förståelse för att vissa av elementen är nya också för eleverna. Diskutera gärna med en kollega om du känner dig osäker på något.

UTVÄRDERING AV DET EGNA ARBETET

Målsättning: att öka elevens medvetenhet om att inlärnin g är en ständigt pågående individuell process samt elevens egna ansvar i denna process.

Metod 1: Veckoplanering

Målgrupp: 1-6

Tid: 45 minuter

Så här går det till: eleverna gör med stöd av en färdigt uppgjord blankett upp ett eget schema för veckan. Då veckan är slut utvärderar de veckans arbete och hur de har känt sig under veckan. Utöver den studiemässiga utvärderingen kan blanketten kompletteras med 'gjorde mig glad' och 'gjorde mig ledsen'-rutor.

Metod 2: Inlärnin gsdagbok

Målgrupp: 7-9 och andra stadiet

Tid: 20 minuter i slutet av lektionen alternativt som hemuppgift

Så här går det till: eleverna skriver ned vad man har gjort under dagens lektion, vad man har lärt sig och hur man har jobbat. Inlärnin gsdagboken fyller många funktioner; läraren får en helt annan inblick i elevens inlärnin gprocess och eleven får både utlopp för tankar och känslor samtidigt som man repeterar undervisningsstoffet.

Fördjupningsmöjlighet: inlärnin gsdagboken kan också vara endast för individuellt bruk. En annan möjlighet är att inlämningen är frivillig.

Metod 3: Självutvärdering

Målgrupp: 7-9 och andra stadiet

Tid: 20 minuter i slutet av lektionen

Så här går det till: eleven reflekterar över sin egen kunskapsnivå med hjälp av ett frågeformulär eller test av något slag. I språkundervisningen kan man till exempel använda sig av de europeiska standarderna, vilka man tillsammans i klassen kan konkretisera med exempel.

Fördjupningsmöjlighet: självutvärderingen kan också göras till ett regelbundet inslag i skolan genom att be eleverna fylla i en utvärderingsblankett var sjätte månad, där de ombeds reflektera över framsteg och utmaningar inom de olika ämnena.

Metod 4: kvartssamtal

Målgrupp: 1-9 och andra stadiet

Så här går det till: i de lägre klasserna är kvartssamtalen ofta ett årligen återkommande inslag, där också föräldrarna deltar, medan det av någon anledning fallit bort i de övre klasserna. Men kvartssamtal lämpar sig väl också för äldre elever och kan till exempel hållas under en matrast eller efter skoldagens slut. Genom att utgå ifrån en utvärderingsblankett som eleven på förhand har fyllt i, kan man under samtalet fokusera på de frågor som eleven finner relevanta.

Metod 5: Berätta med en bild

Målgrupp: 1-9

Tid: 30 minuter

Så här går det till: Placera ut bilder på natur och landskap på golvet och be eleverna ställa sig

i en ring runtomkring. Lämpliga motiv är till exempel en öken, ett stormigt hav, ett yvigt träd, en nyutslagen blomma, en slingrig landsväg, en nymåne på en stjärnhimmel eller ett fiskstim. Det behövs många bilder, helst dubbelt fler än det finns elever i klassen.

Be eleverna betrakta bilderna en efter en och fundera på sin inlärningsprocess under de senaste veckorna, den senaste kursen, det senaste projektet eller vad som kan tänkas vara relevant för er grupp. Be sedan eleverna ställa sig vid den bild som bäst representerar deras egen inlärningsprocess. Använd bilden som språngbräda och inspiration för en diskussion eller skrivuppgift.

Metod 6: förväntningar och farhågor

Målsättning: att inleda inlärningsprocessen med en reflektion över vad eleverna förväntar sig av undervisningshelheten och sin egen inläring, samt vad de eventuellt är rädda för i förhållande till kursen och undervisningen.

Målgrupp: åk 5-9 samt andra stadiet.

Tid: 45 min plus fem minuter i veckan för uppföljning.

Material: ett par pappersark i olika färger per elev, tuscher, ett rep samt klädnypor.

Så här går det till: dela ut pappersark i olika färger till alla elever. Be eleverna rita klädesplagg på pappren och sedan klippa ut dem (det kan förstås också vara vanliga pappersark storlek A5 eller post-it-lappar). Introducera sedan övningen genom att kort berätta om den kommande undervisningshelheten och låt gärna eleverna ställa frågor. Be sedan eleverna att individuellt eller i grupp reflektera över vad de hoppas lära sig och uppleva inom ramen för undervisningen samt vad de hoppas att inte kommer att hända. Eleverna skriver upp sina förhoppningar och farhågor, en per papper, och hänger sedan upp

dem på klädstrecket. Det är bäst att ha ett streck för förväntningarna och ett för farhågorna.

När alla har hängt upp sina lappar, läser du upp förhoppningarna och farhågorna en i taget och dubbelkollar att alla elever är på det klara med vad de betyder. Diskutera sedan vad ni i klassen tillsammans kan göra för att se till att förhoppningarna infrias och farhågorna visar sig vara obefogade. Återknyt sedan inom ramen för undervisningen till denna övning och be gärna eleverna gå och ta bort sådana farhågor som visar sig vara obefogade.

Fördjupningsmöjlighet: samma övning kan göras på helt samma sätt men utan klädstreckselementet och med ett konstnärligare och kreativare grepp istället. Eleverna får också här skriva ner sina förväntningar och farhågor, på alldeles vanliga papperslappar men de två kategorierna skall skrivas på papperslappar av olika färg. På väggen hänger du upp ett stort vitt papper, där du drar ett streck någonstans i mitten. Strecket representerar marken och eleverna ombeds placera alla sina förväntningar och farhågor just under markstrecket. Gå igenom elevernas förväntningar och farhågor men följ upp processen genom att be eleverna reagera då någon av förhoppningarna infriats; då börjar lappen ifråga att gro och eleverna får rita de blommor som gror ovanför marken. Då en farhåga visar sig vara befogad, rotar sig den istället allt djupare under marken. Om man vill kan de obefogade farhågorna också få blommor men då alltså under marken.

UTVÄRDERING AV ELEVENS ARBETE

Skriftliga prov är den vanligaste formen för utvärdering av elevernas kunskapsnivå, men frågan är om det faktiskt alltid behövs prov.

Bedömningen skall vara så transparent, rättvis och konstruktiv som möjligt. Trots att bedömningen traditionellt är lärarens uppgift finns det många möjligheter till variation och elevmedverkan. Det är viktigt att i kursens eller terminens början diskutera vad som krävs av eleverna och på basis av vad vitsorden ges.

”

Det är viktigt att diskutera på basis av vad vitsorden ges.

Prov på ett annat sätt

Målsättning: att hitta nya sätt att organisera och lägga upp prov på och på det viset uppmuntra eleverna att utveckla annat än skriftliga färdigheter, till exempel de muntliga.

Metod 1: muntliga prov

Målgrupp: 1-9 och andra stadiet

Så här går det till: istället för att ha skriftliga prov, får eleverna besvara provfrågorna muntligt. De muntliga proven kan avläggas individuellt eller i grupp.

Fördjupningsmöjlighet: låt eleverna välja om de vill avlägga provet skriftligt eller muntligt.

Fördjupningsmöjlighet 2: förbered lika många essäfrågor som du har elever, numrera frågorna och be sedan alla elever säga en siffra. Eleverna får 10 minuter på sig att förbereda den muntliga framställningen av essäfrågan och sedan får de besvara frågorna i tur och ordning.

Metod 2: frivilliga prov

Målgrupp: 7-9 och andra stadiet.

Så här går det till: eleverna ges ett preliminärt vitsord på basis av deltagande i undervisningen och resultat av olika delprestationer, till exempel grupp-eller projektarbeten. De elever som inte är nöjda med det vitsordet ges möjligheten att komma och skriva ett prov. Det är dock viktigt att klargöra att detta inte betyder att varje uttalande i klassen bedöms som ett prov, utan att det handlar om att bidra till processen, ställa frågor och visa intresse.

Metod 3: olika sorters provsvar

Målgrupp: 1-9 och andra stadiet

Så här går det till: också provfrågorna och -svara kan se ut på många olika sätt:

- > Be eleverna föra ett resonemang kring ett påstående eller en bild.
Be eleverna teckna ett provsvar, i form av till exempel kartor eller serier.
- > Låt eleverna ta med sig böcker och anteckningar till provet men ställ frågor som kräver en tillämpning av kunskapen.
- > Prova på mer argumenterande provsvar. Be till exempel eleverna försvara en viss historisk händelse eller hur någon viss historisk person resonerade då han/hon...
- > Komplettera provet med en tilläggsfråga i slutet: "Skriv en egen fråga om något som du tycker att är viktigt men inte togs upp i provet och besvara den".

- > Be eleverna sälla ut det viktiga ur kursen och skriva ihop provet.
- > Använd dig av instuderingsfrågor, det vill säga ge frågorna på förhand och låt eleverna leta reda på informationen själva.

Fördjupningsmöjlighet: be eleverna skriva en essä om vad de har lärt sig eller vilket/vilka perspektiv kursen bidragit med.

Fördjupningsmöjlighet 2: be eleverna skriva prov på det arbete eller den essä som de har skrivit under kursen.

Olika former av bedömning

Målgrupp: 1-9 och andra stadiet

Så här går det till: Komplettera vitsorden med skriftlig eller muntlig feedback, där du förtydligar vad som ligger bakom vitsordet i fråga.

- > Ge eleverna vitsord men kom tillsammans i klassen överens om att hålla dem hemliga och inte visa dem för varandra. Efter ett par månader utvärderar klassen huruvida den hemliga bedömningen hade någon inverkan på elevernas prestationer och stressnivå eller trivseln i klassen.
- > Be eleverna samla alla sina arbeten, utvärderingar, inlärningsdagböcker etc. inom ett visst ämne i en så kallad portfölj och bedöm sedan helheten. Låt eleverna lämna in arbeten som du ger tillbaka med kommentarer men inte vitsord. Eleverna får sedan välja vilka två arbeten som skall bedömas och utgöra grunden för den slutgiltiga bedömningen och lämnar in slutgiltiga versioner av de arbetena.

tiga bedömningen och lämnar in slutgiltiga versioner av de arbetena.

- > Basera det slutgiltiga vitsordet på det personliga inlärningsmål som eleven satt upp för sig själv.

- > Låt eleverna bedöma klasskamraternas arbeten och uppsatser, genom att till exempel före uppsatsen lämnas in till läraren, ge den vidare till den elev som är nästa i alfabetet. Eleven i fråga läser uppsatsen och skriver respons och kommentarer. Sedan bedömer läraren uppsatsen och slutligen ges den bedömda uppsatsen till skribenten.

- > Låt eleverna göra upp kurskraven och bedömningskriterier med utgångspunkt i läroplanen. På det viset kan ni också i klassen komma överens om huruvida ni vill ha ett kursprov eller någon form av projekt- eller grupp- arbete?

- > Gör ett utvärderingsschema tillsammans i klassen, där ni listar och definierar de variabler som skall tas i beaktande då man utvärderar och bedömer.

- > Om man vill gå ännu ett steg längre, kan man låta eleverna bedöma varandra enligt de kriterier som man kommit överens om i början av kursen/terminen. I gymnasiet kan detta också göras med stöd av studentexamensnämndens kriterier.

Låt eleverna ge sina egna vitsord

Målsättning: att ge eleverna möjlighet att reflektera över sin egen arbetsinsats och inläring samt ge dem ett större ansvar och inflytande i bedömningen.

Målgrupp: 7-9 samt andra stadiet.

Tid: 20-30 minuter.

Så här går det till: eftersom eleverna vanligtvis bedöms enligt resultat i prov och förhör, uppsatser och projektarbeten samt timaktivitet, gäller det att förbereda dem på vad som komma skall. Det är bra att redan i början av terminen nämna att eleverna kommer att få ge ett förslag på det egna vitsordet och att i samband med det

UTVÄRDERING AV LÄRARENS ARBETE

Utvärdering av undervisningen

Målsättning: Att ge eleverna möjlighet att utvärdera och ge sin syn på undervisningen, dess innehåll och arbetsmetoder.

Målgrupp: 1-9 samt andra stadiet – beroende på frågeställningarna.

Tid: 20 minuter i slutet av en lektion.

Metod 1

Så här går det till: förbered en utvärderingsblankett med frågor om undervisningen, dess innehåll, de arbetsmetoder och läromedel som har använts samt provet. Konstruera frågorna kring förändring snarare än negativitet, det vill säga 'vad kunde göras bättre?'. Förklara varför du vill att eleverna fyller i blanketten och berätta att det här är en möjlighet för dem att påverka undervisningen och forma framtida lektioner.

Fördjupningsmöjlighet: komplettera den vanliga utvärderingsblanketten om kursinnehåll och arbetsmetoder med frågor om hur du som lärare har bemött och behandlat eleverna. Exempel på frågor kunde vara:

- > **Hur tycker du att jag har bemött dig? Tycker du att du har blivit sedd av mig?**
- > **Tycker du att du har blivit rättvist behandlad och bedömd av mig?**
- > **Hur tycker du att jag har tillrättaviserat dig under den senaste terminen? Har du någon gång blivit utan beröm som du egentligen förtjänat? Ge gärna exempel.**

Flickor har en tendens att underskatta sin nivå medan pojkar ofta ger sig själva lite väl höga vitsord.

också diskutera bedömningskriterierna.

Eleverna har oftast en god uppfattning om vilken nivå de befinner sig på, men det är viktigt att diskutera med alla de elever vars förslag skiljer sig från lärarens egen bedömning. Både eleven och läraren skall kunna motivera sitt förslag och det är viktigt att eleven ges feedback och konkreta förslag på hur vitsordet kan höjas till nästa betyg.

Flickor har en tendens att underskatta sin nivå medan pojkar ofta ger sig själva lite väl höga vitsord. Det här kan vara bra att ta upp till diskussion i klassen.

Trots att eleverna deltar i processen, har du som lärare självfallet fortfarande det juridiska helhetsansvaret.

> Finns det något du tycker att jag skulle kunna förbättra i framtiden?

Metod 2

Så här går det till: för in utvärderingen som ett regelbundet återkommande inslag, genom att låta eleverna utvärdera olika metoder och projekt efter hand. Efter avslutad undervisningshelhet, dela in eleverna i grupper om fyra och be dem sinsemellan besvara några frågor, till exempel 'vad tyckte du?', 'vad har du lärt dig?' och 'vad kunde göras bättre nästa gång?'. Be alla grupper välja en sekreterare, som skriver ned gruppens funderingar.

Metod 3

Så här går det till: be ett par tre elever stanna kvar efter lektionen för att hjälpa dig med utvärderingen av kursen. Det kan vara bra att inleda med att förklara för eleverna att de i egenskap av elever också är lite av experter på det här med undervisning och speciellt hur det känns att bli undervisad, och att du därför skulle vilja be dem om lite tankar och åsikter om undervisningen i klassen. Om det är frispråkiga och pratsamma elever så kan man säkert genomföra intervjun muntligt, annars är det bra att göra det skriftligt. Det kan till och med vara bra att erbjuda eleverna att besvara frågorna på dator, så behöver de inte oroa sig för att handstilen skall kännas igen.

Fördjupningsmöjlighet: Om man vill kan man införa utvärderingsintervjuerna som ett regelbundet inslag. På det viset kan man också se till att alla elever i klassen ges chansen att delta.

Metod 4

Målgrupp: andra stadiet

Så här går det till: utvärderingen behöver inte alltid ske med fokus på själva undervisningen, utan kan också ske i förhållande till värdegrunden eller demokrati och de demokratiska målsättningarna. En sådan utvärdering kan förslagsvis innehålla frå-

gor om rättvisa, delaktighet och kunskaps- och människosyn och så att säga fokusera på de värderingar och attityder som undervisningen och läraren förmedlar.

Snabba feedback-övningar:

Målsättning: att snabbt få en uppfattning om hur undervisningen upplevs av eleverna.

Tid: 10 minuter. Lämpar sig framför allt för situationer då det inte finns tid för utförlig och mer genomgående utvärdering.

Metod 1: Hamburgaren

Så här går det till: Denna metod kan användas för att ge konstruktiv kritik till varandra, i klassen, i lärarrummet eller elever emellan i ett grupparbete. Med hamburgarmodellen avses att man först säger något positivt, sedan något som kunde ha förbättrats och sedan avslutar genom att återigen säga något som var positivt. Den negativa kritiken tenderar att kännas mera konstruktiv då den kombineras med något positivt.

Metod 2: Handens fem fingrar

Så här går det till: Man kan använda handens fem fingrar för att utvärdera exempelvis en händelse, ett studiebesök, en hel kurs, året som gått eller en ny undervisningsmetod.

Med tummen säger man något som var bra, med pekfingret pekar man på något som man vill dra de andras uppmärksamhet till, med långfingret säger man något som man inte tyckte om, med ringfingret något som man vill engagera sig i eller förbinda sig till och slutligen, med lillfingret säger man något som var "pricken över i".

Metod 3: Säg med ett ord / en bild / ett föremål

Så här går det till: För att utvärdera en temadag, en lektion eller liknande kan man låta alla säga med ett ord, en bild eller ett föremål hur de känner sig eller vad de upplever just nu.

Arbetsmiljö

En god arbetsmiljö gör det lättare att lära sig och må bra i skolan, vare sig man är elev eller lärare. Med arbetsmiljö avses inte bara hur det ser ut i skolan, den fysiska arbetsmiljön, utan också hur det känns att vara i skolan, den psykosociala arbetsmiljön.

Den fysiska arbetsmiljön

Det viktiga med den fysiska arbetsmiljön är att den stöder undervisningen och gör det möjligt för er i klassen att organisera undervisningen på ett bra och mångsidigt sätt. Det är inte bara skolans utrymmen och hur det ser ut i skolan som ingår i den fysiska arbetsmiljön, utan också gruppstorlekar och bekvämlighet samt ljudnivå, luftkvalitet och ventilationssystem. Fastän dessa frågor kan framstå som mindre viktiga i förhållande till det demokratiska greppet, påverkar de både inläringen och stämningen i skolan. Vad finns det att göra på rasterna och hur ser skolgården ut?

Den fysiska arbetsmiljön ger också en form av ramar för vad som är möjligt och vad som inte är möjligt att göra i undervisningen. Få skolor är till exempel utrustade med vettiga utrymmen för grupparbeten. Det finns kanske inte heller utrymmen för mera än 30 personer, vilket är krångligt både med tanke på möten och sam-

lingar av olika slag och växande undervisningsgrupper. En annan fråga är huruvida skolans utrymmen alls lämpar sig för en undervisning som tar de kinestetiska elevernas behov i beaktande? Är det möjligt att ha ett pulpetlöst klassrum i skolan, där man kan vara då man behöver mera utrymme, eller att fylla ett klassrum med bara mattor och kuddar? Det finns ingenting som säger att alla klassrum måste vara identiska. Hur ser ett klassrum som inbjuder till diskussion och dialog ut? Varför inte lyfta ut katedern och lärarstolen och låta alla sitta vid pulpeter i en stor cirkel istället? Ta reda på vilka möjligheter ni har att ordna om i klassen och diskutera tillsammans vad det är ni vill göra. Man kan måla väggar, inreda ett soffhörn, ha en gardin för att dela klassrummet i två, ha en vägg fylld av tavlor eller en tidsaxel eller kanske odla växter tillsammans.

Eftersom olika människor och grupper har olika behov och använder sig av olika delar av skolan, skiljer sig prioriteringarna ofta. Därför handlar många av verktygen i det här kapitlet om att planera och fundera på arbetsmiljön tillsammans. Förbättrandet av arbetsmiljön i skolan är allas gemensamma ansvar. Det i sin tur betyder att alla som finns i skolan dels skall ha inflytande över arbetsmiljön, dels rätt att utnyttja skolans utrymmen. I dagsläget är många skolor stängda om eftermiddagarna och kvällarna, vilket gör det svårt för eleverna att till

exempel göra läxor och grupparbeten i skolan eller utnyttja gymnastiksalen. En annan utmaning är tillgången till datorer; trots att mycket av läxorna kräver tillgång till dator är det sällan möjligt för eleverna att använda skolans datasal om eftermiddagarna eller kvällarna. Också biblioteket kunde vara mer tillgängligt för eleverna, både vad gäller placering och öppethållningstider. Eleverna skall förstås också vara representerade i den grupp som väljer och inhandlar böcker och annat material till biblioteket.

En annan demokratisk fråga i förhållande till arbetsmiljön är tillgängligheten. Kan man röra sig i hela skolan också om man är funktionshindrad? Bjud gärna in personer med expertis på dessa områden för att utvärdera skolans utrymmen och tillsammans med er fundera på vad som kan förbättras.

Ofta är det lätt att bara peka på brister och problem i arbetsmiljön och då kan det kännas svårt att göra någonting åt dem, framför allt eftersom många av förändringarna kräver pengar. Men målsättningen med arbetet kring arbetsmiljön är inte egentligen alls att skapa den perfekta skolan, utan att få igång en process som grundar sig på samarbete och samverkan. Därför ligger tyngdpunkten i verktygen i det här kapitlet på att tillsammans diskutera sig fram till nya lösningar. En förutsättning för att detta arbete skall lyckas är dock att ni från lärarkårens sida är tydliga med vad som är möjligt och så att säga inte ger eleverna några falska förhoppningar. Genom att vara tydliga med ramarna och till exempel förklara varför vissa utrymmen inte är tillgängliga för eleverna medverkar man också till en bättre stämning.

Varför inte lyfta ut katedern?

VERKTYG

Dessa verktyg riktar sig till eleverna i skolan. Det är dock viktigt att du som lärare är på det klara med vad du vill uppnå med de olika verktygen och att du har förståelse för att vissa av elementen är nya också för eleverna. Diskutera gärna med en kollega om du känner dig osäker på något.

Sittordningen i klassen

Målsättning: att fundera på vilket sätt pulpeternas placering påverkar undervisningen och trivseln och försöka finna en lösning som alla är nöjda med.

Målgrupp: hela klassen.

Tid: 20-30 minuter.

Så här går det till: börja med en diskussion, exempelvis i mindre grupper, kring hur man i klassen kan fatta ett gemensamt beslut om sittordningen. Hur ser man till att alla känner att de kan komma till tals och att beslutet är gemensamt?

- > **Be alla elever skriva ner sitt namn på en lapp. Alla lappar läggs i en hatt och för varje plats så dras ett namn ur hatten.**
- > **Låt eleverna välja platser men be om en motivering, till exempel 'jag har suttit så länge...', 'jag ser inte...'**
- > **Ge alla elever i klassen en siffra, dra en siffra ur hatten och den eleven får då välja plats först. Det skall vara en ny plats och det hela görs under tystnad.**

- > **Forma pulpeterna som en hästsko så att alla kan se varandra**
- > **Be eleverna delta i hela planeringen av klassinredningen – inte bara deras egen plats**
- > **Om ni skaffar nytt; se till att eleverna får vara med och bestämma**
- > **Strunta i pulpeterna och sätt er i cirkel, på golvet eller på stolar**
- > **En soffhörna i klassen för diskussion, läsning etc.**
- > **OBS! Gör gärna dessa övningar under tystnad, så undviker ni möjliga elaka kommentarer.**

Miljöpatruller

Målsättning: att främja det gemensamma ansvaret genom att ta hand om den gemensamma miljön samt bli bekant med städ- och kökspersonalen och öka förståelsen för den övriga personalens arbete.

Målgrupp: Elever i grundskolan.

Tid: Mellan en halv och hel skoldag.

Så här går det till: Eleverna arbetar parvis och får uppgifter av städ- eller kökspersonalen eller vaktmästaren. Bland uppgifterna finns golvmoppning, skräpplockning, disk och kopiering.

Detta kan dock vara svårt att genomföra i skolor där personalen ofta byts ut eller inte talar svenska, och kan förslagsvis då kombineras med språkundervisningen.

Ett kreativt hörn

Målsättning: att skapa meningsfulla aktiviteter för eleverna under raster och håltimmar.

Målgrupp: lämpar sig väl för alla stadier.

Så här går det till: Huvudsaken är att processen förankras i eleverna och att det är deras röst som avgör vilket alternativ man satsar på:

- > Inred ett rum eller ett hörn av skolan med soffor, kuddar och kanske en vattenkokare, för att skapa ett forum för diskussion och mer avslappnat umgänge.
- > Inrätta en rithörna i skolan och utrusta den med papper, färgpennor och kriter, alternativt annat pysselmaterial.
- > Inrätta en sällskapsspelhörna i skolan och kom överens om någon form av turer för de olika rastera.

Ett möte om skolan kvällstid

Målsättning: att ta reda på om skolan kan användas om kvällarna och fundera på vilka aktiviteter ni skulle vilja ordna.

Så här går det till: bjud in hela skolan till ett möte om hur skolan skulle kunna användas kvällstid. Fundera tillsammans med rektorn på vem som inom kommunen har ansvar för den här sortens ärenden och bjud in också den personen till mötet. Inled mötet genom att någon från elevkårsstyrelsen presenterar varför ni är där och be sedan representanten från kommunen redogöra för situationen och hur man skall gå tillväga för att få tillstånd att vara i skolan också om kvällarna. Diskutera sedan gärna vilken form av aktiviteter ni vill ordna, till exempel

filmkvällar, drama- och dansklubbar och sportturneringar. Avsluta mötet genom att komma överens om vilka som är huvudansvariga för att processen kommer igång och i vilket skede de skall informera skolan om hur det har gått.

Utomhuspedagogik

– klassrummet ut i naturen

Målsättning: att erbjuda eleverna olika inlärningsmetoder, tillgodose deras olika sinnen och utveckla deras sociala färdigheter samt komma närmare naturen och utveckla en ny lärarroll.

Målgrupp: lämpar sig bäst för grundskolans lägre klasser samt för lärare som trivs ute i naturen.

Material: kläder lämpade för väder och vind samt allt undervisningsmaterial utöver det man finner i naturen. Någon form av lunch eller tillbehör för att tillreda lunch.

Tid: en dag varannan vecka, så blir det ett regelbundet inslag.

Så här går det till: Klassen träffas i skolan som vanligt på morgonen men beger sig sedan ut i naturen för att ha en alldeles vanlig skoldag där. Det betyder att alla den dagens lektioner hålls någonstans ute i naturen, förslagsvis i skogen eller på en strand. För klasser som väljer utomhuspedagogiken som ett genomgripande tema kan det vara bra med en hemskog eller dylikt, det vill säga en plats som eleverna lär känna som sin egen och där man kan ha mer långtgående projekt. Det är också möjligt att göra mera regelrätta studiebesök, till exempel till en bondgård, ett företag eller ett museum.

Det är möjligt att ha vilka skolämnen som helst utomhus, men det är bra att se till att man har åtminstone ett teoretiskt och ett praktiskt ämne. I konst- och färdighetsämnena är det förstås tacksamt att använda sig av naturen för

färglära, strandkonst, sånglekar, orientering och kojbygge. Men också läsåmnen fungerar bra; inom matematiken kan man jobba med konkretisering och räknasagor, inom språk med drama och spårning och inom miljö och natur kan man studera allt från fåglar och fiskar till landhöjning och förmultning.

Utmaningar att fundera över i din skola är vart man åker; vad finns det för ställen i närheten av din skola och hur tar man sig dit? Utöver de praktiska arrangemangen är det viktigt att tänka på ett tema, vilka ämnen som skall hållas och hur dagen läggs upp samt vad man behöver för material. Det är också viktigt att ni är tillräckligt många vuxna, befinner er på ett avgränsat område och har med er en första-hjälpväska. Annars gäller det att hålla sig torr, varm och mätt!

Förnya skolgården

Målsättning: att skapa en multifunktionell och trivsamt skolgård som är anpassad för alla, samt främja samarbetsviljan och gemenskapen i skolsamfundet.

Målgrupp: elever och lärare i grundskolan samt föräldrar

En spännande process och en ypperlig möjlighet att skapa något bra tillsammans.

Så här går det till: Det är inte ofta en skola blir tilldelad medel för att förnya skolgården, men inget hindrar att man tar saken i egna händer och med gemensamma krafter förändrar det som går att förändra. Oavsett om ni har

tilldelats medel för att renovera skolgården eller tänker ordna skolgårdstälko står ni inför en spännande process och en ypperlig möjlighet att skapa något bra tillsammans.

- > **Låt alla elever säga sitt om skolgårdsrenoveringen genom att exempelvis rita teckningar eller lista de förändringar som de önskar se. Elevkårsstyrelsen kan sedan få i uppgift att sammanställa förslagen.**
- > **Be lärarkåren lista förslag på skolgårdsförändringar som skulle tillåta att de använde skolgården i sin undervisning i högre grad. Exempelvis en trappa som kan fungera som läktare/auditorium, bänk+bord-grupper som kan användas för grupparbeten, olika trädslag och buskar för biologi, olika stenarter för biologi och geografi eller mål och korgar för olika idrottsgrenar.**
- > **Fundera på hur den nya skolgården bättre kunde beakta olika slags människor och beakta skillnader i fråga om rörlighet, intressen, ålder och kön.**
- > **Sammankalla intresserade föräldrar, lärare och elever till en diskussionskväll då ni diskuterar olika förslag och möjligheter. Med lite tur hittar ni en arkitekt, trädgårdsplanerare, byggnadsmästare eller någon annan som sitter på viktig expertis bland föräldrarna.**

- > Sedan är det bara att sätta igång. Anlitar ni någon utomstående för arbetet slutar er insats här. Tänker ni däremot göra renoveringen själva med hjälp av föräldrarnas tallokrafter kan det löna sig att försöka fråga runt i olika familjer, på olika företag, gårdar och avskäpningsplatser om det finns byggmaterial som ni kan få.
- > Den färdiga skolgården kan med fördel invigas med gemensam gårdsfest!

Flera tips och idéer gällande skolgården:

- > Eleverna ges i uppgift att planera en ny skolgård med en viss budget
- > 1-6: Elevrådet får rangordna de förslag som lärarkåren och föräldraföreningen utarbetat gällande skolgårdsrenovering.
- > Utnyttja möjligheterna till samverkan mellan föräldrar, lärare och elever. Samla föräldrar och elever för talkoarbete i skolan eller på skolgården.
- > Utnyttja skolgården för lära-kännavarandra-övningar och gruppdynamik i början av läsåret.
- > Ordna klassturneringar i olika spel på skolgården.
- > Arbeta utomhus och ta undervisningen ut på skolgården eller till den närlägen parken.

Kartlägg skolans/skolgårdens trivselfaktor

Målsättning: Att få ett bredare perspektiv på vilka områden i skolan eller på skolgården som upplevs trygga och trivsamma och vilka som upplevs otrygga eller hotfulla.

Målgrupp: 1-6

Tid: 45-60 minuter

Material: kartor och röda, gula och gröna färgpennor åt alla som deltar.

Så här går det till: Denna övning skall helst involvera hela skolan, elever, lärare och övrig skolpersonal, men fungerar också som en övning i klassen eller med en mindre grupp elever.

Dela ut en karta på skolan eller skolgården till alla som deltar i övningen samt röda, gula och gröna färgpennor. Be deltagarna gå runt till alla platser i skolan med kartan i handen och färglägga kartan enligt vilka slags känslor de associerar med platsen; rött för otrivsamt/skrämmande/hotfull, grönt för trivsamt/välkomnande/tryggt och gult för neutralt. Eventuellt kan man be deltagarna att skriva ned förklarande ord alternativt de tankar eller förändringsidéer som väcks under övningens gång.

Kartorna samlas sedan in och resultatet sammanställs och redovisas. Det är viktigt att övningen leder till diskussion och någon form av åtgärder för att förbättra trivsamt och tryggheten i skolan. Övningen kan också fungera som en introduktion på en temadag då hela skolan arbetar med skolans trivsel som tema.

Variationsmöjlighet: Istället för att dela ut kartor som övningsdeltagarna färglägger enligt hur de upplever platsen, kan man dela ut röda, gröna och gula post-it-lappar som fästs på väggen vid olika platser; röd för otrivsamt/skrämmande/hotfull, grön för trivsamt/välkomnande/tryggt och gul för neutralt. Risken med denna

variant är att den enskilda eleven inte vågar gå emot "normen" och lägga en röd lapp på en vägg fylld av gröna eller gula lappar. Å andra sidan kan övningen vara ett effektivt sätt att illustrera otrivsel i skolan om det visar sig att många elever lägger röda lappar på samma ställen. Om ni väljer denna variant av övningen lönar det sig att fundera på hur ni skapar en miljö där alla vågar placera lapparna enligt vad de själva upplever; är det exempelvis möjligt att gå genom skolan i små grupper?

Den psykosociala arbetsmiljön

Arbetsmiljö handlar också om hur man har det i skolan. Den psykosociala arbetsmiljön bestäms väldigt långt av hur väl man trivs med kolleger och kamrater, hur givande arbetsuppgifter man har och i vilken grad man känner att man kan påverka skolvardagen och –omgivningen.

Känslan av att bli sedd och av att ha en plats och en roll i skolsamfundet är central i arbetet för en trygg skola. En trygg skola är en skola som är fri från mobbning och diskriminering, där alla vågar vara sig själva och be om hjälp när det behövs. Elevernas självkänsla och känslan av gemenskap i skolan är bland de mest effektiva verktygen mot mobbning och kränkningar; man behöver inte glåpord om man är trygg i sig själv. Alla former av diskriminering, mobbning och trakasserier bryter mot principen om att alla lika värde och är därmed inte förenliga med de demokratiska principerna. Här har de vuxna i skolan ett stort ansvar och en skyldighet att ingripa; att låta ett kränkande budskap gå obemärkt förbi är också ett ställningstagande! Det är viktigt att man i skolan har kommit överens om regler samt klart definierade åtgärder att vidta i fall av problem. Olika former av antimobbnings- och likabehandlingsplaner är exempel på regelverk med klart definierade åtgärder och är en förutsättning för en trygg och trivsamt skola. Samtidigt är det viktigt att skolans strategier mot olika former av mobbning och trakasserier, är sådana att också eleverna kan använda sig av dem vid behov. Fundera gärna också på hur föräldrarna kan inkluderas i detta arbete.

Också arbetstempo, stress och prestationsångest är delar av den psykiska arbetsmiljön. Läraryrket är krävande och arbetstempot högt och under de senaste åren har flera förändringar skett, vilket också lett till nya och ökade krav på

lärarna och deras kompetens i olika situationer. Också eleverna känner av ökade krav och förväntningar. Stress känner man lätt då det är för mycket på gång, och ett sätt att undvika stress är att tillsammans schemalägga aktiviteter i skolan, till exempel datum för prov och inlämningsuppgifter.

Meningen med verktygen i det här kapitlet är att stöda demokratiaspekten av arbetet med trygghet och trivsel i skolan. Tyngdpunkten ligger på inkludering av så många som möjligt i processen. För mera material och flera verktyg kring till exempel mobbning och vänskapssamhet rekommenderas Folkhälsans Vi mobbar int-projekt samt projektet Kiva Skola (se bibliotekskapitlet).

Elevernas självkänsla och känslan av gemenskap i skolan är bland de mest effektiva verktygen mot mobbning och kränkningar.

VERKTYG

Dessa verktyg riktar sig till eleverna i skolan. Det är dock viktigt att du som lärare är på det klara med vad du vill uppnå med de olika verktygen och att du har förståelse för att vissa av elementen är nya också för eleverna. Diskutera gärna med en kollega om du känner dig osäker på något.

Börja med samhörighet och gemenskap

Målsättning: att genast i början av läsåret gå in för att genom samarbetsövningar och gemenskapsskapande lekar ge trivseln i klassen och skolan en knuff i rätt riktning.

Så här går det till: nedan följer några exempel på samarbetsövningar som kan göras i klassen och inte kräver särskilt mycket material eller utrymme. Låt gärna varje klass jobba mycket var för sig, så att alla åtminstone känner sig trygga i den egna klassen. Skolor som har vänelever eller tutorer kan gärna låta dessa leda övningarna.

OBS! Var lyhörd och uppmärksam på ifall någon deltagare verkar känna sig obekväma i situationen eller om det förekommer kränkande skämt eller trakasserier under lekarna!

Metod 1: Namnlek

Tid: 20 minuter per övning

Så här går det till: Namnlekar är ett utmärkt knep för att lära känna varandra bättre och samtidigt lätta på spänningen i en ny grupp. Kan man varandras namn är det mycket lättare att ta kontakt med någon som man ännu inte känner. Sitt eller stå i en ring så att alla kan se varandra. Nedan följer några variationer på ungefär samma namnlek:

- i tur och ordning säger alla sitt namn och visar samtidigt en rörelse. Gruppen skall sedan säga "Hej NN!" och upprepa rörelsen.

- i tur och ordning säger alla sitt namn samt något de tycker om som börjar på samma bokstav som deras namn. Nästa person skall sedan introducera föregående person för gruppen genom att säga vad han/hon heter och tycker om, och sedan introducera sig själv och vad han/hon tycker om.

Ex. – *Jag heter Martin och jag tycker om mörk choklad.* – Det här är Martin som tycker om mörk choklad. Jag heter Helga och jag tycker om Hamburgare...

- i tur och ordning säger alla sitt namn och ett adjektiv som börjar på samma bokstav. Nästa i tur skall sedan upprepa alla de som redan introducerat sig.

Ex. – *Anarkistiska Anna, Matglada Malcolm och jag är Musikaliska Malin.*

- alla introducerar sitt namn en gång, eventuellt genom någon av ovanstående övningar. Ta sedan fram ett garnnystan, håll i ena änden och kasta sedan vidare garnnystanet till någon i gruppen samtidigt som du säger hans/hennes namn. Det är viktigt att hela gruppen sitter eller står i en cirkel. Varje gång någon kallar ens namn och kastar garnnystanet skall man fånga det, ta tag i en bit garn och sedan kasta det vidare till någon samtidigt som man säger dennas namn. Efter ett tag har ni bildat ett tätt spindelnät – och då är det dags att samla ihop garnnystanet igen genom att kasta det tillbaka samma väg som det kom och då säga namnet på den person som man kastar det till.

Metod 2: En lek för att lära känna varandra lite grann

Målsättning: Att lätta på spänningen och nervositeten i en ny grupp genom att låta eleverna berätta lite om sig själv och sätta sig själva i ett sammanhang.

Tid: 20 minuter

Så här går det till: Denna övning fungerar utmärkt som den första övningen med en ny grupp, som en namn- eller introduktionsövning och särskilt med äldre elever. Klassen skall med fördel sitta i en ring så att alla ser varandra. I tur och ordning säger alla sitt namn, eventuellt varifrån de kommer eller annat som anses vara relevant samt något som präglat morgonen innan de kom /den känsla de kom dit med. Exempelvis kunde läraren säga "Hej jag heter NN och jag undervisar i fysik & kemi och min morgon började med att min dotter Lea spillde ut mjölk över hela köksgolvet och eftersom jag måste torka upp den blev jag alldeles försenad och känner mig fortfarande ganska virrig..."

Metod 3: Flygande mattan – en samarbetsövning**Tid:** 60-80 minuter

Så här går det till: Lägg ut en matta eller ett tygstycke så stort att när alla deltagare ställer sig på det och trängs ihop på en sida fyller de drygt halva tygstyckets yta. Berätta sedan att gruppen befinner sig på en flygande matta och deras uppgift är att få mattan att vända sig 180 grader utan att någon av gruppmedlemmarna kliver av mattan eller nuddar marken. Om någon deltagare faller av mattan eller nuddar marken måste hela gruppen börja om från början.

När gruppen klarat av att vända mattan utan att nudda marken sätter ni er i en ring och diskuterar vad det var som hände;

- Hur löste gruppen dilemmat?
- Hur hittades en lösning?
- Hur samarbetade gruppen?
- Hur fattades beslut?
- Vilka roller syntes bland gruppmedlemmarna?

- Kände gruppmedlemmarna igen sig i den roll de hade i gruppövningen?

- Hur kunde gruppen ha samarbetat bättre?

Variationsmöjlighet 1: Be hela gruppen vara knäpptyst under övningens gång.

Variationsmöjlighet 2: Lägg en ögonbindel på några deltagare, knyt ihop händer eller fötter på några andra deltagare, be en deltagare vara alldeles tyst och någon annan tala ett språk som de andra inte förstår och enbart kommunicera på det språket under övningens gång. Denna övning kan avslutas med en liknande diskussion som ovan, men fråga även gruppen på vilket sätt de tilldelade rollerna upplevde övningen, vad de andra observerade gällande dessa och hur deltagarna som grupp samarbetade och beaktade alla gruppmedlemmar. Fråga även:

- Finns det några kopplingar till "verkliga livet"?
- Finns det något att lära sig från denna övning?

Metod 4: Mänsklig knut – en samarbetsövning**Tid:** 30 minuter

Så här går det till: Be alla deltagare ställa sig i en ring, sluta sina ögon och sträcka båda händerna framåt mot ringens mitt. Be sedan alla deltagare börja vandra inåt mot mitten och grabba tag i de första händer de rör vid. När alla händer hittat ett par öppnar alla deltagare sina ögon. Uppgiften blir nu att lösa upp den "mänskliga knuten"!

Metod 5: Stolringen – en samarbetsövning**Tid:** 20-30 minuter

Så här går det till: Alla deltagare ställer sig i en ring, så tätt att axlarna rör vid varandra. Be

alla vända sig till höger och lägga händerna på axlarna framför. Alla tar sedan ytterligare steg mot ringens mitt så att avståndet mellan varje

Skapa sammanhållning.

person minskar. Uppgiften är nu att sätta sig ner samtidigt så att varje person sitter i famnen på personen bakom och har personen framför i sitt knä. Fungerar det kan ni testa ta några steg framåt!

Metod 6: Mission Impossible eller lär känna skolan

Målsättning: att lära känna sina klasskamrater och den nya skolbyggnaden samtidigt.

Tid: 80 minuter

Så här går det till: Denna övning lämpar sig utmärkt att göra den första skoldagen med hela årskurs 7 i grundskolan eller årskurs 1 på andra stadiet. Dela in deltagarna i grupper om 2-4 och dela ut ett papper med frågor i stil med:

- Vad heter rektorns katt?
- Hur många trappsteg finns det mellan våning ett och två?
- Hur många datorer finns det som eleverna får använda på rasterna?
- Hur många cyklar finns det cykelställning för på skolgården?
- Vad heter vaktmästaren och i vilka ärenden kan ni be honom om hjälp?
- Hur många personer jobbar i köket och vad

gör de helst på fritiden?

- I hur många länder har Xavier bott?
 - Hur många toaletter finns det i skolbyggnaden och var finns de?
 - Hur många personer ryms i hissen?
 - Ta en bild av hela gruppen på skolgården.
- Eleverna ges sedan 45 minuter för att besvara alla frågor och göra alla uppgifter.

Metod 7: Skrattringen

Tid: 30 minuter

Så här går det till: Alla personer lägger sig ner på golvet och bildar en ring genom att lägga huvudet på den högra grannens mage och fungera som kudde för vänstra grannens huvud. En person börjar sedan med att skratta en gång, "Ha". Nästa person skrattar två skratt, "Ha-ha", följande person tre, "Ha-ha-ha" o.s.v. Målet är att skratta rätt antal skratt och lyckas förlänga skrattkedjan så långt som möjligt. Mycket fnitter utlovas!

Andra metoder och tips att använda i början av året för att främja trygghet och trivsel i skolan:

- **Skapa grupper i de olika klasserna på ungefär fyra elever. Låt inte eleverna välja grupp själva i det här skedet, utan satsa på en slumpmässig indelning. Dessa kan ges extra tid med varandra under den första veckan och bli varandras stöttepelare. Det kan vara skäl att bestämma att varje stamgrupp har tystnadsplikt gentemot varandra. Grupperna kan exempelvis sitta tillsammans och arbeta tillsammans under de första veckorna eller månaderna.**

- > Dela in klassen i arbetslag som under årets lopp sammanstrålar och utför olika uppgifter; exempelvis planerar en eftermiddagsaktivitet för hela klassen eller utför projekt tillsammans. Man kan också använda arbetslag för att sprida på ansvarsuppdrag i klassen, så som att bevaka trivseln i klassen, hålla koll på att inte alla prov hålls under samma vecka, ansvara för att växterna i hemklassrummet lever och mår bra, eller dylikt.
- > Lista förväntningar och rädslor inför året med en tutor/vänelev
- > Under den första skolveckan i en ny skola kan hela klassen få i uppgift att skriva ett brev till sig själv som niondeklassist. Vad vill du säga till dig själv om 3 år? Vilka är dina målsättningar? Vad hoppas du att framtidens du kommer att känna och uppleva? Vad är du rädd för och vad ser du fram emot? Vad vill du påminna dig själv om? Alla elever får ett kuvert att lägga brevet i och sluta, samt skriva namn och adress på. Klasshandledaren eller –föreståndaren samlar sedan in alla brev och lovar att returnera dem när eleverna gått ut nian.
- > Det årskurslösa gymnasiet sägs vara problematiskt i det att man inte har någon egentlig stamgrupp eller egen klass att höra till, eftersom man självständigt väljer kurser och därmed byter klasskamrater med sex eller sju

veckors mellanrum. Prova därför på att låsa positionerna för till exempel modersmål och historia, så att det alltid är samma undervisningsgrupp i de ämnena. På det viset går man aktivt in för att skapa sammanhållning.

- > Att åka på lägerskola i början av hösten är ett effektivt sätt att föra samman en ny klass eller årskurs och ger klassen en gemensam start med gemensamma upplevelser och minnen att återkomma till gång på gång under skoltiden.

Samhörighetsskapande verktyg:

Projekt: Skoltidning

Målsättning: att utveckla sammanhållningen och trivseln i skolan genom att samla eleverna kring ett gemensamt projekt och därmed.

Målgrupp: åk 4-6

Så här går det till: tidningprojektet introduceras för alla elever i åk 4-6 i början av terminen. Tre matraster i veckan under hela terminen ägnas sedan till skoltidningen. Eleverna får själva planera hela innehållet i tidningen och välja om de vill skriva, intervjua, fota, rita eller göra gallur. Det skall alltid finnas en handledande lärare på plats men just i rollen av handledare, det vill säga hjälp fås om eleverna ber om det. Målet är att skoltidningen skall kunna ges ut antingen till jul- eller vårfesten.

Om man vill så kan man kolla med föräldraföreningen eller Hem & skola om de skulle ha möjlighet att stöda tidningen ekonomiskt. Då kunde man kanske till och med trycka tidningen i färg.

Avslappningsövningar

Målsättning: Att skapa en rofylld och trygg stämning i klassen genom att börja lektionen med att slappna av och rensa tankarna.

Tid: 5-10 min

Målgrupp: åk 1-9 och andra stadiet.

Så här går det till: Be alla elever lägga sig ner på golvet, raklång på rygg med händer och fötter utsträckta. Be eleverna att aktivt slappna av i hela kroppen och led dem sedan igenom avslappningsprocessen genom att föra deras koncentration genom tår, fötter, anklar, ben, lår, höft, mage, överkropp, axlar, armar, händer, nacke, hals och ansikte. Tala långsamt och med lugn röst och uppmana dem att låta andningen flyta på normalt och utan ansträngning.

Empati-övningar en gång i veckan

Målsättning: att skapa en bättre sammanhållning i klassen genom att arbeta med elevernas förmåga att handskas med sina känslor och kommunicera med andra.

Målgrupp: åk 1-6.

Så här går det till: en lektion i veckan ägnas åt arbete med elevernas förmåga att känna igen, förstå, tolka och uttrycka känslor. Det svenska materialet StegVis rekommenderas, eftersom det erbjuder en färdig helhet av lektionsprogram samt frågeställningar att jobba vidare med. Det finns fyra olika uppsättningar, en för förskolan, en för eleverna i årskurs 1-2, en för 3-4 och en för 13-15-åringar.

Trivselenkät

Målsättning: att få en överblick av hur det ligger till med trivseln i skolan och var de största utmaningarna ligger.

Målgrupp: hela skolan skall ges möjlighet att delta i enkäten. Om man vill kan man också in-

Hur ligger det till med trivseln i skolan och var finns de största utmaningarna.

kludera föräldrarna i denna process.

Så här går det till: någon måste ta ansvar för processen, förslagsvis en arbetsgrupp eller skolans demokratiutskott. Gruppen kan sedan välja mellan att använda sig av en färdig mall (se Bibliotekskapitlet) eller göra en alldeles egen trivselenkät. Fördelen med det senare alternativet är förstås att man då kan fokusera på de frågor som man upplever som allra relevantast och överlag anpassa enkäten enligt den egna skolans behov. För att enkäten skall nå ut till så många som möjligt och fånga upp så många områden och aspekter som möjligt, är det bra om den görs upp i samarbete med representanter för alla grupper i skolan, det vill säga lärare, elever och skolpersonalen.

När enkäten sedan är färdig, gäller det att se till att alla får fylla i den i lugn och ro. Det viktigaste är att ägna en klasstimme till enkäten och då be alla elever sätta sig var som helst i klassen och lugnt besvara alla frågor. Undvik att ge enkäten i hemuppgift eller att göra den i slutet av dagen. Understryk också att enkäten är anonym och att enda sättet att verkligen påverka och förbättra skolan är att vara så ärlig som möjligt.

Enkäten är förstås bara ett första steg; det riktiga arbetet börjar då resultaten skall analyseras och åtgärderna diskuteras. Arbetsgruppen ansvarar för att resultaten sammanställs och presenteras för hela skolan. Man kan också gärna ordna ett diskussionstillfälle där resten av skolsamfundet ges möjlighet att diskutera re-

sultaten och ge sin syn på dem och möjliga åtgärder. Då man analyserar resultaten skall man också komma ihåg att enkäter inte alltid speglar verkligheten; det kan till exempel kännas svårt att erkänna inför sig själv att man är mobbad. Arbetsgruppen kan sedan komma med ett förslag på åtgärder och uppföljning, som diskuteras inom alla skolans organ. Man kan också komma överens om när nästa enkät skall göras.

Respekt – vad betyder det?

Målsättning: att tillsammans fundera över vad respekt betyder och öka medvetenheten om elevernas egna ansvar för att skapa ett trivsamt och tryggt klassrum.

Målgrupp: åk 3-9.

Tid: 2 timmar

Så här går det till: Börja med en allmän diskussion om vad eleverna i klassen tycker att ordet respekt betyder – man kan till exempel börja med en runda där alla får säga det första de kommer att tänka på. När klassen nått någon form av enighet vad gäller ordet respekt, delar ni in er i mindre grupper, exempelvis enligt födelsemånad. I grupperna får eleverna fundera på situationer där de upplevt att de eller någon annan inte respekterats. Be alla grupper skriva ned tre sådana exempel och sedan fundera över vad som hade kunnat göras i förhållande till dessa situationer. Grupperna får presentera både sina problem och sina lösningar och alla lösningar skrivs upp på tavlan.

I det andra skedet av processen fokuserar man på de förslag som skrivits upp på tavlan och eleverna skall nu ta ställning till vad de, i egenskap av elever, kan göra för att främja respekten i skolan. Om ni inte vill enas om ett par saker som hela klassen går in för att göra, kan man också avsluta lektionen med att alla nämner en grej som de lovar att satsa på.

Andra samhörighetsskapande verktyg:

- > Det finns många vuxna resurspersoner i en skola, bland annat städskor, kökspersonal, farfar-i-skolan, vaktmästare, kanslist, assistenter och vikarier. Dessa är en naturlig del av skolvardagen, men tenderar att framstå som osynliga och obekanta, speciellt för eleverna. Fundera på en skoluppgift som involverar dessa, eleverna kan till exempel intervjua dem för att lära sig om deras arbete. Genom att låta eleverna planera en klasstimme i månaden får ni tid för att skapa samhörighet i klassen och lära känna varandra bättre. Eleverna står för programmet och läraren för trakteringen.
- > Gör saker tillsammans utanför klassrummet eller lektionerna. Ägna exempelvis en kväll per termin åt att se en film tillsammans, gå på picknick, ordna en bandkväll eller en eftermiddagsaktivitet av något slag (bobollsmatch, bergsbestigning eller stadsorientering).
- > Börja lektionen med en runda där alla elever får berätta hur de mår den dagen. Prova också att göra detta ämnesintegrerat; vilket grundämne är du idag?
- > Undvik att låta eleverna välja grupp själva, utan satsa på olika former av slumpmässig indelning. Det kan till exempel vara alla som har jeans, alla

som är födda under årets tre första månader eller alla som kortpacke med Löjlga familjen.

- > Ägna den första lektionen av den andra terminen åt att lista allt som kan göra klassrummet och lektionen otrivsamt. Detta kan göras i par eller i mindre grupp. Gå sedan igenom listan punkt för punkt och diskutera er fram till hur man undviker dessa saker. Skriv ner det positiva och konstruktiva som man sedan enas om att försöka göra.
- > I skolor som använder sig av veckoplanering (främst 1-6), kan läraren lägga in en ruta där eleverna skall skriva in något som gjort dem glada under veckan och något som gjort dem ledsna eller arga. På det här viset kan läraren kanske snabbare än vanligt uppfatta om något är på tok. För att öka medvetenheten om de olika liv som till exempel en lärare och en elev lever, kan man i skoltidningen eller skolans årsberättelse ha en serie, "Min vecka", där en representant för vardera gruppen får beskriva exempelvis vecka 42 av skolåret.
- > Gör en plansch med bilder på alla vuxna i skolan där man ser namn och vilken uppgift personen har i skolan. Låt denna hänga synligt på väggen, exempelvis utanför lärarrummet.
- > Skolan kan trycka upp en egen kalender inför varje läsår, där vissa gre-

jer är färdigt inskrivna. Varje elev och alla i personalen får en sådan då höstterminen börjar.

Att skapa en skola där alla känner sig välkomna:

Ett trivselutskott

Målsättning: att utveckla skolans trivselfrämjande arbete genom att sammansätta en arbetsgrupp med ansvar för det området.

Så här går det till: utskottet skall bestå av representanter för alla grupper i skolan, det vill säga lärare, elever och skolpersonal, och skall om möjligt väljas av hela skolan. Deras huvudsakliga uppgift är att leda skolans trivselsarbete, vilket innebär att de dels skall skapa sig en överblick av situationen i skolan och möjliga utmaningar eller problem, dels fundera på och ordna trivselfrämjande aktiviteter. Det är också trivselutskottet som funderar över möjliga lösningar på problem och åtgärder att vidta. Utskottet kan också använda sig av flera verktyg i detta kapitel, förslagsvis trivselenkäten och trivselspejarna.

Trivselspejare

Målsättning: att se till att eleverna mår bra och kommer överens med varandra också under till exempel raster, då lärarna inte alltid kan ha koll. Det är också ett sätt att fostra eleverna till att ta hand om varandra och genast reagera ifall någon är ensam eller ledsen.

Målgrupp: 1-6

Tid: två elever per vecka fungerar som trivselspejare.

Så här går det till: Varje vecka väljs två elever som fungerar som trivselspejare under den veckan. De håller ögon och öron öppna och ser till att ingen är ensam, ledsen eller blir retad. Men

också goda förebilder noteras. Om spejaren upptäcker en svår situation skall han/hon hämta en lärare. Trivselspejarna diskuterar sedan på fredagen med sin klassföreståndare och ges där möjligheten att inte bara "rapportera tillbaka" utan också ventilera de tankar och känslor som veckans händelser gett upphov till. I och med diskussionen med läraren, överförs också allt ansvar att ta itu med de iakttagna situationerna på läraren. Det är viktigt att eleverna förstår att de inte är ansvariga för vad som händer i skolan och att det är en del av lärarens roll att sedan ta itu med situationen.

Trivselspejarna är ett komplement till skolans övriga mobbningsförebyggande verksamhet och förutsätter ett välfungerande antimobbingsteam, som kan se till att de olika situationer följs upp. Trivselspejarna fungerar också väl i kombination med vänelevsverksamhet.

Övning kring trivseln i skolan

Målsättning: att reflektera över trivseln i klassen, vad som kan göras för att förbättra den samt det egna ansvaret att arbeta för en trevligare skolmiljö.

Målgrupp: 1-9, beroende på frågorna.

Tid: Frågorna tar 5-10 minuter, men reservera åtminstone 30 min för diskussionen efteråt.

Så här går det till: Introducera målsättningen med övningen och berätta att det handlar om att ta ställning till olika påståenden. Berätta också att det inte handlar om att svara rätt eller fel och att du inte håller koll på vem som svarar vad. Be eleverna ställa sig upp och se till att de har tillräckligt mycket utrymme för att röra på armarna. De första fem påståenden ber du eleverna besvara med öppna ögon, men under resten av övningen hålls ögonen stängda. För att svara ja räcker man upp sin hand, armarna i kors för

nej och armarna åt sidan för ett kanske. Påståendena kan se ut så här:

Eleverna svarar med öppna ögon:

Du är glad när du går till skolan
Du hälsar på alla i skolan
Du är accepterad av alla i skolan
Din skola är bra för dig
Du får vara med och förändra skolan om du vill

Eleverna svarar med slutna ögon:

Du reagerar alltid när du ser att någon behandlas illa i din skola
Du har inflytande i din skola
Du jobbar lagom mycket i skolan
Du frågar alltid när du inte förstår
Du får påverka undervisningen i din skola
Din skola kan bli bättre

Frågorna kan förstås bytas ut vid behov. Efter att eleverna besvarat frågorna är det viktigt att ge dem möjligheten att diskutera: Vad tyckte de? Hur kändes det att svara på frågorna? Svarar man annorlunda med slutna ögon? Skriv gärna ner ungefär hur många som röstat ja, nej och kanske, så att du i stora drag kan berätta för eleverna hur klassen röstat. Det funkar bra som diskussionsunderlag och är viktigt för att eleverna skall känna sig bekväma med processen.

Fördjupningsmöjlighet: låt gärna eleverna fortsätta reflektionen genom att skriva friskrivning/uppsats om trivseln i klassen. Ett annat alternativ är att göra denna övning på hösten och sedan på nytt på våren med sin klass. Skiljer svaren sig? Och i så fall varför?

Kampen mot glåporden

Målsättning: att ta avstånd från alla former av mobbning och trakasserier.

Målgrupp: 1-9 (och andra stadiet).

Så här går det till:

> Låt eleverna förklara vad glåporet betyder innan du fördömer! Låt dem vara experter och förklara varför de använde ordet i fråga och vad de avser med det.

> Ge eleven/eleverna i uppgift att forska i ordet, dess historia, betydelse och användning. Uppmuntra gärna eleverna att intervjua mor- och farföräldrar om hur begreppen användes då de var unga. Resultaten kan gärna presenteras för klassen.

> Ge eleverna i uppgift att forska i ordet, dess historia, betydelse och användning och låt dem sedan försvara sig mot de anklagelser som de själva hävt ur sig.

> Våga problematisera bakgrunden till glåporden; varför handlar till exempel glåporden för flickor om hur många partners de haft, medan det för pojkar handlar om deras sexuella läggning?

Efter denna övning är det viktigt att tillsammans dra slutsatser och enas om hur ni går vidare. En diskussion kring språkanvändning och glåpord kan vara nog för att höja medvetenheten om språket som används i skolan och förändra attityder, men i vissa fall kan det vara nödvändigt

att göra upp regler tillsammans. Gör eventuellt upp ett gemensamt avtal där ni skriver ned vad som inte accepteras och vilka åtgärder ni tar till om någon använder glåpord i framtiden. Underteckna sedan avtalet tillsammans.

I bibliotekskapitlet hittar du tips på var man kan hitta mera information om temat och frågeställningarna i övningen.

Andra sätt att skapa en skola där alla känner sig välkomna:

> Skriv ihop en jämställdhets- eller likabehandlingsplan för skolan. Anvisningar och tips hittar du i Värdegrundskapitlet.

> I många skolor och klasser kommer man gemensamt överens om någon form av ordningsregler. Ta som er utmaning att formulera alla de regler ni har i jakande form istället för nekande. Undvik alltså "man får inte..." och satsa på till exempel "i vår skola visar vi respekt för varandra". Konkretisera också vad respekt i det här fallet betyder!

> Gå igenom i klassen vad Godmorgon och Tack är på alla de språk som talas i skolan, speciellt de språk som den övriga skolpersonalen talar. Sträva efter att använda åtminstone något av de främmande språken varje dag. Håll öppet hus och meddela föräldrarna att de är välkomna att följa med en skoldag. Föräldrarna kan också bjudas in på lektion en lördag, då de får undervisning och läxor som

de sedan i sin tur får ge vidare till sina barn. Under denna dag kan man föra utvecklande, inspirerande och samhörighetsskapande diskussioner kring skolans uppdrag och åtaganden.

- > Ge eleverna verktyg att förstå och förändra den sociala miljön genom att hjälpa dem "forska" i den egna skolan. Man kan till exempel forska i vem som talar på lektionerna och om taltid skiljer sig mellan kön, intresse, bakgrund eller dylikt. Genom enkäter och intervjuer kan man också ta reda på exempelvis hur många som känner sig glada när de går till skolan och hur många som inte gör det. Dessa undersökningar kan också göras till en del av statistiken i matematikundervisningen.
- > Diskutera balansen mellan tystlåtna och högljudda i klassen och huruvida det fungerar bra och vad som kan göras för att sänka tröskeln att delta.
- > Skriv uppsats om trivseln i klassen, vilka de största problemen är och vad man skulle vilja att förändrades.
- > Kalla in trivselspejare från andra klasser för att hjälpa er att observera den sociala miljön och trivselnivån i klassen.
- > Be de livligaste, pratsammaste eleverna vara observatörer i en diskussion och kolla in vilka strukturer de

ser. Använd också gärna ett föremål av något slag som symboliserar muntur; den som har talbollen eller taltråden får tala, men ingen annan. Tråden kan också viras runt fingret medan man talar och när den tar slut tar också munturen slut.

Håll öppet hus och meddela föräldrarna att de är välkomna att följa med en skoldag.

LÄS- OCH LÄNK TIPS

Det finns en uppsjö böcker, publikationer och webbplatser som tangerar demokrati- och förändringararbete i skolan. Nedan följer ett urval.

ALLMÄNT OM SKOLDEMOKRATI

- ”Påverka på riktigt - en handbok i skoldemokrati” är en 20 sidors handbok som delas ut gratis till alla intresserade. Hör av dig till FSS (www.skolungdom.fi) så får du en bok.

- *Engagerade elever - en samverkande skola; en handbok för elevkårens handledande lärare* (Uvm 2005:36) hittas bland publikationerna på www.minedu.fi

- I serien Learning and Living Democracy har Europarådet publicerat ett antal manualer:

The school: a democratic learning community

Democratic Governance of Educational Institutions

Tool on teacher training for education for democratic citizenship and human rights education

Tool on Key Issues for Education for Democratic Citizenship Policies

Tool for Quality Assurance of Education for Democratic Citizenship in Schools

All-European Study on Education for Democratic Citizenship Policies

Glossary of terms for education for democratic citizenship

De hittas på http://www.coe.int/t/dg4/education/edc/3_RESOURCES/EDC_pack_en.asp Europarådet har också ett resurscentrum, Wergeland-centret, som hittas här www.theewc.org.

- Justitieministeriets infobank om inflytande hittas på www.demokrati.fi. Där hittas också *Demokratiaa koulunpenkille-manualen*, tyvärr endast på finska.

VÄRDEGRUNDSFRÅGOR

- Europarådet har flera metodböcker med klara instruktioner och en mängd användbara övningar, som alla kan laddas ned gratis på www.coe.int/compass:

Compass - A Manual on Human Rights Education with young people

Compasito - A Manual on Human Rights Education for children

Education Pack - Ideas, resources, methods and activities for informal intercultural education with young people and adults

DOmino - A manual to use peer group education as a means to fight racism, xenophobia, anti-semitism and intolerance

Gender Matters – A Manual on addressing Gender-Based Violence Affecting Young People

- *Bryt!* Ett metodmaterial om normer i allmänhet och heteronormen i synnerhet har utvecklats av RFSL Ungdom & Forum för levande historia och kan laddas ner på www.rfslungdom.se
- Forum för levande historia har utvecklat material kring bland annat mänskliga rättigheter och yttrandefrihet som hittas på www.levandehistoria.se
- *Mot alla odds*, ett spel där man får prova på att vara flykting, hittas på www.motallaodds.org
Unesco har samlat information och material kring en mängd utbildningsrelaterade teman på www.unesco.org/education

UNDERVISNING & UTVÄRDERING

- Europarådet har också utvecklat lektionsplaner som kan användas inom ramen för demokratiföstran. De kan laddas ner på: http://www.coe.int/t/dg4/education/edc/3_RESOURCES/Resources_for_teachers_en.asp
- Utbildningsstyrelsens webbplats *Idékartoteket* är för idéutbyte lärare emellan och hittas på <http://db3.edu.fi/idekartoteket>
- Utbildningsstyrelsen har också gett ut rapporten *Skola, kön och inlärningsresultat*, som hittas bland publikationerna på www.oph.fi
- Bland rapporterna på www.sitra.fi finns rapporten *Koulu, syrjäytyminen ja sosiaalinen pääoma : Löytyykö huono-osaisuuden syy koulusta vai oppilaasta?*, som granskar grunderna för bedömningen

ARBETSMILJÖ

- Folkhälsan har bra material om mobbningsförebyggande och vänelevs- och tutorverksamhet på www.vimobbarint.fi. Där hittar du bland annat en bra pärm för lärare. Under Ung och skola och Jämställdhet på www.folkhalsan.fi finns också mycket användbart.
- Mannerheims Barnskyddsförbund har samlat information om mobbning och vänelevsverksamhet på www.mll.fi

- KiVa Skola inleddes 2006 och är ett åtgärdsprogram mot mobbning, information och material till salu på www.kivakoulu.fi
- Trivselenkäten, Trivselprofilen, och anvisningar för den hittas på http://www.edu.fi/valmaende_i_skolan
- Information om *StegVis-materialet* hittas på www.gislasonlowenborg.com
- Den svenska organisationen Friends arbetar med att förebygga mobbning och kränkningar i skolan och har samlat både litteraturtips och eget material på www.friends.se. Se framför allt det normkritiska metodmaterialet *I normens öga* samt rapporten *Man kan ju inte läsa om bögar i någon historiebok* om jämställdhetsarbete i skolor.

Bakgrund och medverkande

Den här boken är ett resultat av det tre-åriga pedagogiska utvecklingsprojektet Demokrati i skolan. Projektet strävade efter att skapa konkreta modeller för hur demokratiarbetet i finlandssvenska skolor kan se ut. Detta har skett i samarbete med nio skolor i Svenskfinland: Kyrkoby skola, Jeppo skola, Vasa Övningsskola, Karis högstadium, St:Olofsskolan, Kyrkslätt gymnasium och Tölö gymnasium.

Projektet pågick mellan hösten 2006 och våren 2009 och var ett samarbete mellan utbildningsorganisationerna i Svenskfinland. Finlands Svenska Skolungdomsförbund FSS rf fungerade som huvudman och de övriga organisationerna bakom projektet var Finlands Svenska Lärarförbund FSL rf, Förbundet Hem och Skola i Finland r.f., Pedagogiska fakulteten vid Åbo Akademi, Svenska studiecentralen & De Ungas Akademi, Tidningen i skolan samt Utbildningsstyrelsen. Svenska kulturfonden var huvudfinansierare och som projektledare fungerade Petter Wallenius och Antonia Wulff.

Projektet vill rikta ett stort tack till eleverna och skolpersonalen i projektskolorna; till medlemmarna i projektets styrgrupp: Joakim Bonns, Hanna Backman, Alina Böling, Tom Gullberg, Frida Westerback och Malou Zilliacus; till Svenska kulturfonden och Svenska folkskolans vänner samt till alla dem som stött projektet på sätt eller annat: Tove Ajalin, Henrica Bargum, Maje Grönholm, Malin Gustavsson, Karin Kairavuo, Annika Luther, Hasse Moring, Johannes Nygren, Magnus Perret, Märta Ugglå och Björn Wallén.

Ta tempen på de mänskliga rättigheterna i din skola

De mänskliga rättigheterna gäller alla och envar, ung som gammal. Den här övningen hjälper dig att fundera över hur det ligger till med de mänskliga rättigheterna i din skola. Frågorna är baserade på Förenta Nationernas Deklaration om de mänskliga rättigheterna.

Med diskriminering avses alla former av diskriminering. Det innebär diskriminering på grund av etnisk och kulturell bakgrund, kön, klass, sexuell läggning, ålder, religion, funktionshinder, nationalitet, utseende och livsstil. Det är viktigt att hålla detta i minnet då du tar tempen på de mänskliga rättigheterna i din skola.

Anvisningar

Du tar tempen på de mänskliga rättigheterna i din skola genom att läsa varje påstående och fundera över hur väl det beskriver situationen i din skola. Om det precis stämmer in på din skola skriver du in en femma, om det inte alls gör det skriver du in en etta. Försök hålla hela skolan och alla som verkar i den, elever, lärare och övrig personal, i minnet då du svarar på frågorna.

Frågor

- ___1. I min skola känner jag mig trygg och respekterad för den jag är.
- ___2. I min skola bryr man sig om min personliga utveckling och stöder och hjälper mig vid behov.
- ___3. I min skola diskrimineras man inte för sitt val av livsstil, till exempel umgängeskrets, fritidssysselsättningar eller kläder.
- ___4. Alla i skolan reagerar mot diskriminering och säger ifrån i fall av förnedrande och nedsättande behandling.
- ___5. Om någon i min skola säger eller gör något förnedrande mot någon annan, får den personen stöd och hjälp för att kunna förändra sitt beteende.
- ___6. I fall av trakasserier eller diskriminering, har skolsamfundet klara regler och handlingsplaner, som alla i skolan kommit överens om.
- ___7. I fall av konflikter och bråk i skolan, försöker vi lösa dem på ett fredligt och respektfullt sätt.
- ___8. I disciplin- och ordningsrelaterade frågor kan alla i skolan vara säkra på att de behandlas rättvist och opartiskt.

__9. Om någon anklagas för att ha gjort något fel i skolan, antas den personen vara oskyldig tills motsatsen har bevisats.

__10. I min skola respekteras mitt personliga utrymme och min egendom.

__11. I min skola är människor med annan kultur och bakgrund välkomna, också de som kommer från ett annat land.

__12. I min skola kan jag uttrycka mina åsikter och idéer (politiska, religiösa, kulturella, sociala etc) utan att vara rädd för att nedvärderas eller diskrimineras i skolan.

__13. Olika röster och perspektiv (vad gäller till exempel etnicitet, religion, kön och sexuell läggning) syns i både de undervisningsmaterial som används i min skola och de material som skolan producerar.

__14. I min skola får jag uttrycka min personlighet, min kultur och mina övertygelser på olika sätt, till exempel genom musik och konst.

__15. Alla i skolan har möjlighet att delta i beslutsfattande och demokratiska processer. Man kommer överens om regler tillsammans.

__16. Alla i skolan har tillgång till information om vad som är på gång och uppmuntras att delta i olika möten och aktiviteter.

__17. Alla i hela skolan får delta i de program och aktiviteter som ordnas.

__18. I min skola uppmuntrar vi och stöder varandra till att arbeta med och lyfta fram sociala och globala problem, så som krig och orättvisa, fattigdom och miljöförstöring.

__19. Så vitt jag vet utsätts ingen i min skola för nedvärderande behandling.

__20. Jag tar ansvar för att ingen i skolan behandlar någon annan illa och försöker med mitt eget handlande främja trivseln och välmåendet i skolan.

Nej/aldrig	Sällan	Ibland	Ofta	Alltid
1	2	3	4	5

Nej/aldrig	Sällan	Ibland	Ofta	Alltid
1	2	3	4	5